

Lokalne konsultacije sa predstavnicima civilnog društva i medija o inicijativi REKOM

25.04.2009,

Regionalna privredna komora, Niš, Srbija

Organizator: Odbor za građansku inicijativu, Niš

PROGRAM

11:00 -11:10	Otvaranje skupa
Danijela Gavrilović, Odbor za građansku inicijativu
11:10 – 11:30	Konsultacije civilnog društva o osnivanju REKOM • Cilj konsultacija• Istorijat inicijative za osnivanje REKOM• Zašto REKOM <p>Andrej Nosov, Koordinacijsko veće Koalicije za REKOM
Vehid Šehić, Forum Građana Tuzle, Bosna i Hercegovina</p>
11:30 – 12:00	Iskustvo drugih u utvrđivanju činjenica o prošlosti
Danijela Gavrilović , Odbor za građansku inicijativu <p>Osnivanje komisije
Kriterijumi za izbor i način izbora članova komisije
Mandat komisije
Javno slušanje žrtava
Ovlašćenja komisije
Odnos prema počiniocima zločina
Istraga o prisilno nestalim osobama
Reparacije za žrtve ratnih zločina: materijalne i simboličke</p>
12:00 – 13:30	Zašto i kakav REKOM
Predlozi i preporuke
Moderatorka: Danijela Gavrilović
13:30 – 14:30	Ručak
14:30 – 16:00	Zašto i kakav REKOM
Predlozi i preporuke
Moderatorka: Danijela Gavrilović

16:00 -16:30 **Pitanja i odgovori**

16:30 – 17:00 **Zaključci**

Učesnici Konsultacije

1. **Nina Nikolić**, Alternativni kulturni centar, Niš
2. **Milan Đorđević**, DENIZEN – Centar za građanski aktivizam, Svrlijig
3. **Stela Jovanović**, Resurs centar, Niš
4. **Semiha Kačar**, Sandžački odbor za zaštitu ljudskih prava i sloboda, Novi Pazar
5. **Nevena Petrušić**, Pravni fakultet, Niš
6. **Dženeta Agović**, Impuls, Tutin
7. **Dražko Bjelica**, Filozofski fakultet, Niš
8. **Radomir Mladenović**, Okružni sud, sudija, Niš
9. **Zorica Miladinović**, Danas, novinarka Niš
10. **Dragan Đorđević**, Odbor za ljudska prava, Niš
11. **Milan Jovanović**, Centar za ljudska prava, Niš
12. **Milica Andrejević**, Otvoreni klub, Niš
13. **Velibor Petković**, Radio Niš, novinar, Niš
14. **Danko Nikolić**, Zaječarska inicijativa, Zaječar
15. **Biljana Adamović**, Advokatska Komora, Niš
16. **Svetlana Šarić**, SOS za žene i decu žrtve nasilja, Vlasotince
17. **Nenad Popović**, Odbor za građansku inicijativu, Niš
18. **Sandra Farkaš**, Udruženje žena *Peščanik*, Kruševac
19. **Behlul Nasufi**, Centar za multikulturalno obrazovanje, Preševo/Preshevë
20. **Natalija Žunić**, Ženski istraživački centar/Pravni fakultet, Niš
21. **Dragan Vesić**, Al Kanal, glavni i odgovorni urednik, Aleksinac
22. **Jasmina Gejo**, Ministarstvo prosvete, Savetnica, Niš
23. **Bratislav Ilić**, Televizija Leskovac, novinar, Leskovac
24. **Igor Pančić**, Pi kanal novine, novinar, Pirot
25. **Maja Pešić**, Žene u crnom, Vlasotince
26. **Tatjana Živanović**, Školska uprava, Niš
27. **Stanko Marjanović**, Impuls, Tutin
28. **Snežana Pavković**, Ženski klub, Knjaževac
29. **Ilija Todorović**, Pirog, Pirot
30. **Ivan Topalović**, Protecta, Niš

31. **Danijela Gavrilović**, Odbor za građansku inicijativu
32. **Andrej Nosov**, Inicijativa mladih za ljudska prava
33. **Vehid Šehić**, Forum građana Tuzle
34. **Jelena Simić**, Fond za humanitarno pravo

Otvaranje skupa

Danijela Gavrilović: Dobar dan, imam zadovoljstvo da vas pozdravim i drago mi je da ste u ovom broju došli da podržite našu inicijativu, da prisustvujete konsultacijama u vezi sa osnivanjem regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava. A u ime naših generalnih organizatora, Fonda za humanitarno pravo i Odbora za građansku inicijativu, Niš, kao organizatora, kao organizatora ove regionalne konferencije ja vas pozdravljam a pozivam vas da danas učestvujete u diskusiji, da nam date značajna saznanja i impute o načinu rada ove komisije i o svemu onome što će biti predmet našeg razgovora danas. Kako je red na ovim našim konsultacijama, ja ću vas sada pozvati da se redom predstavite i da nam kažete odakle dolazite. Svako od vas će uključiti mikrofonski samo pre nego što počnete da govorite i na kraju isključiti.

Andrej Nosov: Dobar dan svima, ja sam Andrej Nosov, Inicijativa mladih za ljudska prava. Ovde sam ispred koordinacijskog veća koalicije za REKOM.

Natalija Žunić: Ja sam Natalija Žunić, Ženski istraživački centar iz Niša i radim na Pravnom fakultetu u Nišu.

Bratislav Ilić: Ja sam Bratislav Ilić, novinar Televizija Leskovac i dopisnik B92.

Tatjana Živanović: Ja sam Tatjana Živanović, dolazim iz Školske uprave, Niš. Dolazim iz Ministarstva prosvete Republike Srbije i saradnik sam Centra za nenasilnu akciju iz Beograda, koji se bavi takođe ovim pitanjima.

Jasmina Gejo: Jasmina Gelo, saradnik mnogih nevladinih organizacija na programima podrške raseljenim i izbeglim licima. Inače, zaposlena u Ministarstvu prosvete kao savetnik.

Svetlana Šarić: Ja sam Svetlana Šarić. Dolazim iz Vlasotinca, SOS za žene i decu žrtve nasilja i aktivistkinja organizacija Žene u crnom, Vlasotince.

Dženeta Agović: Dobro dan svima. Ja sam Dženeta Agović, Impuls, Tutin, aktivistkinja Žena u crnom.

Stanko Marjanović: Ja sam Stanko Marjanović, ispred Impuls-a, Tutin.

Semiha Kačar: Ja sam Semiha Kačar, ispred Sandžačkog odbora za zaštitu ljudskih prava i sloboda, ispred Novog Pazara.

Maja Pešić: Ja sam Maja Pešić. Dolazim iz Vlasotinca, psihološkinja, koja traži posao. To kažu zbog koleginica iz Ministarstva. A predstavljam Žene u crnom, Beograd.

Sandra Farkaš: Ja sam Sandra Farkaš, Udruženje žena "Peščanik", iz Kruševca.

Radomir Mladenović: Ja sam Radomir Mladenović, sudija Okružnog suda u Nišu.

Milan Jovanović: Ja sam Milan Jovanović, Centar za ljudska prava, saradnik.

Zorica Miladinović: Ja sam Zorica Miladinović, novinar dnevnog lista Danas i dopisnik Deutsche Welle. Dobar dan.

Dragan Đorđević: Dobar dan i sa moje strane. Ja sam Dragan Đorđević Odbor za ljudska prava, Niš. Kancelarija mreža Odbora za ljudska prava Srbiji CHRIS u Nišu.

Dragan Vesić: Dobar dan, gospodo. Čast mi je što sam ovde. Ja sam, glavni i odgovorni urednik Al kanala iz Aleksinca, novinar.

Biljana Adamović: Dobar dan, ja sam Biljana Adamović, advokatica iz Niša

Nevena Petrušić: Ja sam Nevena Petrušić, Ženski istraživački centar, Niš. Dobar dan, svima.

Igor Pančić: Dobar dan svima. Ja sam Igor Pančić. Dolazim iz Pirota, inače novinar Pi kanala.

Snežana Pavković: Dobar dan, Snežana Pavković, Ženski klub iz Knjaževca.

Ilija Todorović: Ilija Todorović, Pirgos iz Pirota.

Vera Popović: Vera Popović, OGI, Niš.

Velibor Petković: Ja sam Velibor Petković, novinar Radio Niša. Imamo drugačije mikrofone, ali s obzirom na saradnju sa Ženama u crnom, osećam se kao muškarac u crnom.

Nina Nikolić: Ja sam Nina Nikolić iz organizacije Centar za razvoj civilnih resursa, Niš.

Ivan Topalović: Dobar dan svima. Ovde sam ispred Protekte.

Jelena Simić: Jelena Simić, Fond za humanitarno pravo i Koalicija za osnivanje REKOM-a.

Milan Đorđević: Dobar dan svima. Ja sam Milan Đorđević, DENIZEN – Centar za građanski aktivizam iz Svrnjaga.

Vehid Šehić: Ja sam Vehid Šehić, Forum građana Tuzle.

Danijela Gavrilović: Zahvaljujem se svima i sada pozivam naše goste a takođe i Vehida Šehića iz Foruma građana Tuzle da sada uzmu učešće u našem radu i da kažu osnovne informacija na temu cilja ovih konsultacija, zatim istorijata Inicijative, Koalicije za REKOM, kao i da pokušamo da tražimo odgovor na pitanje zašto REKOM. Izvoli, Andrej.

Andrej Nosov: Hvala. Najpre samo da čujemo još jednu osobu da se predstavi.

Behlul Nasufi: Hvala, ja sam Behlul Nasufi iz Centra za multikulturalno obrazovanje iz Preševa/Preshevë.

Danijela Gavrilović: Izvoli.

Konsultacije civilnog društva o osnivanju REKOM

- **Cilj konsultacija**
- **Istorijat inicijative za osnivanje REKOM**
- **Zašto REKOM**

Andrej Nosov, Koordinacijsko veće Koalicije za REKOM

Vehid Šehić, Forum Građana Tuzle, Bosna i Hercegovina

Andrej Nosov: Hvala. Nije prijatno govoriti dok ti glas odjekuje ovako u sali, tako da ću možda biti malo sporiji. Moj zadatak je da vam vrlo kratko predstavim ovaj put koji su prošle organizacije osnivači Koalicije za REKOM i zapravo taj početni konsultativni proces, koji je doveo do kreiranja jedne jasne ideje o zagovaranju koalicije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava u prošlosti. Na samom početku voleo bih da kažem da tri nevladine organizacije: Fond za humanitarno pravo, Istraživačko-dokumentacioni centar iz Sarajeva i Documenta iz Zagreba u okviru svog regionalnog protokola o saradnji, već godinama rade na dokumentovanju činjenica u odnosu na povrede ljudskih prava u prošlosti. I to, pre svega, kroz programe koji podržavaju nacionalna suđenja za ratne zločine, podržavaju žrtve u tim procesima, sa jedne strane. Ali i praćenjem sudskih postupaka i prikupljanjem dokumentacije koja se odnosi na te sudske postupke u čitavom regionu. Takođe, Istraživačko-dokumentacioni centar iz Sarajeva je uradio popis ljudskih gubitaka u Bosni i Hercegovini. Reč je o jednoj bazi podataka koja sadrži imena i prezimena i osnovne podatke o svim žrtvama iz bosansko-hercegovačkog oružanog sukoba i isto tako sadrži podatke koji su veoma važni a tiču se nestalih osoba, odnosno onih čija sudbina još uvek i danas posle 10, odnosno 15 godina od oružanog sukoba, nije poznata. S druge strane, Fond za humanitarno pravo, za koji verujem da većina ovde nas prisutnih zna po onome što radi u Srbiji, takođe radi na jednom vrlo značajnom projektu Kosovske knjige pamćenja. Kosovska knjiga pamćenja je dokument, odnosno jedna baza podataka koja dokumentuje sve žrtve, odnosno sve one koji su stradali tokom oružanog sukoba na Kosovu. Zašto je to važno? U tim regionalnim konsultacijama, u regionalnim sastancima, razgovorima, došlo se na ideju da zapravo... došlo se do stanovišta da zapravo nacionalna suđenja za ratne zločine, suđenja pred Haškim tribunalom nisu dovoljna da bi zadovoljila, s jedne strane, potrebe žrtava, dakle onih koji i dalje... pogotovo onih koji i dalje čekaju da saznaju šta se dogodilo njihovim najdražima, reč je o oko 17.000 nestalih još uvek, tačnije preko 16.400 po poslednjim informacijama, tako da je sa jedne strane neophodno zadovoljiti potrebe žrtava, odnosno odgovoriti na njih, to je naša obaveza kao društva. A s druge strane, potrebe samih društava je da znaju šta se to dogodilo u prošlosti, da neke greške iz prošlosti budu nauk za budućnost novih generacija. Svima je poznato da su oružani sukobi na prostoru bivše Jugoslavije počeli sa onim čuvenim prebrojavanjem mrtvih iz Drugog svetskog rata. Tu smo slušali o brojkama, na primer, iz Jasenovca, koje su se kretale od 5.000 do miliona a da zapravo nikada nismo imali činjenice koje bi dokumentovale šta se to precizno dogodilo. Ako uzmemo taj primer i znamo istorijski kontekst u kom su se dogodili ovi sukobi... koji se događaju istorijski svakih 50 godina, onda su organizacije pokretači, zapravo, došle na ideju da nama treba neki drugi post-konfliktni odgovor na sve ovo što se oko nas

dešava. U regionalnom procesu konsultacija o mehanizmima za utvrđivanje činjenica, održano je devet ili deset konsultacija sa različitim akterima, što uključuje vlade, razne predstavnike civilnog društva, predstavnike medija, zatim umetnike, kao i različite druge aktere u nizu nezvaničnih konsultacija, došlo se na ideju da je neophodno uspostaviti mehanizam koji bi bilo dopuna suđenjima za ratne zločine, koji bi bio jedan važan momenat za sva društva bivše Jugoslavije, za okretanje prema prošlosti sa jedne strane i zapravo, izgradnju drugačije budućnosti za neke nove generacije koje dolaze ili koje danas odrastaju. Postoji nekoliko ključnih momenata u razvoju Koalicije za REKOM. Dakle, da samo odmah na početku napravim razliku, pošto se to vrlo često postavlja kao pitanje. Koalicija za REKOM nije komisija. Koalicija za REKOM neće utvrđivati nikakve činjenice. Koalicija za REKOM je mreža nevladinih organizacija, pojedinaca, medija, udruženja žrtava i drugih različitih aktera koji zagovaraju i traže od država, naslednica bivše Jugoslavije da formiraju Regionalnu komisiju koja bi utvrdila činjenice u odnosu na neposrednu prošlost. Koaliciju za REKOM u ovom trenutku čini oko 150 organizacija, različitih organizacija iz čitavog regiona. To uključuje udruženja žrtava, to uključuje udruženja koja se, takođe, bave nekim specifičnim grupama, kao što su mladi, kao što su udruženja novinara. Ali to uključuje i organizacije za ljudska prava, koje predstavljaju vrlo važan stub ove koalicije, kao i organizacije koje se bave dokumentovanjem prošlosti. Govori, pre svega, o ove tri organizacije koje imaju status osnivača ove koalicije. S druge strane, veoma je važno napomenuti da su u tom procesu razgovora tri organizacija... da su tri organizacije shvatile, pre svega, Fond za humanitarno pravo, da čitav proces treba širiti i da on ne treba da ostane u jednom uskom krugu nevladinih organizacija, već da zapravo treba otvoriti jednu širu debatu u okviru civilnog društva, o nasleđu prošlosti, s jedne strane i s druge strane, o tome šta su mehanizmi koji bi bilo dobar odgovor na to nasleđe prošlosti, odnosno kako obezbediti da neke buduće generacije ne dožive ono što su doživele generacije tokom 90-tih godina. Ključni datum je 9. maj 2008. godine u Podgorici. Fond za humanitarno pravo okupio je na jednom mestu udruženja žrtava, udruženja porodica nestalih... članove porodica koji su nestali i na jednom mestu se razgovaralo o tim mehanizmima. Na tom konkretnom skupu, na tim konsultacijama u Podgorici, udruženja žrtava su podržale Inicijativu za formiranje Komisije, odnosno podržala su inicijativu u onom smeru koji se odnosi na njihove potrebe. A šta su to, zapravo, potrebe žrtava? Žrtve imaju vrlo jasnu potrebu da govore o svojim patnjama, da kažu, da ih svi čuju, da ih čuje javnost, da ih čuju upravo oni iz redova počinilaca, da kažu šta se to njima dogodilo, kako su prešli preko toga, kako danas žive. Oni takođe imaju potrebu da govore o nepravdi, o traganju za svojim najbližima. To su strašne priče koje ti ljudi govore i stalno govore kada ih pitate kako i na koji način se nose sa onim što im se dogodilo tokom oružanih sukoba. S druge strane, postoje obaveze država, obaveze država, naslednica bivše Jugoslavije su da saopšti i utvrde punu istinu, da omoguće pravdu, da takođe obezbede adekvatne mehanizme za reparaciju, kako materijalnu tako i nematerijalnu reparaciju a i tu je garancija da se zlodela, takva zlodela iz prošlosti neće više nikada ponoviti. Ove konsultacije sa žrtvama 9. maja su jedne od najvažnijih konsultacija, zato što se tu prosto videla jedna jasna potreba za formiranjem jednog ovakvog vanskudskog tela, koje bi doprinelo o utvrđivanju činjenica o ratnim zločinima. 10. maja 2008 godine, dan kasnije, formirano je koordinacijsko Veće, prvo koordinacijsko veće, koje u ime koalicije, odnosno u ime različitih organizacija ima mandat da koordinira radom Koalicije na regionalnom nivou. Sama Koalicija uspostavljena je na Četvrtom regionalnom forumu u Prištini, na dan 29. oktobra 2008. godine, dakle tog dana je u Prištini uspostavljena Koalicija, kojoj je, ako što sam maločas rekao, do ovog trenutka pristupilo 150 organizacija i preko 300 pojedinaca, koji su deo ove Koalicije. I šta je ono što su još neke važne reference? Da

samo još jednom ponovim; Koalicija ima mandat da vodi ovaj konsultativni proces u okviru civilnog društva, sa različitim akterima, o tome zašto nam je potreban REKOM, kako taj REKOM treba da izgleda, ko treba da budu članovi a o tome će nešto kasnije govoriti Vehid, odnosno Danijela. Ali isto tako ova Koalicija ima zadatak da radi na stvaranju društvene potrebe, odnosno da senzibilizuje javnost po pitanju nasleđa prošlosti i da, s druge strane, u trenutku kada završimo ovaj konsultativni proces, prema vlastima uputi predlog modela Komisije sa milion potpisa, koji su zadatak ove Koalicije. Dakle, Koalicija za REKOM će negde od sledeće godine, tokom jedne intenzivne kampanje prikupljati potpise za osnivanje Komisije i nakon toga predati te potpise državama, parlamentima država naslednica bivše Jugoslavije. Ono što je takođe važan momenat u radu Koalicije za REKOM, jeste formiranje grupa za koordinaciju na nacionalnom nivou, s obzirom da govorimo o različitim zemljama. U svakoj od zemalja postoji grupa za koordinaciju koja praktično doprinosi efikasnijem, kvalitetnijem i boljem vođenju konsultativnih procesa i snosi odgovornost za rezultate tog konsultativnog procesa. Postavlja se pitanje – zašto konsultativni procesi? Konsultativni proces je jako važan i ovo je istorijska prilika da se praktično po prvi put negde vodi na svetu, ovako širok konsultativni proces o jednom ovom mehanizmu, ovakvom mehanizmu, koji bi trebalo da budućim članovima Komisije, osnivačima Komisije, vlastima, pa na kraju, i nevladinim organizacijama, organizacijama za ljudska prava pomogne da što bolje i što kvalitetnije formulišu mandat komisije i obezbede da se taj mandat na kraju ostvari, dakle tim jasnim preporukama koje dolaze sa ovih konsultativnih sastanaka. Tokom meseci decembra, januara i februara 2008/2009 godine različitih članice Koalicije imale su seriju sastanaka, treninga, dogovora, razgovora, kako voditi ovaj konsultativni proces i ovo su, čini mi se, pete konsultacije koje u ovoj, da kažem, drugoj seriji razgovora o tome zašto nam je potreban REKOM, vodi Koalicija za REKOM. Ja ću vam sada, na kraju... neću više govoriti o Koaliciji, verovatno će popodne još biti prostora, pozvati sve one organizacije i pojedince koji još uvek nisu članovi i članice Koalicije za REKOM, u vašim materijalima se nalazi i izjava o pristupanju, posle današnjeg dana možete tu izjavu predati Jeleni ili OGI-ju i pristupiti ovoj našoj Koaliciji. Nas očekuje krajem maja, 28. do 30. u Crnoj Gori Peti regionalni forum, na kom će praktično biti ustanovljena Koalicija Statutom i različitim drugim pravilima, formirano Koordinacijsko veće i praktično jedna značajna prva, rekao bih, regionalna struktura koja se bavi konkretnim zagovaranjem jedne regionalne komisije koja bi trebalo da utvrđuje činjenice. Mi znamo da postoje različite regionalne inicijative i svi mi ovde smo na ovaj ili onaj način deo različitih regionalnih inicijativa. Ali ovde govorimo o jednoj vrlo specifičnoj, koja nema mandat da se bavi drugim stvarima, već isključivo mandat da zagovara formiranje Komisije za utvrđivanje činjenica za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava. Treba napomenuti, samo na kraju, da ovu Koaliciju čine prilično različite organizacije. Kada vam kažem različite, govorim i o mandatu i o vrednostima i o nekim osnovnim razlozima, kada govorimo o nevladinim organizacijama. U Koaliciji imate ljude koji su... i ideja da u njoj budu takođe i udruženja veterana i različiti akteri koji imaju veze sa konfliktom, koji su takozvana zainteresovana grupa, koja može doprineti tome da budući rad neke regionalne komisije bude mnogo bolji i da zapravo, na kraju, možemo da budemo svi zadovoljni rezultatom koji će sama komisija postići. Postavlja se, takođe, pitanje o vremenskom planu. Ideja je da se do kraja 2010. godine završi ta prva faza rada Koalicije za REKOM, odnosno da se završi konsultativni proces u okviru civilnog društva, sa velikim brojem konsultacija. Mi u ovom trenutku znamo da ćemo na svakih šest meseci imati regionalne forume, da ćemo imati veliki broj konsultacija. Znamo za nekih 80 koje će se dogoditi na nacionalnom i regionalnom nivou, kao i na lokalnom nivou, u zavisnosti od zemlje do zemlje u odnosu na

specifičnosti. A s druge strane, takođe znamo, da će pored tih regionalnih foruma, biti brojnih skupova, događaja, medijskih promocija na kojima će se govoriti o ovoj koaliciji, odnosno o samoj ideji regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim povredama ljudskih prava. Toliko.

Danijela Gavrilović: Zahvaljujem se Andreju i dajem reč našem gostu iz Tuzle, Vehidu Šehiću.

Vehid Šehić: Pa, ja bih trebalo da govorim zašto REKOM, bolje reći, zašto moramo biti spremni da se suočimo s prošlošću. Ja moram reći da, nažalost, na prostoru bivše Jugoslavije ne postoji politička volja da se suočimo sa prošlošću. Možda je tu karakteristična Bosna i Hercegovina, zato što mi propuštamo jednu istorijsku šansu da na pravovaljan način utvrdimo činjenice o svemu što se dešavalo u periodu 1992./1995. godina, jer po prvi puta se u istoriji se jedan rat završio bez pobjednika. To je pružalo mogućnost da konačno dobijemo utvrđene objektivne istorijske činjenice. Međutim, zbog nedostatka političke volje, zbog izdaje intelektualne elite u Bosni i Hercegovini, pokušavaju se stvoriti tri istorije, tri istine, koje ne doprinose uspostavljanju razumjevanja i povjerenja među ljudima, nego čak šta više, još više produbljuju ionako podjeljeno bosansko-hercegovačko društvo. Nije to samo problem u Bosni i Hercegovini, problem je u čitavom regionu ali to je individualni problem, jer vrlo je malo ljudi koji su spremni da se suoče prvo sa samim sobom a onda i da se suoče i sa prošlošću i obično mi krivce za određeno stanje tražimo u drugima, a nikada u sebi. I mi smo danas svjedoci da su uvijek za neke stvari krivi oni drugi a ne mi. U takvom jednom ambijentu je jako teško govoriti i razmišljati na način da izbrišemo konkretno nacionalnu pripadnost žrtve, a ne da gledamo kao jedno univerzalno zlo. To se isto odnosi i na ratne značince, da ih gledamo sa imenom i prezimenom a ne kao pripadnike određenih nacija. Ali, nažalost, danas je i to dominantno na našem prostoru. Druga stvar, pravosudni sistem u ovom regionu još uvijek nije spreman da se suoči sa svim povredama, teškim povredama humanitarnog prava. I bez obzira što imamo formirane odjele za ratne zločine, ipak to nije rezultat sazrijevanja političke volje u našim državama, nego isključivo pritisak međunarodne zajednice. Da nije bilo pritiska međunarodne zajednice, nikada ne bi došlo do procesuiranja ratnih zločina ni u Hrvatskoj, ni u Bosni i Hercegovini, ni u Srbiji. I to je jedna realnost i mi s tim moramo biti suočeni. Ovo govorim zato što sam dugo vremena radio kao sudija i znam da još uvijek politika ima veliki uticaj na suđenje ratnim zločincima, što opet političari na jedan svoj svojstven način zloupotrebljavaju i ostavljaju sebi mogućnost da i dalje vladaju na ovim prostorima. Ja takođe smatram da je možda najznačajniji događaj za ove prostore bilo osnivanje Međunarodnog suda u Hagu, svjestan činjenice da ne možemo biti zadovoljni njegovim radom. Ali postavlja se jedno pitanje – da li bi ikada iko bio procesuiran za ratne zločine na prostoru bivše Jugoslavije da nije bilo tog suda. Sigurno nikada, jer nažalost, još uvijek u našim društvima su ratni zločinci ili one politike koje su vođene, politike koje su stvorile nacionalne heroje, zaboravljajući da su upravo ti nacionalni heroji i najveći krivci za mnoge stvari koje su se dešavale u prošlosti. Moram takođe napomenuti nešto što je jako bitno za sve nas koji pokušavamo dugi niz godina da se suočimo s tom bolnom istinom. I ja ne pripadam onima koji govore o teorijama zavjere, jer nažalost, ovdje nisu pucali neki drugi, nego smo mi pucali između sebe, što opet predstavlja jednu otežavajuću okolnost, jer svako je smatrao a čak smo imali i takve poruke od najviših državnih predstavnika da u odbrambenim ratovima se ne može činiti ratni zločin. Samo se sjetite izjave Franje Tuđmana, što je sigurno prihvaćeno i od nekih drugih i pod plaštom odbrambenog otadžbinsko-domovinskog rata ljudi su vršili zločine. I to je bila poruka svim onim koji su prihvatili jednu takvu suludu ideju da masovnost zločina na

ovim prostorima bude velika. Ta masovnost zločina dovela je u situaciju da imamo na hiljade osumnjičenih osoba za ratne zločine. Svjesni te činjenice da za suočavanje sa prošlošću i utvrđivanju činjenica nama vrijeme nije saveznik. Ova grupa je smatrala da van tog sudskog postupka, koji je na sreću, eto, vodi u ovim državama, mora doći do osnivanja nekog tijela koje bi se pozabavilo i onom stranom naše prošlosti koja neće biti obuhvaćena sudskim procesima ali istovremeno možda utvrditi određene činjenice, zbog nepovjerenja u državne institucije koje se bave utvrđivanjem činjeničnog stanja, tako ću reći, da se ipak mora kroz određeni institucionalni oblik, ovdje je to regionalna komisija, doprinjeti u utvrđivanju činjenica koje će na jedan objektivni način stvoriti pretpostavku i onima koji će pisati istoriju ali na jedan sasvim drugačiji način, ne istoriju ideologije, ne istoriju pobjednika, nego istoriju činjenica. Moram reći da ova komisija po mom mišljenju je neophodna na ovim prostorima iz više razloga. Jer prvo što ćemo konačno stvoriti ambijent da jedni druge slušamo, da ćemo razvijati tu neku kulturu dijaloga, da ćemo shvatiti, kako se to na ovim prostorima ovde kaže, na svim stranama ima žrtava, da žrtva ima istu bol. Nažalost, neki i danas uzimaju sebi za pravo, ne samo da imaju ekskluzivno pravo na istinu, nego i ekskluzivno pravo da su oni žrtve a da drugi nisu žrtve. Ono što smo mi, koji učestvujemo u ovim konsultacijama shvatili da ćemo neku našu djelatnost, ukoliko se formira ta komisija i ako ostanemo čvrsto na ideji da se ovo sve radi kako bi se žrtvama dalo ono mjesto koje one zaslužuju, bavi se žrtvama rata, znači, u Hrvatskoj, pa i u Sloveniji, premda je rat tamo vrlo kratko trajao ali Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija, tu uključujem Kosovo i Makedoniju. Ali šta znači dijalog govori činjenica... jutros smo bili na jednoj televiziji u jednoj emisiji gdje je jedna majka iz Niša postavila pitanje da li će se ova komisija baviti žrtvama, civilnim žrtvama nakon bombardovanja. Mislim... ja sam odmah pristalica i razgovarajući sa svojim prijateljima, mi smo rekli – da, bavićemo se i tim žrtvama, jer upravo žrtvama moramo dati jedan poseban značaj. Ja znam da će biti političkih otpora, jer nažalost, još uvijek imamo --- političkog života koji obavljaju značajne političke funkcije a imali su jednu nečasnu ulogu u ratovima na ovim prostorima. Međutim, sigurno da jedan pokret za pravdu, koju ja vidim i u ovoj Koaliciji za REKOM, može izvršiti jedan pritisak na vlasti u našim državama da donesu odluku da se formira jedna ovakva komisija. Iskustva su različita u našim državama. Sigurno je najbolniji bio taj sukob u Bosni i Hercegovini sa najviše žrtava. A ono što je, takođe, i naš jedan cilj, o čemu je naznačeno u uvodnom izlaganju, ovo je jedna od borbe protiv svih onih koji pokušavaju manipulirati sa žrtvama, koristeći ih isključivo u dnevno-političke svrhe ili za svoje političke ciljeve. I to je najbolji primjer Bosne i Hercegovine, gdje se govorilo o 250.000 žrtava, dok nisu došli određeni podaci koji su vratili, prvo, dostojanstvo tim žrtvama koje su izgubile svoj život, mislim vratili njihovo ime i prezime i druge neke personalne podatke i izvukli ih iz tog kolektiviteta statistike i brojeva. I sigurno da to nije naišlo na odobravanje u Bosni i Hercegovini. Razgovarajući sa ljudima i zato su bitne ove konsultacije da djelokrug rada buduće komisije bude izraz volje predstavnika, u prvom redu, žrtava raznog tipa, predstavnika civilnog društva, predstavnika akademske zajednice, znači da niko nema sada mandat da će se ta komisija baviti tim i tim. I mi ćemo kroz ove konsultacije koje će se voditi na teritorijama svih ovih država, naći jedan zajednički imenitelj šta bi to trebala da radi komisija a da to mora biti odraz volje svih ovih segmenata našeg društva o kom sam ja govorio. Zašto je ova komisija još bitna? Bitna je iz jednog prostog razloga, jer vrlo je mali procenat presuda koje zadovoljavaju pravdu i to je objektivni rezultat načina rada suda. Postoji još jedan razlog, zato što će uvijek kod sudskih odluka jedna strana biti nezadovoljna. Jer nema sudske odluke u kojoj su obe strane zadovoljne. I mi to moramo prihvatiti. To je još jedan razlog što mi treba da imamo ovu komisiju. Jer sud je ipak ograničen postupkom koji je propisan i svim onim činjenicama koje može koristiti po

donošenju određenih odluka. Ovdje se ipak pruža jedna drugačija pozicija ovoj regionalnoj komisiji, koja neće, kao što smo rekli, utvrđivati odgovornost, jer neće imati sigurno mandat za to. Ali će stvoriti pretpostavke možda... u postupcima da te činjenica, normalno, kroz postupak i zakon propisan, koristi i u sudskom postupku. Ja tu vidim jednu veliku ulogu. S druge strane, rekao sam da vrijeme nije saveznik, jer priroda će učiniti svoje. Mnogi oni koji su osumnjičeni a već imamo takvih primjera iz prošlosti, završiće svoj život. Mi ne smijemo dozvoliti da završavanjem njihovog fizičkog života bude zatvorena stranica njihovih nečasnih ponašanja, nego upravo kroz utvrđivanje činjenica mi možemo osvijetliti i ulogu tih koji su izbjegli, da tako kažem, ovu zemaljsku pravdu. I možda će to biti jedna od satisfakcija onim žrtvama koje nisu na takav način mogle doći do pravde. Ono što bih posebno još istako i volio bih više da vi govorite o svemu ovome, je i naša uloga kao aktera civilnog društva, s tim što moram da kažem da mi u Bosni i Hercegovini nemamo civilnog društva, nemamo elemenata za građansko društvo, jer naš Ustav sprečava apsolutno promociju individualnih ljudskih i građanskih prava, nego mi moramo biti pripadnici određenih kolektiviteta, u prvom redu nacionalnih. Oni koji nemaju te nacionalne identitete, oni su neki građani drugog i trećeg reda. Uloga nevladinih organizacija koje promiču ljudska prava, koja promiču istinu može biti jako velika. Uloga vjerskih zajednica, koje mi nećemo preskočiti kada je u pitanju utvrđivanje činjenica, uloga medija i ja očekujem kao građanin, tako mogu reći, jugoistočne Evrope, jer ovo govorim sa pozicije nekog bivšeg Jugoslavena, ortodoksnog, sad nekakvog Bosanca, da će uloga medija biti vrlo značajna i možda je ovo šansa da se opere obraz i toj profesiji, koji je, nažalost, 90-tih godina na ovim prostorima imala vrlo nečastnu ulogu. Ovdje je velika stvar da kroz čitav ovaj proces konsultacija kao, da tako kažemo, kao kolateralna dobit, može biti činjenica da ćemo možda uspjeti da izvršimo pritisak da dođe do revizije obrazovnih programa u ovim našim državama, koje nažalost, umjesto da stvaraju ambijent razumjevanja i povjerenja, još više rade na razdvajanju ovih ljudi. Čitav ovaj proces i zašto je za mene ovaj REKOM bitan, ova inicijativa, to je i borba protiv predrasuda prema drugom i drugačijem, borba protiv nerazumjevanja, borba protiv neznanja. Ne neznanja voljom građana koji ovde žive, nego neznanja koje se natura i politikom a nažalost, i obrazovnim sistemom. Ja vam neću govoriti... vi imate ove materijale, modele REKOM-a ali reći ću nešto zašto je ovakav konsultativni proces značajan i ja ću zamoliti ljude možda u nekom periodu budućem, ukoliko finansijska sredstva budu dozvoljavala, da se naprave i susreti ovog tipa ali ne samo iz ovog regiona, da mi miksamo ljude iz različitih regiona, da vi imate priliku da čujete priču u Hrvatskoj, čuti priču u Bosni i Hercegovini, jer smatram da ćemo tako bolje jedni druge razumjeti. Jer ono što je možda na kraju jako bitno istaći da je ovo ideja koja je autohtona ideja ljudi koji žive na ovom području. Znači, oni su izrazili želju i spremnost da se suoče sa prošlošću. Ovo nije ništa nametnuto i sigurno da smo mi u jednom delikatnom položaju, jer ne možemo, nažalost, mnogo koristiti iskustva drugih komisija, jer znate, tamo je uvijek bilo dvoje a ovdje imamo daleko više aktera svih ovih događanja u periodu 1991./2001. godina i upravo to želim da naglasim da smo mi, razgovarajući koji vremenski period uzeti, ipak se odlučili da to bude početak rata na prostoru bivše Jugoslavije i da se završi sa 2001. godinom kao završetkom ratnih sukoba u Makedoniji i time smo pokazali, znači, solidarnost i prema tim žrtvama. Izbjegli smo ono ekskluzivno pravo da se govori samo 1991./1995. godina, što je danas dominantno. Ovo je borba protiv zaboravnosti, kao jedne opake bolesti koja hara ovim prostorima i ono što vrlo često želim da istaknem a s tim se jako manipuliše, naročito u Bosni i Hercegovini, znate... ne smjemo... oprostićemo ali nećemo zaboraviti. Međutim, kod nas se dešava jedan obrnuti proces. Ljudi vrlo brzo zaboravljaju ali ne opraštaju a ne znaju zašto ne opraštaju, znate. Što se opet koristi od strane onih koji trenutno vladaju ovim prostorima, da manipulišu sa svim događanjima

na prostoru Bosne i Hercegovine, odnosno prostoru bivše Jugoslavije. Ja ću uzeti primjer Bosne i Hercegovine, on je eklatantan. Tamo ćete čuti u Banja Luci da je bio građanski rat, čućete u Sarajevu da je to bila agresija. Teza o kojoj ja govorim od 1995. godine, koja opet ima refleksije i na rat u Hrvatskoj, da je izvršena dvostruka agresija nad Bosnom i Hercegovinom, što su nesporne činjenica, sa materijalnim dokumentovanim činjenicama, znači od strane Beograda i Zagreba, da je taj rat bio i građanski rat i da je taj rat u nekim fazama imao i elemente vjerskog rata. Sigurno da se to ne prihvata tako olako u Beogradu, naročito u Zagrebu, jer u Zagrebu kažu – ne može biti agresor Hrvatska jer mi smo branili interese hrvatskog naroda. I onda tu vidite kolika postoji neprincipijelnost, neobjektivnost, da tako kažem, u analizi činjenica. Kad ih ja pitam – zašto vi onda tvrdite da je Srbija agresor, jer oni mogu isto reći – mi smo branili interese srpskog naroda u Hrvatskoj, pa vam se izbija taj adut da možete reći da je to bila agresija ako ne prihvatite ovu činjenicu da je nad Bosnom i Hercegovinom takođe izvršena agresija od strane Hrvatske. Znači, to su neke stvari kojima bi se mogla baviti ova komisija. Ali, to je naš zajednički imenitelj, sve ovo što se radi, radi se stvarno radi žrtava, radi se radi onih koji još uvijek traže oko 16.000 i nešto nestalih. Od toga je samo u Bosni i Hercegovini 11.500. I ono što želimo kroz ovo jeste da svakoj žrtvi, svakoj sa njenim imenom i prezimenom, damo mjesto koje ona zaslužuje kao ljudsko biće, odnosno kao čovjek a ne kao pripadnik jedne, druge, treće ili četvrte nacije. Ja mislim da ćemo mi moći mobilizirati javnost. Da li ćemo uspjeti mobilizirati politiku, ja to ne znam ali znam da u Bosni i Hercegovini moramo stvoriti neke ustavne pretpostavke, koje mi, nažalost, danas nemamo, pošto radim puno na toj dogradnji Ustava Bosne i Hercegovine. Mi uvodimo jedan instrument za građansko društvo. Negdje se to zove referendum. Mi nemamo mogućnosti jer nemamo ustavnog instrumenta da natjeramo vlast da o određenim inicijativama građana moraju odlučivati, tako da ćemo predvidjeti jedan član u ovom izmjenjenom Ustavu, gdje će vlasti u Bosni i Hercegovini, odnosno zakonodavna vlast morati raspravljati o inicijativama građana ukoliko se skupi 30.000 potpisa građana. Mi tu moramo voditi računa da tih 30.000 potpisa mora biti iz Republike Srpske i iz Federacije, jer tu smo mi malo u jednom drugom... drugačijoj situaciji nego vi i mislim da ćemo jednom takvom inicijativom natjerati vlast u Bosni i Hercegovini da raspravlja o ovoj inicijativi i ako bude političke volje, donese odluku, da li će to biti Parlament, da li će to biti, opet kod nas, članovi Predsjedništva, to "sveto trojstvo", to u drugim državama su predsjednici, da jednom odlukom koja će biti obavezujuća za sve, da se jedna ovakva komisija formira. Ja nisam želio da govorim o nekim pokušajima na ovom prostoru da se formiraju te komisije. Mi smo u Bosni i Hercegovini krajem 1997. godine započeli. Nažalost, to je završilo u ladicama. Zloupotrebe – što nama malo otežava čitav ovaj proces – takozvane Koštuničine komisije koja je imala sasvim drugi zadatak a ne zadatak utvrđivanja činjenica, ali mislim da ova ideja, pošto dolazi od predstavnika civilnog sektora ili građanskog društva na ovom području, ima tu neku drugu moralnu dimenziju i nadam se da će građani, a posebno političari shvatiti neophodnost suočavanja sa samim sobom i sa prošlošću.

Danijela Gavrilović: Zahvaljujem se Vehidu. Evo sada, pošto nam vreme malo izmiče ali da vam dam mogućnost, inspirisani ovim što su do sada govorili Andrej i Vehid, postavite neka pitanja ako ima pitanje u ovom trenutku.

Igor Pančić: Evo, ja bih postavio jedno pitanje.

Danijela Gavrilović: Samo se prvo predstavite.

Igor Pančić: Igor Pančić, novinar Pi kanala. Saslušao sam gospodina veoma pažljivo. Dobio sam materijal. I sinoć dok sam sedeo u društvu sa prijateljima, iskoristio sam priliku... pričali smo o raznim temama... i dao sam im taj materijal da pogledaju i pitao ih jednog po jednog... znači, čisto da pogledaju... da mi kažu šta misle o tome. Oni su bili... bilo nas je desetak u društvu. Oni su, naravno, ko je koliko imao vremena i želje, pregledali taj materijal koji sam ja imao kod sebe. I onda sam ih zamolio da izdvoje po minut vremena da mi kažu šta misle o tome. Svi do jednog su mi rekli – hajde, molim te, ostavi tu temu za sutra. A ono što sam ja primetio i video po njihovim licima, bila je jednostavno nezainteresovanost. U suštini, ja mislim da je ovde najveći problem u celoj priči, nezainteresovanost javnosti za ove ljude koji su nestali i za njihove porodice. Mislim, radim kao novinar. Svi ste vi svesni toga da s vremena na vreme se dešava da ljudi protestuju, da to bude na televiziji, da dođe kao vest, snime se ti ljudi i tako.... i onda posle toga dođe – pao je dinar, skočio je benzin i tako dalje i za tri minuta se ti ljudi zaborave. Mislim da je glavni problem u stvaranju uopšte ovakve jedne komisije a to je animiranje javnosti. E sad, moje pitanje se svodi na to: da li je moguće da se nekako organizuju sve zemlje bivše SFRJ i da, na primer, jedan dan u mesecu bude dan žrtava. Na primer, ljudi koji su u tim gradovima, da li paljenjem sveća ili bilo čim.... nekom akcijom ali da to bude jedan dan u mesecu. Jer mora se non-stop raditi na tome, non-stop bombardovati, bombardovati, bombardovati time, da bi ljudi shvatili o čemu se radi? Da li je to moguće? Ali da se te žrtve prikažu sa svih strana. Znači, ne samo sa naše strane, nego da se jednostavno te žrtve objedine. Da li je to moguće? Eto, to je moje pitanje. Hvala.

Andrej Nosov: Pa, samo oko ove animacije javnosti, kao napomenu, što ne znači da ćemo u tome uspeti. Ali Koalicija u svom planu za sledeću godinu ima vrlo intenzivnu kampanju u svim zemljama, naslednicama bivše Jugoslavije, sa jedne strane. A s druge strane, tu žrtve, udruženja žrtava, udruženja porodica, igraju veoma važnu ulogu, jer zapravo će njihovo zagovaranje ove komisije i objašnjavanje te njihove potrebe da postoji jedan ovakav mehanizam, biti veoma važno. Što se tiče ovog dana žrtava, to ide sada u listu predloga, odnosno zaključaka sa ovog skupa danas. A samo ću vam reći da postoje neki dani koji su veza između, recimo, svih udruženja i svih asocijacija koje se bave nestalima. To je Međunarodni dan nestalih, kada zapravo, zahvaljujući Međunarodnoj komisiji za nestale osobe, u svim zemljama bivše Jugoslavije u isto vreme imate sinhronizovane akcije. Mi ovde, nažalost, vidimo samo ono što rade udruženja. Uglavnom su to one šetnje, ako pamtite ko je to radio, do hrvatske ambasade. A ne vidimo šta se dešava u Sarajevu, ne vidimo šta se dešava u Zagrebu i tako dalje. Ali to je pitanje te regionalne medijske blokade, što je jedna potpuno, rekao bih, dodatna tema i jedan od izazova s kojim će se ova Inicijativa suočiti a to je – kako zapravo oko suštinskih pitanja ne praviti kompromise a s druge strane, privoleti i sva društva, uz sve one analize koje možemo da damo o njima, da podrže jednu ovakvu inicijativu. I to jeste pitanje za tu medijsku kampanju, to jeste pitanje i za nevladine organizacije. Ali prosto, eto, samo kao napomenu Koaliciji... što verovatno nije dovoljno. Potrebno je još kampanje i još intenzivnije. Koalicija je napravila je napravila neki osnovni, bazični plan koji će vrlo skoro krenuti u pripreme za realizaciju te faze.

Vehid Šehić: Ja moram reći, pošto ja dolazim iz jedne specifične države, jako je teško obilježavati ovakvu vrstu datuma, jer kod nas se jedan datum obilježava kao oslobođenje a isti datum se obilježava kao dan žrtava. Kako to dvoje pomiriti? Sve je to... jer zato sam ja tamo napomenuo oslobodilačko-otadžbinski-domovinski. Znači, ovdje imamo mnoge specifičnosti.

Možemo otići na Kosovo, pa ćemo vidjeti tamo. Ali sigurno da određeni datumi treba da se obilježavaju. Ali na jedan poseban način. Svakog 11. u mjesecu žene Srebernice, pošto ih ima mnogo u Tuzli, one šetaju, znate. Ali to može biti vrlo opasno, jer to postaje u onom marketinškom smislu, ako Koka Kola. One prošetaju, niko ih ne primjećuje, razumjete. To je taj problem s kojim se mi kao ljudi susrećemo. Ovdje se ja opet vraćam, svakom od nas pojedinačno. Mi smo izgubili taj osjećaj solidarnosti u svakom segmentu – i sa gladnim i sa žrtvama. E sad, sigurno ćemo sada kroz čitav ovaj konsultativni proces, i meni je drago što ste vi to rekli, vidjeti na koji način da nekada ljude podsjetimo na nešto što se ružno desilo. I opet je tu narod bitan. Kad ti je najbolje u životu, stavi kamenčić u cipelu da te zažulja. I taj kamenčić, kad su u pitanju žrtve, moramo iznaći, moramo biti jako pažljivi da ne postane nešto što je normalno, nešto što te apsolutno neće podsjetiti na stradanja. Jer mi imamo taj problem Srebernice, znate, i treba govoriti o tom 11. julu, utvrđen je genocid, jednom, drugi puta. Sud može utvrditi genocid. Ali imamo i Kravicu, gdje je ubijeno 42. dvoje, znate. Mi ne možemo političare da natjeramo da odu tamo gdje su stradali. Moram sad govoriti... ne volim u nacionalnom... moram sada govoriti, Bošnjaci da dođu svi. Predstavnik i jednog i drugog i trećeg naroda a ne... ili u Kravicu da dođu dvi ili u Grabovicu, gdje su stradali Hrvati, tu svi da dođu. Ne, žrtvama se poklanjaju samo pripadnici tog naroda, znate. To će se dešavati i na teritoriji Srbije. A svi generalno govorimo o žrtvama kao žrtvama, ljudskim bićima a ne kao pripadnicima određenih naroda. Ali kada je nešto u životu, onda se ponašamo sasvim drugačije. Evropski parlament je donjeo odluku o tom 11. julu, znate. Ovdje postoji problem što mi imamo neodgovorne političare. To se odnosi na Bosnu i Hercegovinu i na Srbiju.... jedna... vi već znate presudu Međunarodnog suda pravde za Srbiju... simbolika... Srbija nije ispunila faktički nijedan uslov koji je ostao. Ja moram reći da sam bio protiv bilo kakve ratne reparacije bilo od koje od ovih država. Ja sam samo želio da se utvrde činjenice i smatrao sam da Bosna i Hercegovina treba da tuži i Hrvatsku. Ne da bi se dobila materijalna korist, nego da bi se to zapisalo negdje da se tada i tada nešto desilo. Jer ne bih želio nikog da kažnjavam, jer obično plaća ceh onaj koji je najmanje kriv a ja to ne bih želio. Međutim, znate, i zato ja i ne govorim ovdje kad se govori o reparacijama, ja tu puno ne govorim, jer smatram da je ovo više jedno moralno pitanje i da mi ljude ne navlačimo na to materijalno, jer ono će nas i uništiti, jer odnos pram žrtvi je nešto drugo. Ukoliko država donese zakone, neka plati ali ne znam kako će to platiti u Bosni i Hercegovini, jer su zločini bili na sve tri strane, žrtava je bilo na sve tri strane, ne u istom omjeru. Kako će se to... ja mislim nikada se neće moći naći instrument da se da se i u tom dijelu zadovolji pravda.

Iskustvo drugih u utvrđivanju činjenica o prošlosti

Danijela Gavrilović, Odbor za građansku inicijativu

Danijela Gavrilović: Zahvaljujem. Izvinjavam se se kolegama koji su želeli da postave pitanje i da eventualno komentarišu i daju predloge, prosto želim da vam kažem još neke informacije koje su nam potrebne za rad, nakon toga ćemo imati pauzu i onda ćemo imati, zapravo, vreme za predloge, pitanja, debatu, diskusiju a nakon ručka, takođe, imamo još jednu sesiju koja je posvećena diskusiji. Ja molim kolege koje su sada nešto želele da pitaju, da zapišu svoja pitanja, pa odmah nakon pauze ćemo imati prilike da o svemu tome razgovaramo. Želim samo da dam još neke informacije o prirodi same komisije i da kažem nekoliko reči o iskustvima dosadašnjih komisija za utvrđivanje istine, činjenica, pomirenja, istorije i tako dalje. Sami različiti nazivi nam govore da koncipiranje svake od komisija zavisi od specifičnosti konteksta u kome se odvija rad

komisije. Ono što je specifično, i već smo ušli u taj razgovor u vezi sa ovom komisijom i što će verovatno biti problem, jeste njen regionalni karakter. Zaista, na nekoj od prošlih konsultacija smo razgovarali o tome da li komisija treba da se bavi uzrocima, da li će to možda predstavljati kamen spoticanja na samom početku ili treba da se bavi činjenicama i u naslovu piše "Utvrdjivanje činjenica o ratnim zločinima". O tome možemo kasnije razgovarati i videćemo da su ove komisije koje ćemo pominjati, imale vrlo različite mandate, u zavisnosti od toga u kom su kontekstu radile. Međutim, želim da vam kažem da se iskustva nijedne od ovih komisija ne mogu preneta u ovaj kontekst, da svaki post-konfliktni društveni kontekst ima svoje specifičnosti i upravo zato mi sada radimo u ovako širokim konsultacijama da bismo mogli da se izborimo, da nađemo rešenja za svaki od tih problema koji će se nama u radu pojaviti. Želim da kažem da se ovde radi o vansudskim telima, znači komisije su vansudska tela i osniva ih država da bi se utvrdile činjenice o žrtvama. To je ono što je zajedničko svim ovim komisijama, iako su one međusobno bile vrlo različite. Znači, radi se o utvrđivanju činjenica o počinjenim zločinima u prošlosti. Pri tom, potrebno je vrlo precizno odrediti tu prošlost i ovakve komisije se uglavnom bave bliskom prošlošću, relativno bliskom prošlošću i relativno kratkim i precizno određenim vremenskim periodom, kao i precizno određenom teritorijom na koju će se rad same komisije odnositi. Funkcija komisije je, pre svega, istražna. One istražuju i utvrđuju činjenice o zločinima. A naglasak je, kao što smo više puta pomenuli, na žrtvama. Ne na zločincima. Njih prepuštamo sudovima a komisija će se baviti žrtvama. Prosto, to se sada može raditi na različite načine. I komisije su to i činile na različite načine. A ovde ćemo, između ostalog, razgovarati i o tome na koji način to istraživanje, to traganje za činjenicama treba vršiti. Naravno da je naglasak na slušanju žrtava, njihovih porodica, a onda se, kao što smo čuli, postavlja pitanje da li treba i onu drugu stranu, počinioce, uključiti u čitav taj proces. Još jedna specifičnost ovih komisija jeste da one donose određene preporuke za budućnost. Pri tom, same komisije ne mogu da sprovedu preporuke koje su donele, nego se zapravo radi o tome da to ostaje na državi i na političkoj volji koliko će preporuke koje je komisija donela, za budućnost, što znači, preporuke o reparacijama, u vođenju određenih komemoracija, podizanju spomenika, davanju materijalnih nadoknada, socijalnog i zdravstvenog osiguranja ili omogućavanje obrazovanja za žrtve i tako dalje, prosto komisija nema tu moć da se time dalje bavi. To zapravo zavisi od državnih institucija. Kada govorimo o osnivanju, vrlo je važno napomenuti da su komisije osnivane na različite načine ali uglavnom i to je najdominantniji oblik bio, to se dešavalo ukazom predsednika države. I to se desilo i u Ugandi i u Boliviji, Argentini, Zimbabveu, Čileu, Peruu i tako dalje. Znači, predstavnik države donese ukaz i on odredi i mandat i vrlo često i članove komisije. S jedne strane, to ima i dobrih strana, zato što je relativno brz proces i ne traba vam široki politički konsenzus, što može da bude kamen spoticanja, kada treba osnovati samu komisiju. Zato se u dosadašnjim razgovorima nekako iskristalisala ideja da i REKOM bude osnovan na taj način, da se prosto akcijom potpisivanja, prikupljanjem milion potpisa, izvrši pritisak na šefove država da preduzmu takav korak. Međutim, ono što je loše, da tako kažem, u vezi sa ovim komisijama, jeste da one nemaju tako široku podršku javnosti, kao kad se radi o onim komisijama koje je osnovao parlament. Samo tri komisije do sada je osnovao parlament, u Nemačkoj, Južnoj Africi i Urugvaju. I pokazalo se, naročito na primeru Južne Afrike, da je to bilo jako korisno, jer je donet zakon u parlamentu o osnivanju komisije. A pre toga je utrošeno oko 300 sati parlamentarne rasprave na temu kako ta komisija treba da izgleda, kakav treba da bude njen cilj, misija, mandat, metodologija i tako dalje. Znači, sve je to bilo praćeno medijima, tako da je javnost bila jako upoznata sa svim onim što se dešava, tako da je komisija imala i veoma široka ovlašćenja a i široku podršku javnosti. Sličan transparentan proces se odvijao i u Sijera Leoneu, u Istočnom

Timoru i tako dalje i pokazalo se da je to, zapravo, možda uspješniji način ali pri tom sporiji. Prosto, o tome možemo razgovarati kasnije, šta mislite kako treba osnovati REKOM. Pri tome samo da pomenem da se dešavalo da i neko ministarstvo osnuje komisiju ili da to bude predviđeno mirovnim sporazumom ili da to učine Ujedinjene nacije, kao što je bio slučaj sa Istočnim Timorom. Što se tiče sastava i strukture, naravno, da će sastav i strukturu REKOM-a diktirati to što je to regionalna komisija. Nisam možda pomenula da su sve ove komisije koje su do sada postojale, uglavnom, uz neke manje izuzetke se odnosile na jednu zemlju i ono što se u njoj dešavalo. Znači, ovo će definitivno biti nekakva otežavajuća okolnost i u tom smislu treba voditi računa i o strukturi. Vrlo je bitno da su neke komisije imale mali broj članova a da se kasnije u Argentini i Čileu pojavljuju komisije sa šezdesetak angažovanih osoba. Dok je, recimo, peruanska komisija imala 800 angažovanih ljudi. Zašto je to važno koliko ljudi treba da se uključi? Vodite računa o tome da su potrebni ljudi za slušanje žrtava, zatim za zapisivanje, transkript, prevođenje, psihološka podrška, podrška za zaštitu svedoka, zatim... ne mogu da se sada setim popisa svih poslova koje treba obaviti. Znači, na jednoj strani imamo komesare koji su uglavnom, kada su predsednici bili osnivači, oni su i birali komesare. I s druge strane, imamo mogućnost da se komesari biraju u jednoj javnoj debati, što je bio slučaj u Južnoj Africi i nekim drugim zemljama. Ali, pored komesara, članova komisije, morate voditi računa o tome da će biti potrebno da tu bude još jako puno ljudi koji rade sve te tehničke poslove... iskopavanje žrtava i sve ono što je potrebno raditi. Onda su komisije imale nekakve pododbore. Zanimljivo je, recimo, da je južnoafrička komisija imala odbor za utvrđivanje činjenica o zločinima, zatim odbor za reparaciju, odbor za amnestiju, jer je ta južnoafrička komisija bila vrlo specifična i ona je imala i tu mogućnost da u zamenu za svedočenje i kazivanje o zločinu i priznavanje pune istine, da amnestiju. 7.000 ljudi se prijavilo za amnestiju. Oni su prolazili kroz vrlo rigorozan proces ispitivanja i od strane žrtava, njihovih porodica, advokata, javnosti i tako dalje i samo 1.600 i nekoliko je dobilo zaista amnestiju. Kasnije je bio problem sa sudovima, zapravo kako da se sve to sprovede u delo. Znači, od specifičnosti mandata će zavisiti i sastav i struktura komisije. I onda sam već spomenula nešto o izboru članova. Uglavnom su članovi komisija istaknuti ljudi, ugledni ljudi iz određenih sredina. Često se traži da oni ne budu politički angažovani preterano, da ne budu izvikani na neki način u svom društvenom okruženju a da pri tom budu nezavisni, da uživaju određeni integritet, poštovanje i zaista ih je verovatno teško i naći. Često se nevladine organizacije pozivaju da predlažu ljude koji će biti članovi te komisije. Vrlo je zanimljivo... znači, ako su predsednici postavljali članove komisije, onda je to jedan način. Ali zanimljivo je u Južnoj Africi da je to bio proces da su se ljudi prijavljivali ili su neke druge organizacije nominovale određene ugledne ljude. A kasnije je napravljen už izbor. Oni ljudi koji su ušli u už izbor su onda u javnoj debati odgovarali na pitanja pred odborom za izbor članova komisije i zaista mi se čini da je to vrlo transparentan proces i taj transparentan proces izabiranja članova komisije je kasnije vodio većem uspehu komisije. Ono što je zanimljivo, takođe jeste da je ipak predsednik Mandela na kraju rekao poslednju reč. I postavlja se pitanje da li političari treba da budu članovi ovakve komisije. Uglavnom u dosadašnjem radu komisija oni nisu bili to u velikoj meri. Jedno od najvažnijih pitanja jeste cilj, misija, mandat i vrsta kršenja ljudskih prava kojima će se komisija baviti. Znači, od samog cilja i misije zavisice i mandat komisije. Vidimo da se različiti nazivi pojavljuju kada se radi o ovim komisijama, da li se radi o komisijama o nestalim, kao što je to slučaj u Argentini. Ili recimo, konkretno u Čileu je mandat određen vrlo precizno i usko. Radilo se o zločinima, nestancima i tako dalje, samo sa smrtnim ishodom. Tako da je veliki broj žrtava ostavilo izvan delokruga rada ove komisije. Znači, oni koji su bili žrtve Pinočeovog režima a nisu pri tom umrli, nisu mogli da budu procesuirani od

strane komisije. Uglavnom su komisije taj svoj mandat određivale nešto šire. Znači, treba vrlo precizno sada odrediti ko će zapravo, koja vrsta zločina će biti procesuirana. Recimo, ako kažete – teška kršenja ljudski prava – šta to konkretno znači? To je onda diskreciono pravo komisije u nekim slučajevima da o tome odlučuje. Onda, jedna od ovih komisija nije uvela prisilno preseljavanje, kao vrstu zločina kao vrstu zločina koje ćemo procesuirati. Zanimljivo je, recimo, u Sijera Leonenu, komisija je imala u mandatu istraživanje... tretiranje mladih, dece, koja su, zapravo, regrutovana da budu vojnici. Onda su oni sami vršili zločine. Da li su oni žrtve? Znači, to su sve pitanja kojima se treba baviti. Da li su mladi vojnici iz Srbije koji su odvođeni u Vukovar bili žrtve ili zločinci? Znači, sve su to pitanja koja zahtevaju debatu i vrlo precizno definisanje da bi komisija mogla uspešno da radi. Onda su neke od komisija imale mandat da istražuju uzroke, kontekst. Recimo, južnoafrička komisija imala je vrlo širok mandat da pod zločinom podrazumeva i podstrekavanje na vršenje zločina. I iz načina osnivanja mandata će proisteći i ovlašćenja i na osnovu toga koliku praktičnu moć, kolika ovlašćenja jedna komisija ima, mi ćemo, zapravo, moći da ih podelimo na jake i slabe komisije. One komisije koje je osnovao parlament, imale su vrlo široka ovlašćenja. Komisija sa najvećim ovlašćenjima je bila južnoafrička komisija. Oni su mogli, kao što sam već rekla, da daju amnestiju, oni su mogli da kazne onog koji se ne odazove na saslušanje a mogli su da predlože reparacije i tako dalje. Prosto su imali zaista... mogli su da oduzimaju dokumentaciju, da traže dokumentaciju. Znači, pitanje je da li će ta komisija biti zaista jaka komisija, koja će imati široka ovlašćenja ili će to biti samo komisija koja će ovako, biti više neki paravan, nego što će doneti realna saznanja o činjenicama. Sada se postavlja, takođe, pitanje metodologije rada. Da li će komisija raditi na javnim ili tajnim saslušanjima? Da li će ona saslušavati žrtve, počinioce, predstavnike institucija? Da li će imati nekakva tematska saslušanja, za posebne vrste zločina? Kao što je, recimo, kada se radi o silovanju, zatim zlostavljanju dece i tako dalje. Sve komisije do južnoafričke komisije su radile na tajnim saslušanjima i bio je javan samo izveštaj. Tako da je taj izveštaj postao vrlo popularan. Ima nekih podataka da je prvog dana prodato 40.000 primeraka, distribuiranih, bolje rečeno, primeraka, 300.000 primeraka do danas. Znači, to je postao bestseler kada je objavljen taj izveštaj i on je poprimio veliku medijsku pažnju. Ali sama saslušanja su bila tajna. Međutim, kada govorimo o Južnoj Africi, to su slušanja ili saslušanja, o tome takođe možemo razgovarati... slušanja su bila javna, praćena ogromnom medijskom pažnjom. Najbolji novinari, čak književnici, najvažnije televizijske stanice i tako dalje, su pratile vrlo pomno, četiri sata na nacionalnoj televiziji svakog dana. znači, ogromna medijska pažnja je bila tome posvećena. A kada se radi o tajnim slušanjima, onda to prosto nije moguće i samo izveštaj ima određenu medijsku praćenost. I vidite, postavlja se sada problem primene programa za zaštitu svedoka. I o tome se na nekoj od prethodnih konsultacija razgovaralo takođe, da li će ta komisija imati mogućnost da takav program sprovede. Taj program je imala južnoafrička komisija, zatim kma u Sijera Leoneu i tako dalje. Prosto, to je ozbiljan problem, pa se čak dešavalo da se prijave žrtve, da bi saznale gde se kriju... kvazi žrtve, da bi saznale gde se kriju zaštićeni svedoci. I komisija mora imati ta ovlašćenja da kazni takve koji pokušavaju da zloupotrebe sam rad komisije. Ono o čemu želim da vam kažem još nekoliko reči, jeste da se poseban problem otvara, što se tiče nestalih osoba. Znači, postoje komisije koje se bave samo nestalim osobama. Može biti da to pitanje bude postavljeno u okviru već nekih širih komisija, da im se posveti istovetna pažnja kao i drugim oblicima zločina. Kao što je, recimo, slučaj bio u Peruu ili da iz rada ove komisije proistekne nova komisija koja će se baviti samo nestalim osobama, kao što je to bilo u Čileu. Onda se postavlja i pitanje amnestije i odnosa prema počinioćima. Ja ne verujem da se ovde može govoriti, što se tiče naše komisije kada se radi o nekoj amnestiji ali je bitan odnos prema

počinio. Da li ih treba imenovati? Da li su... tu su pravници, oni će nam reći da li možemo imenovati nekog kome nije suđeno i ko nije proglašen krivim? Da li ga možemo optužiti i izložiti sudu javnosti a da pri tom nismo sigurni koliko imamo jake dokaze? Kako ćemo odrediti kada je nečija krivica dokazana? Neke od komisija su i pravile te distinkcije, pa su rekle – imamo potpuno nesumnjive zločine, imamo zločine za koje imamo polovične dokaze ili prosto one koje stoje na staklenim nogama, za koje nismo sigurni. U kojim slučajevima treba imenovati počinioce? Onda se postavlja pitanje da li se može zloupotребiti... desilo se, recimo, čini mi se u Argentini, da je spisak odgovornih jedan član komisije dostavio medijima. Tako da je taj spisak objavljen. Tako da su sve to pitanja o kojima moramo razmišljati, koja će biti, zapravo, predmet naše debate nakon pauze. Onda se postavlja pitanje finalnog izveštaja. Ne jednoj od ovih konsultacija imali smo primer i priliku da čujemo člana komisije iz Perua, koji je radio na pripremi tog izveštaja, i videli smo snimak, to su ogromne... to su tone papira, je l' tako, koje su oni dostavili. Izveštaji se uglavnom dostavljaju osnivaču, i to se čini na neakvim specijalnim prilikama, svečano se dostavlja izveštaj osnivaču. Ali treba videti šta sa tim izveštajem dalje. Da li će on ostati mrtvo slovo na papiru ili će postati značajan deo kolektivne svesti jedne društvene zajednice. Ima primera da je on ušao u obrazovni sistem, da je postao deo udžbenika. U Sijera Leoneu gde su deca bila učesnici sukoba i vršili zločine ili bila njihove žrtve, prilagođen je izveštaj za omladinu i decu. Tako da su oni o tome mogli da čitaju na jednom nivou koji je njima prihvatljiv. Onda, izveštaj mora da se prevede na jezike svih... Recimo, na jedanaest zvaničnih jezika u Južnoj Africi je preveden izveštaj. Pri tom, pitanje šta sa njim. Da li postoji ovde volja javnog mnjenja a onda i politička volja da se na ovaj način taj izveštaj upotrebljava. I postavlja se pitanje programa reparacija; materijalnih i simboličkih reparacija. Da li će... Zanimljivo je da je, recimo, komisija koja je imala vrlo uski mandat, kao što je komisija u Čileu, ona je, znači, mogla samo da istražuje zločine nad žrtvama koji su se završili smrtnim ishodom, izvršila ogroman uticaj na sistem reparacija. I zaista su žrtve dobile i materijalno obeštećenje i zdravstveno i socijano osiguranje i bila im je pružena mogućnost obrazovanja pod povoljnim uslovima. Ali zanimljivo je da je ova komisija koju sam često pominjala u Južnoj Africi, koja je imala široka ovlašćenja, široki mandat, razmišljala je o uzrocima, kontekstu i tako dalje, izvršila je slabašan uticaj na sistem reparacija. Prosto, žrtve su dobile jednokratnu materijalnu pomoć ili već šta. I upravo kada smo bili u ovoj emisiji, koju je Vehid pomenuo, majka koja se javila, čiji je sin ranjen u bombardovanju, pitala je da li će on nekada dobiti konkretnu nadoknadu za to i kakav je način, jer nema tog načina. On se ne pojavljuje na vidiku. Onda se postavlja pitanje prema sudovima. Šta... kakav je odnos? Da li njima treba dostavljati nalaze, da li im treba dostaviti sve informacije? I vidite, od načina osnivanja zavisiće i kasnije odnos nevladinih organizacija. Ako su one bile uključene u proces formiranja komisije, u proces rada komisije, one su imale jaku volju da sarađuju. Ali u onim slučajevima kada su nevladine organizacije i organizacije za zaštitu ljudskih prava bile isključene iz tog procesa, one nisu želele da dostavljaju svoje nalaze. A mi znamo da su u Srbiji i na prostorima bivše Jugoslavije mnoge nevladine organizacije u posedu podataka i činjenica o žrtvama. Sada je pitanje da li će te organizacije, zapravo, imati dovoljno poverenja u komisiju i da li će želiti da njima dostave podatke a onda kasnije kako će se sarađivati sa sudovima. Postavlja se, znači, pored svega ovoga i pitanje uloge medija. Slušali smo više puta u izlaganju – mediji, mediji, mediji – i shvatili smo da je vrlo važno za pridobijanje široke javnosti to da imamo podršku medija. Ja vam se zahvaljujem. Malo smo prekoračili vreme. Napravićemo pauzu, pa onda razgovaramo... pa, ja mislim 20 minuta i nakon toga ćemo nastaviti sa razgovorom.

Zašto i kakav REKOM

Predlozi i preporuke

Moderatorica: Danijela Gavrilović

Danijela Gavrilović: Da nastavimo sa našim započetim razgovorom, ali moramo da sačekamo kamermana. To nam je važno. Evo, on upravo stiže. Možemo da počnemo. Sada ćemo zapravo razgovarati o svim onim elementima koji su ovde bili pomenuti, i vi ovde imate spisak onih važnih pitanja o kojima treba da prodiskutujemo, i da damo konkretne predloge u vezi sa svim ovim značajnim aspektima rada komisije: znači, kada se radi o osnivanju komisije, zatim kriterijumima za izbor i način izbora članova komisije, mandatu komisije, javno slušanje žrtava, ovlašćenja komisije, odnos prema počinocima zločina, istraga o prisilno nestalim osobama, reparacija za žrtve ratnih zločina; zatim kasnije, sam izveštaj; nakon toga uloga nevladinih organizacija, uloga medija. Sve su to važne teme o kojima bismo danas želeli da čujemo vaše mišljenje. I, pošto je sastav takav da verujem da ću dobiti vrlo kompetentne i vrlo značajne predloge. Ja vas sada pozivam da postavite pitanja, diskutujete i date predloge u vezi sa ovim temama. Najpre bih želela da se pozabavimo malo osnivanjem komisije. Da li imate nekakve dileme, sumnje, ideje, procene u vezi sa načinom osnivanja koalicije za REKOM? Izvolite. Da li mislite da je dobra naša ideja da se izvrši pritisak, da se najpre animira javnost, prikupi određeni broj potpisa, a onda izvrši pritisak na šefove država u okruženju da oni svojim ukazom osnuju jednu ovakvu komisiju? Naša je procena bila da bi to bilo mnogo brže i delotvornije u ovakvim uslovima. Da bi možda široka javna debata dovela do polarizacija i zaustavljanja samog procesa na samom početku. Izvolite.

Dragan Vesić: Dragan Vesić, novinar iz Aleksinca. Veoma kratko, zapravo materijal sam dobio sada, ne žalim se, takve su bile okolnosti. Stavio bih akcenat na dve stvari ovde: na odnos medija prema svim ovim nesrećama koje su se događale tokom 90-tih i za to vreme, koje je bilo izgubljeno vreme za sve nas, i na ulogu medija i trećeg sektora, odnosno NVO. Najpre, čini mi se da je NVO, ako mogu da iznesem stav, pa da postavim pitanje, ako dozvoljavate, da je bio nekako pasiviziran, što mogu i da razumem. Naročito mislim na petooktobarske promene od 2000-te na ovamo. I da mi je drago što se sad pokreće inicijativa da se i mediji i NVO uključe u svu ovu nesreću koja nas je zadesila, i u činjenice koje se, kako ste, gospođo Danijela, rekli odnose na ratne zločine na teritoriji bivše SFRJ. Mislim da neće ići ovako sa tim, sa radom REKOM-a, zbog toga što je javnost, naročito u Srbiji, nekako anestetizirana i slažem se sa prvim govornikom, nezainteresovana, valjda pritisnuta i brigama, ekonomskim i ova globalna finansijska kriza, itd. Ali da pređem na suštinu stvari, pa da postavim pitanje. Ovde sam negde zaokružio *zašto REKOM?*, naravno to je opšte poznata stvar: počinila druga strana, ističu se zločini druge strane, preuveličavaju itd, o tome je napisano hiljade i hiljade stranica, o nacionalizmu, ali mislim da je to na nekoliko strana ingeniozno sveo Danilo Kiš u knjizi *Čas anatomije* kada je tu ideologiju nacionalizma nazvao ideologijom banalnosti. Zašto to pominjem? Pominjem iz prostog razloga što mislim da je nacionalizam zlo i da je doveo do sve ove nesreće i svako ko kaže da je nacionalista, ja naravno volterovski poštuju svačije pravo na različito mišljenje, ali mislim da dovoljno ne shvataju šta je to nacionalizam, jer nacionalizam je uzrok sveg zla koje nas je zadesilo. "Ne postoje politički interesi", citiram, "za utvrđivanje činjenica o tome šta se desilo u prošlosti, a izostaje i neophodan pritisak kritičke javnosti." Evo, sada se to pokrenulo. I to je dobro. Ali ovde je jedna, nažalost, kontradikcija. Upravo je u tome problem što ne postoji politički interes, politička volja zapravo, jer se svaka politička elita, pa i

sadašnja, u Srbiji i sve prethodne rukovode nekim drugim interesima i da se sve njihove brige, to je neko moje lično mišljenje, za sva teška krivična dela, za ratne zločine, za genocid, svode, ne mogu da se setim izraza kako piše, za sav taj vašar užasa koji nas je zadesio, da oni to koriste u svoje političke svrhe i u vreme kampanje kada im je potrebno, dakle da nisu uopšte iskreni, i da ne žele iskreno da se otkriju činjenice i da se problemi reše, da se jednostavno kaže istina. **Ne bih hteo da bude pogrešno shvaćen, ali ni milion, ni deset miliona potpisa ne bi bilo dovoljno ukoliko se vlast o to ogлуši.** Što se pak medija tiče, u popriličnoj meri se, pošto sam čovek iz medija, malo toga, naročito u lokalnim sredinama, promenilo da bi i oni na neki način uticali, više mogu naravno ovi mediji sa nacionalnom frekvencijom i veći mediji da to utiču, i utiču, poput Danasa, i ostalih listova ili televizija. Ostali manje-više još uvek služe vladajućoj eliti. E pa, sad sam malo skeptičan što se toga tiče kako bi se u ovome uspelo. Jedino ne sumnjam da bi se pružila pomoć država u okruženju, da bi se one u to uključile. Rekli ste takođe da mi možemo da damo neke preporuke državi. Mi naravno nemamo mehanizme da rešavamo problem, ali čini mi se da je to i ranije rađeno, pa se vlast nije baš puno interesovala za te probleme osim ako proceni da je to politički konjuktorno. Da skratim, ja stvarno ne vidim kako. I voleo bih da mi neko objasni, pošto je sve to deklarativno kada je vlast u pitanju, i neiskreno, da se utiče kako probuditi tu, rekao sam, nezainteresovanu i anestetiziranu javnost, da shvati značaj svega ovoga, jer je ovo jedan od uslova da se kaže istina o zločinima, kako bismo bili deo civilizovanog sveta, a ne ispisani iz tog civilizovanog sveta. Dakle, postoji li još neki drugi način kako da se ovo učini i da se kaže prava istina o svemu što nas je zadesilo.

Danijela Gavrilović: Zahvaljujem. Sada se u našem razgovoru kristališu dve stvari, s jedne strane nedostatak političke volje. I zaista sada, pozivam da se, pošto potičemo iz ovog regiona, osvrnemo na trenutnu političku situaciju u Srbiji, da li ona nama pruža šansu za osnivanje jedne ovakve komisije i za vršenje pritiska na aktuelnog šefa države da on svojim ukazom podrži ili osnuje ovakvu komisiju. Jer, vidite, sada se zapravo radi o nekoj vrsti nacionalnog pomirenja, trenutno na snazi je i aktuelna je i takva politička atmosfera u društvu. Da li pokretanje ovakvih pitanja sada uopšte poželjno? S jedne strane se postavlja pitanje te političke atmosfere, a s druge strane, ono vrlo važno, što je kolega pre vas rekao, nezainteresovanost javnosti. Pre svega, prvi korak je da pokrenemo, podignemo nivo senzibilisanosti ljudi da o tome uopšte misle, da se time bave i da učine čak i jednu aktivnost da to podrže. To je problem, da javnost nije zainteresovna. A s druge strane, problem je politička volja. Hajde da vidimo da li ima nekakvih konkretnih zapažanja i predloga. Izvolite.

Biljana Adamović: Ja sam Biljana Adamović i po profesiji sam advokat. Ja ne bih o političkoj situaciji, pošto mi nije bliska tema, ali bih u vezi sa ovim prvim pitanjem: osnivanje komisije i period funkcionisanja komisije. Ovlašćenje za osnivanje komisije, kakva god da smo mi zemlja, u našem ustavu sigurno da postoje ovlašćenja koja ima predsednik države i koja ima parlament, te tako da ovo ne bi moralo da bude velika tema i ne bismo morali da se iscrpljujemo u diskusiji o tome ko treba da osnuje komisiju, s obzirom da su već zakonom, a najpre ustavom utvrđena ovlašćenja bilo predsednika, bilo parlamenta. Tako da sam ja uvek za to da tu komisiju eventualno osnuje organ koji bi njoj mogao da da širi mandat. Jer sigurno da i predsednik može da osniva neke vrste komisija i parlament neke, ja ustavno pravo ne radim, te tako ne znam, ali to sigurno ima ko zna, onaj predsednik ili parlament zavisno od toga ko može toj komisiji da da takva ovlašćenja, tu širinu ovlašćenja za koja se proceni u svim ovim sadašnjim i budućim diskusijama da je potrebno da ima. **A mislim da kod nas politička volja da se osnuje ovakva**

komisija neće da manjka, mislim da nijedna stranka neće smeti da kaže nije zainteresovana za žrtve. Mislim da se ne treba plašiti ni parlametarne komisije, ni parlamentarne debate, jer, kako mi se čini, niko tu ne bi smeo da kaže da nije zainteresovan.

Danijela Gavrilović: Izvolite.

Maja Pešić: Maja Pešić, Žene u crnom. Ja bih dala sebi slobodu da vam odgovorim na ovo o čemu ste pričali, što sam bila na ovim pred-pred-predpripremljenim konsultacijama u Beogradu. Danijela nije bila, pa zbog toga čisto kao... Postoji, imate ovde u materijalu, nešto što se zove iskustva drugih, i o čemu smo mi slušali, vi ćete pročitati. Imate podatak o tome u kojem broju zemalja je komisiju osnivao predsednik, parlament. Mi smo tamo čuli od ovih ljudi iz regiona kakvo je stanje u Hrvatskoj, u Bosni i na Kosovu i kakvo je stanje u Srbiji. I došli smo do nekog zaključka da bi ovde, što se tiče parlamenta, bila nikakva spremnost, a predsednika već pitanje je. A rekla bih gospodinu novinaru, pitali ste koji su mehanizmi, i ja bih vam smo rekla da Žene u crnom 8-9 godina idu, ja svake godine idem u skupštinu kad je 30.-31. oktobar – dan donošenja Rezolucije 1325, čisto kao primer. Postoje mehanizmi nevladinih organizacija, to je stalno vršenje pritiska. Znam da se i medijima diriguje koliko će prostora kojoj temi dati. Jednako isti jul recimo naša inicijativa je odavno isto godinama, svake godine se u skupštini daje inicijativa da je 11. jul bude dan sećanja na genocid u Srebrenici i da svakog 11. u mesecu mi u gradovima mreže Žene u crnom organizujemo pomene, stajanje ili već šta. Kad god stojimo za Srebrenicu, samo eventualno iz Bete pošalju jednog, iz B92 dođu, nigde nijednog drugog novinara nema. Čak i da ih ima prosto agencije ne preuzimaju, ne prenosi se vest. Na tim našim prvim predkonsultacijama pojavio se taj problem šta mogu mediji, koliko i šta žele, a koliko im se u stvari odozgo dozvoljava. Prićaćemo još danas o tome, ali mehanizama ima i oni postoje, a kako, ko će osnivati, prosto bih vas pozvala da ne gubimo nadu, da nije nemoguće osnovati komisiju. A koji su sve mehanizmi, postoji i širi tekst, pa ćete saznati i odabrati, negde će se valjda do kraja 2010. godine saznati na koji način i kako je moguće sve ovo. Toliko.

Andrej Nosov: Samo da atmosferu ne napravimo da bude *vi i mi*. Pošto svi mi ovde, učestvovali ranije na konsultacijama ili ne, ja sam učestvovao na svim od početka, pa nije lepo da imamo tu perspektivu, čini mi se. I ako sam ja dobro razumeo vaše pitanje, naravno mehanizmi nevladinih organizacija odnosno vašu dilemu koju takođe ja imam isto kao pravnik, pitam se da li je bolje predsednik ili parlament, imajući u vidu šta naš parlament radi i činjenicu da se kod nas recimo zakoni ne primenjuju, da mi imamo neke od zakona koji nikad nisu primenjeni, na primer Zakon o lustraciji, do dana današnjeg nije formirana komisija, da ne govorim o promena krivičnog zakonodavstva i tako dalje. Znači, opet tu dolazimo do pitanja političke volje i spremnosti. U ovim diskusijama koje su do sada vođene, negde je zaključeno na regionalnom nivou da su parlamenti bolje rešenje. Još uvek to nije finalni zaključak, samo prenosim ono o čemu su ljudi govorili. Pre svega zato što znamo da sva nezavisna tela, ako ona i postoje kod nas, a recimo postoji poverenik za informacije od javnog značaja, taj mandat, tu suštinu njihove nezavisnosti, im daju parlamenti. Kad to formira predsednik, kad to formira inokosni organ odnosno jedno lice, onda to može da ima mnogo recimo slobodniji uticaj na jedno takvo telo, nego kad to uradi parlament, i kad definiše kao recimo kod Radiodifuzne agencije, što je u ovom slučaju Radiodifuzne agencije malo i loše sad što nema mogućnosti za uticaj. Dakle, da se formira jedan takav nezavisni organ. I treća stvar koja čini mi se da ste vi dobro primetili, možda na tom tragu da nastavimo u ovom konsultativnom procesu, to je ta pravna struka, pošto imamo ovde i

sudiju, bilo bi dobro ako vi možete da nam kažete kakav je vaš pogled. Često ljudi koji se bave, advokati, pravnici, vide komisiju kao prepreku suđenjima za ratne zločine, često se to čulo kao argument, i da zapravo neki od, hajde da kažem, uslovno rečeno protivnika ideje to spominju kao pitanje u odnosu na suđenje za ratne zločine, pa možda koja je to veza ako može iz pravničke struke, iz iskustva krivičnih suđenja da bude značajna, pogotovo kad govorimo o ovim istražnim komponentama: šta je to što treba dozvoliti komisiji a šta ne, pitanje izvršilaca, to su čini mi se neka važna pitanja na koja bi mi trebalo da damo danas nekakve ideje. Videćemo do kraja gde nas to odvede. Ali da samo probamo da... Ja vas dakle molim sve da budemo što precizniji i konkretniji u svojim predlozima i razmišljanjima jer nas to može dovesti do toga da imamo na kraju jako dobre zaključke koji mogu da koriste sutrašnjim članovima komisije da razumeju šta je to naša potreba, ne samo kao pravnika, aktivista, već i kao građana ove zemlje koji imaju neku potrebu kao deo ovog društva.

Danijela Gavrilović: Draško Bjelica, Nenad Popović nakon toga.

Draško Bjelica: Draško Bjelica, predajem na Filozofskom fakultetu. OGI-jevac. Ali neću govoriti, razume se, ni u ime Filozofskog fakulteta, ni u ime OGI-ja, nego isključivo u lično ime. A, pre jedno 5-6 godina, mislim neposredno nakon Petog oktobra ovde u Nišu je održana u ovom istom centru jedna javna rasprava, tribina u organizaciji Helsinškog odbora za ljudska prava i ogijevaca na temu "Zločini u ime nacije". Dakle, kad god čujem to u ime, imam tu vrstu asocijacije i ne bih da u ime bilo koga drugog govorim, i trebalo bi da svako govori u svoje ime i da preuzme ličnu odgovornost za svako činjenje ili nečinjenje i za svaku izgovorenu ili neizgovorenu javnu reč. Reći ću kako ja razumem ovaj tekst koji sam pažljivo pročitao, dakle kako ga ja razumem, jedna brilijantna inicijativa, ideja, osmišljen program iliti strategija kako se realizuje ta glavna ideja, zovem je kao pokušaj sistematskog povezivanja aktivnosti onog malog broja nevladinih organizacija i pojedinaca, kao što su to recimo u Srbiji Helsinški odbor za ljudska prava, Žene u crnom, i da ne nabrajam još poneke, znam da postoje takve analogne, slične organizacije u Hrvatskoj, konkretno u Zagrebu, u Bosni, imao sam priliku i da lično upoznam i da razgovaram sa nekima od aktera koji rade na sličnom poslu, imao sam dakako mogućnosti da razgovaram i sa onima koji su pretrpeli najstrašnije zločine sa ženama koje su bile silovane i tako dalje. Pa inače, i ako sam tamo negde krajem 80-tih godina srećom u nesreći da sam ovo zlo i ovo vreme nevremena dočekao u nekim svojim zrelim godinama i ničeanom prevrednovanju svega što sam od detinjstva naučio do tada, pa sam mogao da predvidim šta će se dogoditi, dakle nisam mogao da kažem: aha, nisam znao, ali ono što sam ja najviše saznao o ovom užasnom desetogodišnjem ili kolikom ratu, to su upravo nekakva iskustva učesnika, svedoka, ispovesti i tako dalje. Dakle, na osnovu tih iskaza sam mogao više da rekonstruišem o onome što se stvarno dešavalo, nego na osnovu brojnih, ili uprkos tragičnim mas-medijskim manipulacijama, ispiranju mozga. Na tu temu samo jedna asocijacija: ja sam svojevremeno vršio svojevrzne eksperimente sa samim sobom, pošto je izvor informacija o tome šta se to dešava u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni, na Kosovu, u Makedoniji i tako dalje, a izvori se sužavaju, znate ono sa kablovima, među poslednjim izvorima informacija, recimo gasi se kabl u B92 i tako dalje, ne izlazi Republika kako treba da izlazi i tako dalje. A inače sam pokušavao da testiram sebe, pa i u vreme bombardovanja kad jedno vreme nismo mogli čak ni Slobodnu Evropu da čujemo, pratim emisije na RTS-u. Moje iskustvo je sledeće: nema junačenja, tu nema junačenja, možete da popijete jednu čašu, jednu flašu, nakon toga, ma koliko da ima jedan filozof, jedan logičar rigoroznu metodu ili dekartovsku skepsu, vi vidite kako vam se vrti u glavi. Ta stravična

masmedijska manipulacija kojoj je dodat gas u vreme bombardovanja je ostavila takve posledice od kojih i oni koji su i protiv bombardovanja i protiv zločina, verovatno ni dan-danas nemaju jasnu percepciju šta se zapravo dogodilo u njihovim glavama. Dakle, pomenio sam Helsinški odbor za ljudska prava, Žene u crnom, mogao bih tu, nije u pitanju neskromnost, da pomenim i to što je u svom domenu uradio Odbor za građansku inicijativu u Nišu pod različitim nazivima, ali jedna je tema projekta *Pitanje krivice i odgovor odgovornosti*. I kad sam inicirao tu temu i bio za tu temu, mislio sam da Odbor za građanku inicijativu nema važnije teme, mislim da nema važnije teme za bilo koju instituciju. Dakle, pozivanje ovog malog broja nevladinih organizacija... inače mislim da su u Srbiji taj mali broj nevladinih organizacija i pojedinaca više učinili nego svi drugi zajedno. Problem je u tome što su upravo te institucije, upravo ti pojedinci, prevashodno mislim na Natašu Kandić i tako dalje, na crnoj listi u Srbiji. I kad je reč o mnjenju i kad je reč o institucijama, od Akademije, crkve, zakonodavna izvršna vlast, univerziteti i tako dalje. Tako da sam imam neku vrstu potpune svesti o otporima ili preduslovima da se ova inicijativa realizuje. Mogao bih da napravim jedno poređenje. U desetogodišnjim protestima protiv ideologije i politike, verovatno najkobnije ideologije koja se u Srbiji ikada vodila, u tim 10-godišnjim protestima nije moglo jednim protestom sve da se reši ili da se sruši, jeste Berlinski zid srušen u toku jedne noći. U ovom protestu je bilo neophodno, u svakom protestu jedan kamen, jednu ciglu, jedan stub srušiti. Peti oktobar je bio finale. Šta se desilo od Petog oktobra do danas? Mi smo sada opet u situaciji da rušimo otpor suočavanju sa istinom i pravdom. I to otprilike kao što je postojala masovna podrška, govorim o Srbiji, politici ili politikama, nešto slično se dakako dešavalo i drugim jugoslovenskim republikama, jednako tako postoji aktivan ili pasivan otpor upravo suočavanju sa istinom i pravdom. Čak negde na nekoj sličnoj tribini sam to napisao i objavio, doslovno ću ponoviti tu rečenicu: postoji jedna podmukla vrsta otpora suočavanju sa istinom i pravdom. Ona je mnogo podmuklija od onog načina suočavanja na brojnim trgovima, univerzitetima u vreme protesta. Tada smo barem mogli na ulicama, u amfiteatrima, ja kažem, da urlamo, da lajemo od bola, neko to čuje ili se prenosi, imali smo bilten, neka medijska stanica zabeleži makar i krivotvoreno, najčešće krivotvoreno, ali se nešto o tome zna. Prošao je Peti oktobar. Na tu temu vi ne možete objaviti tekst u lokalnim medijima bilo kojim, da li su elektronski, TV, da li su Narodne novine, ne znam više da li postoje, ali bogme sve teže i u republičkim. Nije reč samo o medijima. Ova tema mora da bude dominantna tema u svim institucijama. I valjda je smisao ove inicijative da institucije preuzmu odgovornost za ono radi čega te institucije postoje. Dakle, od zakonodavne, izvršne vlasti, sudske vlasti, mediji, kakvo je stanje u vojsci i policiji? Ko tamo zapravo ima dominantnu reč? Dakle, oni koji su verovatno i kao institucija najviše zloupotrebljivani i manipulisani u svim ovim ratovima. Ako osećaju grižu savesti, treba upravo otud da očekujemo neku vrstu inicijative i suočavanja sa istinom i pravdom. Kakvo je stanje u Akademiji? Kakvo je stanje na univerzitetima? Koje su dominantne teme na brojnim tribinama na fakultetima koje organizuju, kao, studenti sa svojim mentorima? I nije to samo stanje na Pravnom u Beogradu, na Filozofskom i u Novom Sadu, uzmite bilo koji univerzitet, ja nema sistematsko praćenje, nisam ta vrsta istraživača, ali na osnovu ovo malo podataka koje imam, vidim koje su dominantne teme na Filozofskom fakultetu, ko su učesnici. Dominantne su neke kleronacionalističke, fašističke teme, dominantna je odbrana zločina i zločinaca. I iz tih perspektiva vidim ova inicijativa je zaista brilijantna i pitam se samo šta ko od nas, šta ja mogu da učinim. Kad sam razmišljao, kad sam čitao juče i prekuče ovaj tekst, moram da vam kažem da sam imao jedan strašan osećaj depresije kad god sam se suočavao sa bilo kojim od učesnika ili onih koji su pretrpeli strašne zločine. Malopre sam se sreo sa prijateljicom koji na istom poslu radi, iz Tuzle. Jesenas sam se sreo sa Jadrankom Cigoj,

verovatno ste čuli za knjigu *Apartman 212*. Pre susreta u Zagrebu u hotelu ne znam tačno kojem, nije ni bitno, preznojavao sam se nekoliko puta, da bismo se uopšte sreli, da bih uzeo primerak knjige za sebe, za Odbor, za inicijativu. On je postavio pitanje: kako ja da se sad sretnem, kako da pogledam u oči? Pa, teško mi je. Onda sam rekao, pa čekaj valjda je njoj teže. Srećom u nesreći, mogao sam i nju i bilo koga da pogledam u oči. E onda kad više neko ne može drugom da pogleda u oči, onda je to kraj svega. Ali čak i u tim situacijama, čak i kad su u pitanju i najteži zločinci, mislim da u svakom čoveku postoji kap ljudskog, kad bi samo dovoljno proživeo i pod određenim uslovima, kad ne bi imao tu vražiju podršku sa strane, ta kap bi progovorila, izrazio bi barem svojevrсно kajanje i pokajanje i tražio, sam bi tražio da bude kažnjen, jer od te vrste griže savesti svaka druga je mnogo manja, pa i doživotna robija. Hvala, izvinite na dužem izlaganju.

Danijela Gavrilović: Zahvaljujem. Nenad Popović.

Nenad Popović: Hvala. Ja ću da poslušam savet mog starijeg kolege. Ja ću da govorim sasvim u lično ime. I dozvolićete mi, pošto ja prvi put imam priliku da govorim na ovim skupovima, da vas možda malo gnjavim, neću mnogo. Ja ovu inicijativu razumem kao odgovor na jednu potrebu, potrebu da izađemo na kraj sa jednom strašnom povredom koju smo preživeli, stravičnom štetom koja nam je pričinjena tokom ovih 15 godina ili 20, od početka 90-tih do ulaska u 2000-te godine. Pričinjeno nam je radikalno totalno zlo i totalna šteta i to je ono sa čime mi imamo muku i sa čime ne znamo kako da izađemo. Ne slažem se ja da nema političke volje, možda nema političke volje da se uradi ovo ili ono, ali potreba da se na neki način ta rana izleči, svakako postoji. I, kažem, ovu inicijativu pre svega vidim kao odgovor na tu potrebu. Koliko je ona adekvatan odgovornost, to je nešto o čemu mislim da može da se razgovara i ovde hoću u vezi s tim da iznesem nekoliko sopstvenih dilema. I na kraju ću, bez brige, dati sasvim konkretne predloge šta u vezi s tim treba raditi. Dakle, prvo, nisam siguran, ova komisija ima naziv Regionalna komisija, nema nikakav nastavak za šta je ona.

Danijela Gavrilović: Za utvrđivanje činjenica.

Nenad Popović: Za utvrđivanje činjenica. OK. To je nešto što mi se sviđa više nego neke druge varijante. Nisam siguran da je dobra ideja da to bude državna ili međudržavna komisija, to rešenje implicira da li da mi uputimo zahtev ili možda molbu suverenima, skupštinama ili šta ja znam, mislim da je već sam taj pristup jedno povlačenje, ako hoćete, građanskoga društva pred institucijama države. Naravno da među državama i državicima nema političke volje da reše ovaj problem. I imaćete strašan tehnički problem da formirate takvu komisiju ako nju istovremeno treba da formiraju predstavnici šest ili sedam različitih država. Dok se sklope zgodne okolnosti da u svim tim državama u isto vreme dođu na te funkcije ljudi koji imaju političku volju, vi praktično možete da čekate celu večnost da se tako nešto desi. To je jedna stvar. Druga stvar, mislim da komisije poput različitih komisija o čijim smo delatnostima slušali, da takva komisija ovde ne bi imala mnogo uspeha, prosto na Balkanu je situacija mnogo komplikovanija nego što je bila i u Urugvaju, i u Argentini i u Južnoj Africi i bilo gde. Tamo su imali uglavnom podelu po jednoj liniji razgraničavanja. U bivšoj Jugoslaviji se desilo sve i svašta. Prvo ste imali jednu zemlju, u okviru te zemlje je došlo do sukoba i mnogi su bili voljni da to interpretiraju kao građanski rat, kao stvar unutar jedne države. Onda se ta država raspala, pa ste onda dobili neke sukobe koji su bili i međudržavni i nisu bili međudržavni. Devedesetih godina nama su uporno pričali preko te televizije da Srbija praktično nije ni u kakvom ratu ni sa kim. A onda se unutar

tih država ponovo dešavalo deljenje i sukobljavanje, na jednoj strani po etničkoj osnovi, i ti su sukobi rešavani ili završavani na različite načine. U Hrvatskoj ste recimo imali klasično etničko čišćenje, pogledajte samo rezultate popisa 1991, 2000., možete da čujete interpretaciju tih činjenica od Žarka Puhovskog, imate svu argumentaciju za takvu jednu tvrdnju. U Srbiji se opet ta etnička napetost rešila secesijom Kosova koju jednu priznaju, drugi ne priznaju, treći ne znaju šta će s tim, i tako dalje, u svakom slučaju vi sad imate jednu Srbiju koja je etnički čistija nego što je bila, i s druge strane, jedno Kosovo koje je faktički etnički čisto, izuzimajući jedan vrlo mali procenat stanovništva. I imate Bosnu, pardon Bosnu i Hercegovinu, koja je jedno čudo od političke tvorevine. To bi trebalo da bude jedinstvena federacija koja je zapravo iznutra potpuno podeljena, potpuno neintegrisana. Da se stvar komplikuje još više, onda unutar svih tih podeljenih zemalja, imate dalje podele. Imate podele na moderniste i konzervativce, patriote i evropejce, tradicionaliste i moderniste, liberale i ne znam kako da ih nazovem. Dakle, strašno mnogo podela koje se na sreću uvek ne poklapaju. I to je ono što stvara mnoštvo konfuzije kod ljudi i čini jako teškim da se jasno razgraniči šta je šta. Na primer, šta je istinito, šta je pravedno, šta je poželjno i tako dalje. U toj situaciji nikakva komisija ne može da prosto i jednostavno kvalifikuje ono što se desilo. Ja sam imao prilike da učestvujem u jednoj inicijativi mnogo široj nego što je ova, to se zvalo *Scholars' Initiative* i to je pokrenuo Čarls Ingrao, američki istoričar koji je uspeo da okupi nekoliko stotina naučnika, istoričara, politikologa, sociologa, ekonomista, demografa, ne znam šta sve nije učestvovalo u tome. U pokušaju da da odgovor na pitanje šta se zapravo zbilo, šta je istina o raspadu Jugoslavije. Jedan segment te inicijative, jedan deo bavi se između ostalog i zločinima. U tome su učestvovali stručnjaci iz bivše Jugoslavije, iz svih zemalja uključenih u sukobe, iz svih zemalja susednih, iz Evrope i iz sveta. Znači šta je bio konačan rezultat tog skupa? Svađa među stručnjacima. Tako da se meni čini da izlazak iz ove situacije, odnosno odgovor na izazov o kojem govorimo ne može da bude nikako nikakvo rešenje koje bi imalo za cilj da ponovo osvetli neku od velikih ideja, ništa istina, ništa pomirenje, ništa pravda. Od toga mnogo vajde neće biti. Zašto? Zato što na ovom prostoru ovde svako ima svoju istinu, svako ima svoju pravdu, svako ima svoju ideju o krivici, onog drugog uglavnom. A pomirenje vidi uglavnom kao zahtev da se onaj drugi izvini i prihvati krivicu za sve ono što nam je uradio. I to je jedno vrzino kolo iz kojeg mi ne verujem da možemo da izađemo. Ali nešto možemo da učinimo i ja zdušno podržavam inicijativu da uradimo to što eventualno možemo da uradimo. A to je otprilike ovo: prikupiti sve raspoložive činjenice o događajima devedesetih. Neka to bude komisija, s tim se slažem, ali neka je ne formiraju države. Zašto mi ne bismo formirali koja bi okupila osvedočene, ako hoćete, aktiviste koji na tim poslovima rade već više od decenije, i u Srbiji i u Bosni i u Hrvatskoj. I Helsinški odbor koji je pomenuo kolega Draško, i Centar za dokumentaciju, beogradski i sarajevski, i hrvatski Helsinški odbor, oni poseduju ogromnu količinu informacija o tim štetama koja nam je naneta. Što se mene tiče, mislim da bi kriterijum za izbore i način izbora članova te komisije trebalo da bude upravo to: dokazana predanost i iskustvo, i ako hoćete stručnost, u dokumentovanju svih zločina i povreda ljudskih prava koja su se dešavala na ovim prostorima. Mislim da mandat te komisije treba da bude, zapravo ono što ona treba da uradi, ta komisija treba da napravi jedan inventar šteta koje su ovde napravljene na ovom prostoru u proteklih desetak ili 15 godina, ne mislim pri tome samo na materijalnu štetu, ponajmanje mislim na materijalnu štetu, mislim na ljudsku štetu. Mislim da to treba da bude jedno telo koje će konačno prebrojati koliko je ljudi izgubilo živote, koliko je ljudi nestalo, koliko je ljudi pretrpelo torture, mučenja, koliko je ljudi raseljeno, da napravi konačni bilans svih tih zverstava koja su se dešavala između 1990. i 2000. godine. Ja bih bio presrećan ako se pri tome žrtve ne bi razvrstavale prema narodnosti i mestu stanovanja. Mislim da ta komisija ne

treba da ima nikakva ovlašćenja, ta komisija sme da ima samo zadatak, dakle da sistematski i potpuno kupi podatke o kojima sam govorio. Što se tiče odnosa prema počiniocima zločina ja mislim da ta komisija ne treba da ima ništa sa počiniocima zločina. Istragu, koliko god nam se to ne svidalo, o tome šta se dešavalo, treba prepustiti sudovima, i ako nešto možemo da uradimo, dajte da napravimo jednu novu inicijativu da ojačamo institucije, da dobijemo dobro sudstvo. Jer ako posegnemo za ovlašćenjima i zadacima koja imaju sudovi, onda se bojim da ćemo time zapravo utrti put da sve ovo što se desilo, desi ponovo. I konačno, kad je reč o reparacijama, mislim da bi žrtve dobile najveću zadovoljštinu ako bi bile priznate jednostavno kao ljudske žrtve. I mislim da bi ovakav jedan način rada komisije tome jako doprineo. Hvala.

Danijela Gavrilović: Zahvaljujem. Upravo ovo što je kazao Nenad Popović da ovaj način osnivanja koji on predlaže, zapravo ima ogromne posledice po ovlašćenja i mogućnosti i na neki način ukida mogućnost širokih ovlašćenja i onoga što smo rekli da to bude nekakva jaka komisija koja će moći da privede ljude koji treba da daju određene informacije, takva komisija ne bi mogla da bilo kakvu nadoknadu obezbedi žrtvama osim priznavanja, ali on je već te posledice izveo iz ovog predloga koji je dao. Naravno, o tome možemo razgovarati. Znači, jedna ideja je da to uradi predsednik, da to bude brže, bez široke javne debate, međutim ovo što mi sada radimo i što naši pravi domaćini, ove nevladine organizacije, koje su inicirale razgovor, čine – one obezbeđuju javnu debatu pre i obezbeđuju tu podršku javnosti, pokušavaju bar da je obezbede ovim što radimo svakodnevno, ja zaista zahvaljujem svakom od vas koji daje svoj doprinos na ovaj način, da bi ta zapravo komisija imala više šansi. Ako ste ovakav način rada prihvatili koji kolega Popović predlaže, onda se zapravo odričemo na neki način mogućnosti da ta komisija ima široka ovlašćenja u davanju bilo kakvih reparacija u smislu materijalne nadoknade, socijalne i zdravstvene zaštite, mogućnosti obrazovanja i tako dalje. To je s jedne strane. A s druge strane ona zapravo... taj izveštaj, pitanje je koliko će biti... ko dolazi iz takve jedne grupe nevladinih organizacija, koliko će on imati snage, koliko će imati uticaja, jer sami ste kazali, neko je ovde kazao, da su nevladine organizacije u Srbiji na neki način izvikane zbog toga što se bave ljudskim pravima i žrtvama, i u vezi sa tim, ono što je Nenad predložio da to budu osvedočeni borci za ljudska prava. Ja mislim da su osvedočeni borci za ljudska prava na neki način u Srbiji...

Nenad Popović: Nisam ja rekao osvedočeni borci za ljudska prava...

Danijela Gavrilović: Kako si rekao, evo reći će nam Andrej. Ljudi koji su dokazali predanost ideji i tako dalje.

Nenad Popović: Ne ideji...

Danijela Gavrilović: Nego?

Andrej Nosov: Sposobnosti da dokumentuju.

Danijela Gavrilović: Sposobnosti da dokumentuju i tako dalje. OK, potpuno se slažem. Međutim, sad ne znam ko su ti ljudi. Da li možemo neko konkretno ime da...

Nenad Popović: Drinka Gojković na primer.

Danijela Gavrilović: Dobro, evo Nenad čak ima i konkretan predlog, ali mi se čini... To je dobro, ja to nisam uhvatila, ali hoću da kažem nešto u vezi sa tim. Ako bi to bili ljudi koji su se već iskazali u toj oblasti, ja ne sporim njihova dostignuća, mislim da ne bi moglo da se obezbedi široka podrška. Čulo se i posle sam razmišljala o tome da je možda bolje da to budu zapravo ljudi koji apsolutno nisu javnosti poznati kao ljudi koje se time bave, da oni dođu bez stigme, bez nagrada, bez predrasuda, da to budu zapravo novi ljudi koji pri tome imaju moralni integritet i koji će učestvovati u radu komisije. To je moj predlog.

Andrej Nosov: Izvinjavam se, samo jedna stvar. Procena na početku ove diskusije – kad je krenula čitava inicijativa o mehanizmima bila je od strane organizacija koje jačaju sudove, koje rade sa sudovima, Fond za humanitarno pravo na svakom suđenju za ratne zločine u Srbiji zastupa oštećene – je da će do 2020. godine uz pune kapacitete koje države naslednice bivše Jugoslavije mogu da pruže i širenje tih kapaciteta biti 1200 osuđenih ljudi. Posle masovnih zločina u kojima je stradalo preko sto hiljada ljudi, ako hoćete možemo da upotrebimo i veći broj, ali nemamo utvrđenu činjenicu od neke priznate institucije što nam zapravo govori o toj potrebi priznanja tih činjenica, 1200 ljudi plus ovih, pa da se sve skupi, ima ih oko 350, možda malo više, to nije dovoljan broj, to nam pokazuje veliku razliku. Stoga će mnoge stvari ostati neotkrivene, stajati sa strane. Druga stvar, ja sam samo hteo da s vama polemishem o jednoj stvari, vi ste mi dali zapravo i odgovor na ono što ste postavili kao tezu, a to je da treba da bude, građansko društvo se povlači u odnosu na institucije. Moje uverenje je i čini mi se i uverenje do kojeg smo svi zajedno došli na tim konsultacijama je bilo da su institucije, da je država ta koja mora priznati državne zločine, nije građansko društvo, država je ta koja mora priznati te zločine. Zato što ima odgovornost kao država, i ako hoćete formalno pravnu odgovornost da saopšti punu istinu, obezbedi pravdu, reparaciju i garanciju da se zločini ne ponove. I to nije pitanje našeg tumačenja, to je prosto obaveza države. Imate sa druge strane žrtve. Rekli ste da budu priznate kao ljudske žrtve. To je potpuno nešto što sam ja od velikog broja ljudi u ovim isto konsultacijama čuo da postoji ta potreba za priznanjem. Ali ne priznanjem od nevladinih organizacija, od građanskog društva, od univerziteta, od onih ljudi koji su pružali otpor tom zlu, već priznanje od države u čije ime su ti zločini počinjeni. I to je potreba koju oni stalno ističu kad kažu: jako je dobro što vi dolazite, to se nama stalno dešava i Ženama u crnom, kad se ode u Srebrenicu i kad se razgovara sa Majkama Srebrenice, one kažu: mi cenimo jako puno vaše razumevanje toga, ali mi hoćemo da Srbija prizna Srebrenicu, mi hoćemo da svi priznaju da se Srebrenica dogodila. Do toga, po mom uverenju, bez jedne jake državno formirane komisije od svih država u regiji, nećemo doći jer nema ni političke volje za takvu vrstu priznanja a nećemo s druge strane ni doći ako uzmemo iskustvo. I još samo jedna stvar, specifična situacija kod nas u odnosu na druge komisije. Brojni ljudi su nam govorili o svojim iskustvima, od peruanskog iskustva, imaćemo prilike sad krajem maja da slušamo iskustvo iz Istočnog Timora, zatim iskustvo iz Maroka koje nam je jako važno zbog tog pronalaženja nestalih, to je komisija koja je uspela da pronađe sve nestale sa liste, sa njihove liste, što predstavlja jednu važnu stvar, dakle uspela je da otkrije sudbinu nekih nestalih ljudi. Svi kažu naša situacija je specifična, nijedna druga komisija ne može da se uporedi sa nama. Mislim da je to važan argument i da će postojati verovatno mnogo stvari posle te komisije koje neće moći da se otkriju i utvrde njenim izveštajem, koji su za istoričare, sociologe i tako dalje, ali nama treba činjenični potpis koji priznaju svi. Nama treba da se zna imenom i prezimenom gde i kada je ko stradao i da to ne bude upitna stvar. To je ono što je čitava stvar.

Danijela Gavrilović: ...da odgovara, pa kolega. Izvolite.

Nenad Popović: Samo jedna stvar koja mi se čini spornom i prosto mislim da je treba imati u vidu. Ceo sistem kažnjavanja zločina, odgovornosti o zločinu zasnovan je na pretpostavci da nema kolektivne krivice. Tako da je priča o državnom zločinu nešto što direktno protivreči jednom shvatanju koje je vrlo široko prihvaćeno, imate ga recimo i u Hagu, naglašenog, da se sudi pojedincima za zločine koje su oni izvršili, da se ne sudi državama i da se ne sudi narodima. Insistiranje da se dobije državno priznanje zločina jeste zapravo sad vraćanje unazad. Meni barem tako izgleda. To je jedna stvar. Druga stvar koja se tiče osobenosti i specifičnosti naše situacije. Nije naša situacija osobena specifično zbog toga što niko drugi nije kao mi. Naša je situacija u odnosu na ove druge osobena specifično zbog toga što smo imali prosto komplikovanije sukobe. Odnosno koincidenciju sukoba po različitim osnovama. I to je ono što sukob i učesnike u sukobu čini teže prepoznatljivim, prosto teže ih je karakterisati. Ako ste imali sukob kakav je bio recimo u Argentini, s jedne strane hunta, s druge strane narod, prosto linija razgraničenja vam je jasno politička: vlast i oni koji su protiv vlasti. Ako imate sukob kakav je bio u Južnoj Africi, opet je linija jasno povučena: bela manjina i crna većina koja je potpuno lišena bilo kakvih prava. Ako govorimo o situaciji u Timoru, opet imamo jednu isključivo etničku liniju razgraničavanja i sukob preko nje. U bivšoj Jugoslaviji ste imali sukobe po mnogo različitih linija istovremeno. To nisu bili, to su ponajmanje, što se mene tiče, bili etnički sukobi. To su bili, ako hoćete, sukobi ex-Jugoslovena i nacionalista. To su bili sukobi, ako hoćete, građana i seljaka, imate tu tezu takođe. Sreten Vujović smatra da je rat devedesetih bio urbid. Imate istovremeno taj sukob liberala i totalitaraca, recimo možete tako da ga nazovete. I ljudi koji su uzimali učešće u tim sukobima i koji su uzimali strane ovako ili onako, nisu to radili na osnovu jedne jednostavne dileme, ovde ili onde, nego su se opredeljivali, odnosno donosili odluke rukovođeni vrlo vrlo različitim kriterijumima, sistemima vrednosti, interesima i ne znam ni ja čime. Tako da je jako teško to klupko razlučiti, razmrsiti, jako je teško dati ocene, ako hoćete i moralne, i krivične, i ne znam ni ja kakve, da ne govorim o političkim ili istorijskim. I upravo mi se zbog toga čini da ovoj komisiji ne treba davati preterano velike zadatke. I upravo mi se zbog toga čini da treba zadatak te komisije svesti na ono što je, da tako kažem, ljudski minimum. Imao sam namere da još nešto kažem u vezi sa žrtvama i njihovim slušanjem. Znači, žrtvama treba dati mogućnost da kažu šta je rečeno, ali taj govor žrtava ne treba izjednačavati sa činjenicama o onome što se zbivalo. I žrtve imaju da tako kažem svoju iskrivljenu vizuru, svoju subjektivnost. Naravno, to što su oni subjektivni ne znači da ih ne treba čuti, treba ih čuti i treba im dati priliku da kažu šta su proživeli, ali je to nešto što treba držati odvojeno od onoga za šta bih ja komisiji dao, da tako kažem, puniji mandat da, ako hoćete birokratski, ustanovi brojke.

Danijela Gavrilović: Samo kolega, pa Vehid se javio za reč.

Igor Pančić: Jedno me brine. Složio bih se sa starijim gospodinom. Taj konflikt je bio veoma kompleksan. I sada kažete ovde komisija za utvrđivanje i kazivanje istine. Bojim se da ta istina ako se radi o brojkama, ako mi budemo rekli sada u Hrvatskoj je poginulo toliko i toliko Hrvata, ili ljudi, dobro, ali se odmah to shvata kao Hrvat, s jedne strane. U Srbiji s druge strane toliko i toliko, s treće strane toliko i toliko. I kad mi to kažemo, iznesemo u javnost, da li će to biti kontraproduktivno. Iz kog razloga kažem? Negde je više, negde je manje. Šta će javnost tada pomisliti. Da li ste razmišljali o tome? **Mislim da bi ova komisija trebalo da se bavi utvrđivanjem**

činjenica zbog čega je došlo do rata i da se bavi time da se pronađu te nestale osobe i da to bude glavni zadatak, a da se ne iznose brojke. Mislim da bi u široj javnosti to bilo kontraproduktivno, po mom mišljenju. Hvala.

Danijela Gavrilović: Evo, Vehid, pa koleginica, pa ćemo onda napraviti pauzu za ručak, i sačuvajte taj žar za popodnevnu diskusiju. Vehid i nakon toga Semiha.

Vehid Šehić: Ja ću samo reći prvo da je istina poželjna. Naziv komisije je utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima. Znači, posledicama nečeg što se desilo. Ako prihvatimo mogućnost da se raspravlja o uzrocima sukoba na ovim, onda to neće biti činjenice o ratnim zločinima jer to je prethodna radnja, koja je prethodila. I ove su konsultacije dobre da vidimo jer ima takvih razmišljanja u Bosni i Hercegovini da se utvrđuje uzrok ratova u Bosni i Hercegovini i na prostoru bivše Jugoslavije, a tada će nam trebati arhivi iz Vašingtona, iz Londona, a oni su pohranjeni, shodno njihovim zakonskim propisima, 30-40 godina, pa ćete ih onda videti. Znači, to su neke prepreke. Kad govorimo o uzrocima rada, ja ne bih u ovoj fazi to radio. Zato što je to jedan proces i zato što će se otvoriti hiljadu pitanja o kojima ste vi govorili. Ono na šta bih ja želeo da skrenem pažnju, mi znamo za prepreke koje će se stvoriti u radu i u ovoj samoj ideji, ali treba odgovoriti na pitanje žrtvama, osnovno pitanje kada žrtva pita: sve u redu, šta ću ja dobiti time? Ako govorimo o žrtvama. To je jedan ljuski moralni čin prema žrtvi. Ona mora nešto dobiti, ne mislim apsolutno materijalno, daleko od toga. Nego šta ona dobija? Mi možemo dobiti društveno priznanje, svih ovih 300 ljudi koji su pokrenuli šta žrtva dobija. Ne smemo biti licemerni, moramo odgovoriti na to pitanje. S druge strane, mnogo se govori o krivici. Ova komisija ne smije utvrđivati krivicu, naročitu krivičnu. Politička, moralna odgovornost, ne krivica, to da, ali ja sam protiv toga da se apsolutno bez obzira što nemam još uvek poverenja u pravosudni sistem, odnosno institucije, to se mora ostaviti isključivo sudu. A mi, kroz utvrđivanje određenih činjenica, ćemo to dostavljati ne samo sudu nego i nekim drugim: sociolozima, psiholozima, istoričarima koji će to koristiti kao neku svoju bazu za pisanje o nekim događajima ili sudu za utvrđivanje krivične odgovornosti. S druge strane, lijepo je to Južnoafrička unija, sve to stoji. Pazite, i tamo je bio kompromis. Tamo je neko ucijenio: mora biti amnestija. Ucijenio onaj koji je bio odgovoran. Tu su bili ucijenili da mora biti amnestija i to je za mene jedan nemoralan čin, jer nije bio spreman da se suoči s prošlošću i sa zločinima. S druge strane, nigdje nije bio formiran međunarodni krivični sud, ni za jednu od tih država. Za tu vrstu sukoba nije bilo međunarodno-krivične pravne zaštite. Kod nas imate i to. I dobro je da imamo. Naša šansa je... zašto je potrebno imati, da tako kažem, neku vrstu legaliteta i legitimiteta, a tu moramo ići na državne institucije, da bi nama sutra eventualno bili dostupni dokumenti iz Haškog arhiva. Jer oni će se predati nekim od ovih država ili će negde biti pohranjeni. Nije bitno gdje. Mi ako nemamo tu vrstu legitimiteta da tražimo, oni nam neće dati. O tome bi mi trebalo da radimo kroz ove konsultacije, da vidimo kako to... jer ja prvi, a to smo svjedoci da mnogi dokumenti koje imamo sada su apsolutno falsifikovani. Mnogi dokumenti koji su u Haškom tribunalu su falsifikovani jer su antidatirani, jer je svako prao svoju savjest. Ali ono što ja vidim u ovoj ideji: da nateramo sudove da svoj posao rade onako kako zakon to nalaže. Meni je nepojmljivo, ja to moram govoriti iz prakse, što stvara nezadovoljstvo u Bosni i Hercegovini kod žrtava, na primer Naser Orić oslobođen za zločine u Kravici. Sud u Hagu je nesporno utvrdio da je pobijeno toliko i toliko ljudi. Ne ulazeći sad, ne znam predmet, i ne želim da puno komenarišem odluku, kolege će me shvatiti, zato sam spomenuo da mnoge odluke nisu pravedne, nije našao dokaza da je Naser Orić krivac za to. Ali je on našao žrtve. Niko dalje ne

radi da utvrdi ko je kriv za te žrtve. Ili Grabovica, ili neka druga stratišta po Bosni i Hercegovini. Ja ovde, i ove konsultacije u prvom redu, pa ako bude dobre volje pa bude i komisija, vidim da postojeće institucije u ovom procesu nateramo da rade svoj posao. Kad govorim o nepoverenju prema vlastima, moram spomenuti dvije komisije koje su formirane na nivou BIH, ali ne komisije istine nego utvrđivanje broja žrtava u Srebrenici. Jedan od velikih ljudi za mene je Dragan Čavić, predsednik tadašnje Republike Srpske koji je jasno rekao: bolna istina, mi se moramo suočiti, tu su imena i prezimena. On je kažnjen jer je propao na sledećim izborima. Ali istovremeno ima zahtev za utvrđivanje poginulih Srba u Sarajevu. Pa je onda rečeno: nemojte samo Srba, jer tamo su svi ginuli. I stvarno, ima oko 12000 žrtava. Pa, kad je prihvaćeno da se utvrdi broj poginulih Bošnjaka, Srba, Hrvata, nacionalnih manjina i ostalih, onda oni koji su deklarativno za istinu, deklarativno za istinu, i s kojima ja apsolutno ne sarađujem, ne želim da sarađujem, a to su instituti, to su doktori nauka, kaže: moramo i materijalnu štetu utvrditi u Sarajevu. Pazite, prvo je nemoralno miješati ljudski život sa nečim materijalnim. Mi znamo da je Vijećnica zapaljena, sve to stoji. Ali to je jedan tihi otpor pod plaštom kvaziintelektualnog i akademskog, jer on je izdao ono što za mene predstavlja intelektualac, i on je time blokirao rad te komisije. Ako budemo uspeli tako razgovarati i ovdje i tamo, otvoreno o svemu, ne štiteći nikog, oni mene apsolutno ne interesuju, jer su za mene samo sa imenom i prezimenom, onda ćemo mi stvoriti neki drugačiji ambijent onog povjerenja da oni stvarno žele nešto da urade. S vama se slažem, kad je u pitanju izbor članova, i ja sam odavno rekao, i kad je bila prva komisija, kad su me zvali za člana, ja sam rekao: ne, nikad ne želim biti član te komisije. Pokrenuo sam inicijativu, ali ne. Zašto? Da bismo izbegli adute od javnosti da kažu da su to radi sebe napravili. Razumijete? A to se vrlo lako manipuliše sa ljudima. S druge strane, ovde mi imamo, vi kažete, patriote i izdajnike, ja sam uvijek bio ponosan na svoje izdajnike. Ali će ovde biti problem jedan, ko je prihvatljiv za Hrvatsku i Bosnu, nije prihvatljiv za Srbiju, i obrnuto. I nikada od ovih ljudi, i ovo je dobro da se razmišlja, nikad neće to napraviti da tako kažem, komisiju čiji će članovi biti građani i građanke s ovog područja koji su 15 godina se borili za zaštitu čovjeka. Takvi neće imati prođu prvo u vlastitoj sredini, a onda i tamo, razumijete? I to je jako dobro da se razmišlja. Ali, molim vas, nemojte govoriti o krivici, tu je sud, mi zadovoljni, nezadovoljni, mi ćemo natjerati sudove da nateraju političare, da ih puste da rade svoj posao, da ne trguju predmetima: pa ću malo protiv Bošnjaka, pa ću malo protiv Hrvata nekog, pa Srbina, da bi pravio... U zločinu nema balansa. Zločin je zločin. Ako sam ja istukao pet ljudi, ja ću za pet ljudi odgovarati, ali ne može on odgovarati za jednog čovjeka kao i ja. Ovde ja vidim da stvorimo neku kritičnu masu da možemo najiskrenije i slobodno razgovarati. Ne kriti nikog iz nekih interesa, jer to se kosi s elementarnim vrednosnim kriterijumima koji su ovde narušeni. Izvinjenja. Šta znači izvinjenje? Ja sam bio sa Borisom Tadićem kad je bio tu u Srebrenici. To je fino. I nažalost i to se dočeka na jedan način koji nije u redu od strane nekih. On je došao tu, uvažava sve, neki su to pozdravili, ali šta danas kod nas na ovim područjima znači izvinjenje? Ništa. Razumijete, ono je izgubilo onu moralnu poruku. Izvinite, kad ti vidim leđa, ne da mogu biti sad vulgaran, ali svi smo mi takvi... Ne, kako graditi među nama poverenje, to je temelj. I kada je u pitanju istorija i sve, i neću se više javljati. Gledajte zašto je bitno utvrditi sve. Ja nisam to studirao, ali sam volio tu istoriju, pa je sad ne volim više. Uzmite balkanske ratove, uzimam opet ovo naše područje, uzmite istoriju balkanskih ratova koju smo mi pisali, uzmite istoriju koju su Bugari pisali, koju su Turci pisali, vi ćete videti da ne možete sebi doći, da se pitate je li to isiti događaj, jer svaka istorija je to sasvim drugačije opisivala. Mi tu pouku moramo prenijeti u sadašnje vrijeme, jer imamo istu situaciju i sada na ovom području. Kako stvoriti pretpostavku, pa tu istorijsku za njih da stvarno bez ideologije bilo koje vrste pišu istoriju na osnovu činjenica.

Činjenica je istina dok se ne pojavi neka nova činjenica koja će reći: e ta činjenica nije istina. Eto, tu ja vidim i ove konsultacije kao način, i meni je drago što ima medija, da potakne ove da razmišljaju, jer nemojte zaboraviti u Hrvatskoj koja je otišla u odnosu na sve nas u mnogo čemu, ali u tom suočavanju sa nečim u mnogim stvarima su gori od Bosne i Hercegovine, uzmite samo suđenje Glavašu, najmorbidnije što može čovek čuti da su Srbi sami sebe ubijali, da to nije radio Glavaš. I onda kad meni kažu: sudovi, ja ne znam kakva će biti odluka suda, ako čovek koji je na čelu zakonodavne vlasti, dugo je bio, lažno svjedoči i tako govori, o čemu mi možemo da govorimo. Ne možemo mi govoriti da smo stvorili elementarne uslove da se gledamo kao ljudska bića. I zato žrtve, slažem se i to sam rekao, moramo gledati kao ljudska bića. Ne interesuje me ko je ko. Ali žrtve i iz Srbije i iz Hrvatske i iz BIH, s Kosova, iz Makedonije, Crne Gore i tako dalje.

Danijela Gavrilović: Zahvaljujem. Koleginica, pa Nenad i onda ćemo otići na ručak.

Semiha Kačar: Ja ipak mislim da nema istine bez priznanja istine, i upravo nas istorija svakih deset godina tuče baš zbog toga što se društvo nikad ne suoči na pravi način sa prošlošću i zbog nepriznanja istine. Takođe, smatram da u radu ove komisije treba svakako uključiti i one iskazane borbe za ljudska prava, da budu bar članovi tih komisija zbog poverenja građana. S treće strane, ono što bi bila uloga nevladinih organizacija jeste da se još više umrežavaju nevladine organizacije na polju animiranja javnosti za formiranje regionalne komisije. E sada, postoji pitanje te komisije regionalne, mislim da treba i međuregionalne komisije da se osnuju i regionalne komisije. Nisam za to da se selektivno vrši čime će se baviti komisija, nego da se jednostavno bave svim zločinima i svim drastičnim kršenjima ljudskih prava tokom devedesetih. Ne samo van teritorija pojedine zemlje, nego i unutar teritorija, ne samo zemalja koje su bile zahvaćene ratom, već i one regije koje su, unutar Srbije sada dajem primer Sandžaka, platile visoku cijenu ratnog mira gdje se takođe svašta dešavalo, o tome mnogi ljudi ništa ne znaju. Znači da se sve mora istražiti i da mora sve izaći na svetlost dana i da se ide na to da se istina prizna. Jer bez priznanja istine zaista nema istine. Što se tiče medija, to će biti jako teško. Nisu bili problem narodi koji su živeli, tu su bili pojedini režimi i naravno prorežimska glasila koja su vodila huškačku propagandu, ratnu propagandu i koja su sve druge stavljali u diskriminatorski položaj. Nažalost, niko do pripadnika medija koji su vršili ratno-huškačku propagandu do sada nije odgovarao ni za šta, nego i sada imate situaciju da mnogi novinari koji su vodili ratnohuškačku propagandu i danas dižu tenzije po Srbiji, a da ih niko za to nije ni rečju prozvao. S druge strane, imate generacije i generacije koje su vaspitavane u nacionalističkom duhu i mene raduje da su danas ljudi iz prosvete prisutni ovde. Takođe mora da se vodi računa i o tome kako dalje da se vaspitavaju generacije. Takođe smo zanemarili činjenicu da desne ideologije i danas su još uvijek jake, samo poprimaju nekakve druge pojavne oblike, to je ipak opasnost koja se ne sme zanemarivati.

Nenad Popović: Ono što smo pričali o žrtvama, o utvrđivanju činjenica, o utvrđivanju brojki, i učinilo mi se u jednom trenutku da ima tu jedna stvar koju treba raščistiti. Radi se baš o žrtvama i o tome šta znači žrtva. Mi tu reč koristimo da označimo prosto dve, u dva različita slučaja to znači dve različite stvari. Jednom to znači bilo ko ko je pretrpeo nekakvu patnju. Drugi put žrtva ima jednu naglašeno, da tako kažem, vrednosnu, ako hoćete, moralnu konotaciju. Za neke ljude kažemo da su zaslužno dobili, da su dobili ono što su zaslužili, pa onda oni nisu žrtve u smislu: sam si to tražio ili tako ti treba, ili jednostavno ti pripadaš jednoj grupi koja ne može da bude

žrtva. I to je upravo ono što je na ovim prostorima bilo strašno: što smo mi pojedine, odnosno pripadnike pojedinih grupacija tretirali kao nekoga ko ne može da bude žrtva, jednostavno šta god mu uradimo, dobro je. Mi smo imali navijače, je li, koji su na utakmicama uzvikivali glasno šta će raditi nekome. Taj neko kome se oni spremaju da urade ovo ili ono nije žrtva. I njih ne priznajete kao žrtve. Zato mislim da je priznavanje svih stradalih kao žrtava nešto što je satisfakcija za njih. Time se kaže otprilike da uprkos patnji koju su proživeli, mi ih svi priznajemo kao ljudska bića i kažemo da to što su oni preživeli ne bi smeli da prežive, da nije u redu da se to njima desi. I na jedan način to priznanje da su ti ljudi bili žrtve znači neku vrstu zaveta da mi te ljude više nećemo dovoditi u takvu situaciju, na vrstu obećanja da im mi to nećemo uraditi. Zato mislim da priznavanje žrtava znači zapravo priznavanje ljudskoga statusa tim ljudima. Hvala.

Danijela Gavrilović: Ovde je neko pominjao, čini mi se kolega novinar, onu priču o brojkama, i zaista meni se desilo da u razgovoru sa studentima čujem zaista je to strašno što se može čuti, ali eto, mladi ljudi razmišljaju tako, kažu: pa, dobro, oni su nas ubili toliko, sad moramo mi toliko, prosto je opasno tim brojkama manipulirati. Zato mi se čini da je dobro u ime budućnosti, ja ne kažem da treba negirati da ima razlike u brojevima, ali mislim da bi možda komisija, to je moj konkretan predlog, mogla da prikaže sve žrtve iz Bosne i Hercegovine, Srbije, Hrvatske bez ikakve podele etničke, dakle bez podele, čovek za čovekom, bez ikakve podele teritorijalne, etničke, ne zato da bi se brojke prikrile, ne zato, ne, mi znamo da postoji to razlikovanje, ali šta to znači? U ime budućnosti prosto mi se čini da ne treba više suočavati, pozivati na izjednačenje. Ako nam je zaista ideja ovde da kažemo: ne, to više ne treba raditi, onda mislim da je to dobro. A čini mi se da se nekako i jedna druga ideja ovde, a to možemo razgovarati, kristališe. Neki ljudi imaju ideju da treba pokazati da eto ipak su ti Srbi, ti Hrvati, i tako dalje. To mislim da nije dobra ideja za ovu komisiju. Zato mislim da je dobro da te žrtve budu popisane bez ikakvog etničkog, verskog ili teritorijalnog principa. Zahvaljujem. Evo, Draško se javlja. I onda odlazimo. I Vehid nakon toga.

Draško Bjelica: ... mnogo toga, mnoge pojmove, mnoge reči treba prosto precizirati. Dakle, potrebne su takozvane precizirajuće definicije. Čak ja mislim u tekstu neuporedivo jasnije su mnoge stvari definisane nego što mi danas govorimo. Tačno je određeno koje su kompetencije komisije sa naglaskom koje su moguće zloupotrebe, sve je moguće zloupotrebiti hvala bogu, i komisiju i kompetencije. Tačno je razgraničenje šta je rad komisije. Pazite, ako vi razgovarate sa žrtvama, čujete njenu ispovest, već te dve strane znaju istinu ili dobar deo istine. Žrtva zna da je žrtva i zna žrtva čija je. I zločinac zna istinu, zna da je ubio i zna koga je ubio. Prema tome, ako čujem ispovest žrtve ili svedoka, onda ću normalno pomenuti imena. Dakle, ovde imate i u tekstu imenovanje počinioaca. Nije to nikakvo mešanje u sudstvo. Drugo, da ne brkamo nivoe. Čovek čoveka ubija, čovek čoveku sudi i tako dalje. Idealno bi bilo sačiniti potpun spisak sa imenima i prezimenima svakog čoveka koji je stradao u ovom ratu i svakog čoveka koji je učestvovao u stradanju. Pazite, žrtva je dokaz postojanja zločinca nezavisno od toga da li će zločinac ikad biti spoznat, osuđen i tako dalje. Ali kad govorimo već o činjenicama, dakako opet jedno metodološko načelo, izvinjavam se, nemam nameru, ali možda mi je to i profesionalna obaveza i dužnost, da razgraničimo spor oko činjenica i spor oko vrednosti. Ne smeju se ta dva spora brkati iako su povezana i iako o jednom istom možemo razgovarati kao o isključivoj činjenici, neutralno, a onda iz druge perspektive potpuno vrednosno. Naime, sasvim je moguće da se svi mi složimo da to i to jeste činjenica, da postoji Srebrenica, da postoje masovne grobnice u Srbiji

i to verovatno još mnoge neotkrivene, da postoji spaljivanje, silovanje itd. Da se svi složimo oko činjenica iako nije tako lako doći do bilo koje činjenice te vrste. Gledajte bilo koje istraživanje, gledajte na B92 *Insajder*, kako to te žene ... ili ja sam se, recimo, čudio kako je Nataša Kandić uopšte za vreme bombardovanja ostala živa, kako uspeva ona i njeni saradnici da dođu do tih podataka. Ali dobro. Dakle, moguće je da svi dođemo do i da se složimo oko činjenica, i na sudu je to moguće. Ali za jedno isto o čemu se činjenice slažu, ovaj će da kaže da je to opravdano, ovaj će da kaže da je to neopravdano, kaže da je pravedno, drugi da je nepravedno. Samo ću vas podsetiti na jedan podatak, verovatno dobar deo vas i zna i time ću i završiti ovo. Čovek je u konclogoru u Nemačkoj, ovde su ga proglasili svecem, sad mi je na trenutak ime isparilo... Molim?

(Iz publike: Nikolaj Velimirović)

Draško Bjelica: Upravo tako. Kaže: Jevreji su opravdano kažnjeni. Pa, vi ćete imati varijaciju tih iskaza da su Albanci opravdano stradali kako su stradali, iako u Srbiji još nikad nisam čuo podatak koliko je Albanaca stradalo u ovom ratu ili u vreme bombardovanja. Govori se o hiljadu i nešto, ali to se uopšte ne misli na bilo kojeg Albanca. Dakle, ima onih koji kažu: pa, da, to je opravdano. Ili to što su stradali u Srebrenici, pa to je opravdano itd. Dakle, prosto obavezuje nas pojam i onda je on kriterijum šta jeste, šta nije, i prosto nebrkanje vrednosnog i činjeničnog, ali nije pitanje jednog ili dugog. Nije pitanje da li jedno ili drugo, već samo metodološki da se ne brka. Hvala lepo.

Danijela Gavrilović: Bilo bi dobro da nastavimo sa našim razgovorom tamo gde smo stali i po ovoj našoj agendi ili programu, onako kako treba prodiskutovati ova pitanja u vezi sa osnivanjem komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava na prostoru nekadašnje SFRJ. Malopre smo govorili o osnivanju komisije i čuli smo nekakva dva predloga. Jedan je predlog da to bude, zapravo, Parlament... činilo mi se... uprkos tome što bi javna debata u Parlamentu produžila trajanje samog procesa osnivanja i sa druge strane možda onemogućila sam proces zbog nedostatka političke volje i različitih gledanja na ovaj problem, a sa druge strane čuo se predlog da to zapravo bude komisija nevladinih organizacija koje neće biti u direktnoj vezi sa državom i neće biti osnovana od strane države, što onda ima određene posledice po mandat, ovlašćenja i tako dalje. Ono što sam želela da, zapravo, svi zajedno prodiskutujemo jeste šta mislite o tome da li Međunarodna zajednica treba da ima nekakvu ulogu u osnivanju ove koalicije ili da je samo podrži. U iskustvu drugih komisija, ovaj, se pronalazi takva praksa, naime, neke komisije su osnovale Ujedinjene nacije i bilo je članova Međunarodne zajednice među komesarima, pa prosto da prodiskutujemo malo i taj aspekt osnivanja same komisije, a ako neko želi da da svoje mišljenje iznese o tome. Nema nekih razmišljanja u vezi sa Međunarodnom zajednicom i njenom ulogom... evo Vehid...

Vehid Šehić: Ja ću opet iz iskustva, kad smo mi u Bosni i Hercegovini to radili, mi smo smatrali, zbog situacije u BiH, da bi bilo dobro da na čelu te komisije bude neki moralni autoritet, dobitnik Nobelove nagrade za mir, ne ovog tipa kao što su ovi, pa kasnije su postali teroristi i zločinci; i da Ujedinjene nacije, pošto kod nas je malo specifično, imamo, faktički, vrstu protektorata inkorporiranu u Međunarodnu zajednicu, međutim, oni nisu hteli to da prihvate... iz kojih razloga, mi smo mogli samo analizirati, da li su se oni, eventualno, bojali utvrđivanja nekih činjenica koje su mogle njih dovesti u situaciju da oni moraju dati odgovore na neka pitanja,

uglavnom oni nisu, ovaj, želeli da stanu ispred te komisije premda je i Desmond Tutu i Aleks Boraine i mnogi drugi su podržavali tako, međutim, mi smo uspjeli naći, dobiti potporu, a moram reć' neko mora stat' iza ove komisije, da li je to, da li su to Parlamenti, što bi bilo najidealnije... bojim se kad dođe predsjednik, jedan će podržat, nek dođu izbori promjenit će se on, kaj to mene ne veže, neću i može dovesti u pitanje, ovaj... ali nekakav autoritet, da li domaći, za mene je to Parlament, ili Evropska unija ili bilo bi najbolje Ujedinjene nacije, to bi bilo najidealnije, ovaj... i o tome će se raspravljat, verovatno će biti neki kontakti, ali čisto sumnjam, s obzirom da su različiti njihovi interesi bili ovde, pojedinih država, koliko bi one, naročito ako bi se bavili sada, kao što je Nenad govorio, ako sam dobro zapamtio, kad govorilo se o uzrocima rata... onda bi mi debelo uvukli u tu našu priču i Njemačku i Englesku i Francusku i tako dalje, da ne nabrajam...

Danijela Gavrilović: ... evo, još neka mišljenja o ovom problemu? Izvolite.

Bratislav Ilić: Ja ću samo kratko. OK. Ovde smo se u principu svi složili da neko mora da stane iza ove komisije i to je ono što je jako bitno. Međutim, druga stvar iz mog ugla, kao novinar što gledam, mora komisija da stekne i kredibilitet kod javnosti. Badava vam sve ako ne animirate javnost da u velikom broju podržava to što radi ta komisija, što bude radila ta komisija. Kratko ću samo da vam ispričam priču od pre tri nedelje... u Leskovcu je došlo do hapšenja nekoliko policajaca zbog... optuženi su za zločine na Kosovu i odjednom, prvi put u ovoj državi štrajkovali su i policajci, to je toliko eksaliralo da su dobili podršku ratnih veterana, znači, imamo potpuno apsurdne situacije. **Ja sam bio učesnik rata, bio sam u Prizrenu,** i znam kako su policajci živeli u odnosu na rezervni sastav vojske, koje su oni privilegije imali i koje su oni dnevnicu dobili... i sad dok su ovi štrajkovali za dnevnicu rezervisti, ovi ih nisu podržavali... odjednom, kad je stvar za ratne zločine, onda odjednom uskaču k'o iz vedra neba, bez ikakvog povoda ratni veterani. Nebitno je odakle je povod, ukapirali smo ko ih je organizovao, ali je **zanimljiva situacija da sam ja** dan nakon toga **radio jednu emisiju uživo,** što bi se reklo, u koju su mogli da se uključe i gledaoci, sat i po je trajala, i nakon te emisije... a u novinarstvu sam petnaest godina, prošao sam sva ratišta... **bio sam sluđen da ni jedan gledalac se nije uključio i da kaže e, oni su možda napravili zločin...** bilo je samo pitanje policajci heroji ili zločinci... išlo je do takvog apsurdna da sam ja onako već i malo besan pitao a šta ako je neko pucao u decu? **Meni je 'ladno gledalac odgovorio e čoveče i njihova deca su pucala u nas...** ja sam izašao nakon emisije i pitao se zar je moguće da su pametni začutili tih sat i po ili smo u genima samo deceniju nakon svega što se izdešavalo samo smo sklonili negde tamo, u neku, u onu, u neki *folder* ono što smo jedva želeli da ponovo ispričamo. **Zato kažem da komisija mora da ima neki kredibilitet, ustvari ne neki, vrlo veliki kredibilitet...** ja sam za varijantu, pošto sam upravo kod gospodina bio sa jednim Oebsovim skupom, na rukav... na jezeru iznad Tuzle pre dve godine i... a imam i prijatelje koji letuju na moru, a iz Tuzle su, piloti su u BiH armiji... **mislim da u ovoj komisiji moraju da budu uključeni kao članovi ili čak kao neki koji imaju neki iznad status i ljudi iz vojske, iz policije i ljudi iz politike i nevladine organizacije, jer na taj način narod će verovati više toj komisiji...** ma koliko se možda ne sviđalo meni da gledam tamo nekog političara ili nekog iz vojske, ali narod će verovati više komisiji ako ima i takvih likova. **Moraju na kraju krajeva i oni sami da što je radila njihova profesija da se suoče s tim.** Eto, neću više.

Danijela Gavrilović: Zahvaljujem. Izvolite.

Maja Pešić: Samo bih dodala, ako sam dobro shvatila da će narod da više ima poverenja ako se uključe političari i ljudi iz vojske i iz policije... jedno istraživanje pre dve godine sam ja obrađivala podatke i radila na reprezentativnom uzorku, hiljadu valjda ispitanica, iz cele Srbije i bilo je pitanje u kojim institucijama imate najmanje poverenja... na prvom mestu je bilo sudstvo, odmah zatim policija. Toliko.

Danijela Gavrilović: Zahvaljujem. Uključite, ovaj...

Bratislav Ilić: Ja se s tobom slažem što se poverenja tiče i kredibiliteta, ali verujte mi da mnogo veću težinu ima jedna komisija ako je sastavljena i od državnih institucija i od nevladinih organizacija, nego samo kad nevladine organizacije idu. Šta misliš ti situacija... parole na tom mitingu su bile *ko si ti Bruno Vekariću, dovedite Natašu Kandić* i ne znam koje vulgarnosti... da li će narod... a užasno je bilo izveštavanje što se tiče lokalnih medija, jer su svi prenosili... vi znate, od kako je privatizacija medija imate jednu ludu situaciju da se tu ne gleda kvalitet više, nego samo ono, što bi rekao naš narod džumle, i onda se to emituje kao kobasica, sve što snime kao da su snimali svadbu, a ne miting... znači, tu idu integralni govori, tu sve da bi popunili program jer ih ima... elem, da vas ne gnjavim time, limitira deset sati svog programa i oni ga najlakše tako popune, imate miting dva sata, snimate i vi imate sopstveni program, vaša produkcija. E, o tome govorim, da su oni takvi mediji kod javnog mnjenja izazvali neku odbojnost prema nevladinim organizacijama. Zamislite situaciju gde oni kažu pa šta i oni su činili zločine, naši manje... to ne vodi ničemu onda.

Danijela Gavrilović: Zahvaljujem. Izvolite.

Maja Pešić: Nisam pričala o medijima, nego o političarima, vojsci i policiji koji su predstavnici vlasti i ja bih se samo vratila na pitanje političke odgovornosti i na to ko kreira ono što mediji predstavljaju i čiji su ljudi u vojsci i policiji. To što pominjete o Nataši Kandić, Staši ili bilo kome, ne znam, Biljani Kovačević – Vučo, jasno je da to neko dozvoljava, opet se vraćam na pitanje političke odgovornosti, znači. Da su hteli, da su političari nešto mnogo sposobni i, ne znam, odgovorni tome bi se stalo na put ili bi bar pokušavali. O tome pričam, ne znam, ne o medijima.

Danijela Gavrilović: Neki komentar? Dalje. Sada razgovaramo o izboru članova. Izvolite.

Radomir Mladenović: Ja sam Radomir Mladenović, sudija Okružnog suda u Nišu. Mislim da bih mogao da dam neki doprinos svemu ovome o čemu razgovaramo, u vezi formiranja komisije i o svemu. Ono što sam želeo da kažem, prvo u vezi osnivanja komisije. Mislim da bi ukaz kao akt predsednika države imao manju pravnu snagu u odnosu na Skupštinu. Šta može predsednik države tim ukazom? Kako da glasi taj ukaz? Određujem da se formira komisija? Sada, da li je to komisija ili podkomisija? Jer, koliko razumem, regionalna... to bi bila jedna, verovatno, komisija za ceo ovaj region o kome govorimo. U Srbiji, šta bi to predsednik ukazom formirao, da li podkomisiju koja će ući u sastav, pa će ostale državne institucije u drugim republikama takođe da formiraju neke podkomisije, pa da se one nekako sjedine, da se ustroje i da formiraju ostala radna tela ili da ovo bude komisija o čemu govori jedan predsednik države. Zašto kažem predsednik države? Predsednik države može ukazom da proglasi zakon, da unapredi nekog generala, a ne može on komisiji da da ovlašćenja, ovde se govori o ovlašćenjima, jer kao prvo on

nema tih ovlašćenja kao institucije. Ne može predsednik države da komisiji da ovlašćenja, pa nešto u smislu bilo je reči da se ukoliko se ne odazove taj da se privredi, to po Ustavu zna se ko ima ovlašćenja. Zato mislim da bi celishodnije i jače bilo, bez obzira što ovde skepsa se izražava da Skupština nije takvog sastava, da nema političke volje... ja mislim naprotiv ima je i biće je sve više i više... setimo se '90. godina, nije se uopšte razgovaralo o ovome, a sve kako idemo, sve vreme, protek vremena čini svoje, pa će u tom smislu da bude te političke volje itekako, i zato mislim da bi Skupštini to zakonom... bez obzira, zakon se ne sprovodi... kako se ne sprovodi... kada se diskusija sprovede, dobar predlog i parlamentarna diskusija praćena medijima svakako će taj zakon o formiranju komisije da se sprovede... e, onda kad je zakon, kad je donet u Parlamentu, onda komisiji mogu da se daju ovlašćenja... kao, složićete se, što postoje razne agencije koje imaju ovlašćenja... one su, njih je formirala zakonom Skupština. Zato kažem, brže bi bilo da predsednik, ali bojim se da bi bilo protivustavno. Ne bi mogao da da ovlašćenja o kojima ovde se govori. Bilo je jedno pitanje ovde, sad kažu ovde javno slušanje žrtava... to je verovatno, kako ja razumem, javno... da li to podrazumeva da to bude javnost uključena ili javno da žrtve iznose svoja zapažanja šta su doživeli... mogu da se opredele oni da li će javno ili nekome iz komisije, nekoj instituciji... da, to može da bude ne dokaz u sudskom postupku formalno, ali može da bude uput gde se nalazi dokaz... prema tome, bilo je reči da li će komisija da smeta pravosuđu, jok naprotiv, može samo da pomogne, a ne pravosuđu, sudiji, meni ili Okružnom sudu u Nišu direktno, zato što gonjenje za krivična dela preuzima tužilac, on je jedini nadležan da goni, a po našem sistemu, mada mi to uvek mešamo, mnogi mešaju, pa onda i tužilaštvo ubacuju u sistem pravosuđa Srbije. Tužilaštvo i u mnogim drugim državama ne spada u pravosudni klasičan sistem Srbije, tužilaštvo u nekim zemljama je organ Vlade... i kod nas tužilac nije ustrojen, ustrojen je samostalan državni organ, ali nema samostalnost u smislu suverenosti i samostalnost u odlučivanju u skladu sa Ustavom i zakonom koji ima sud. Zato kažem, znači ovo što bi komisija prikupljala, utvrđivala činjenice to ja vidim kao prikupljanje dokaza jako pogodnih da se tužiocu ukaže gde se nalazi... kad se tužiocu ukaže žrtva je tu i tu, tužilac onda ima mogućnosti da zatraži raznorazne dalje, da se sprovodi postupak. S druge strane, ova komisija kao što i svaki građanin je po našem Ustavu i zakonu dužan da prijavi teška krivična dela... ratni zločini su jedna od najtežih krivičnih dela, tako da ta komisija, ne treba niko da joj da ovlašćenje samim tim što će ona da podnese takve dokaze... gde se nalaze ti dokazi tužiocu, samim tim je pomogla i podnela krivičnu prijavu. Kad se tiče odnosa prema počinioćima, tu je dosta osetljivo pitanje, ne znamo mi dal' su oni počinioći... svi su nevini dok se pravosnažnom sudskom odlukom ne utvrdi... oni mogu da budu osumnjičeni... mislim da komisija ne bi trebala da ima puno dodira sa tim potencijalnim osumnjičenicima. Sam naziv ovoga projekta kaže za utvrđivanje istina, jel' tako, o zločinima, žrtvama i svega toga. Znači, da se bavimo žrtvama bez prebrojavanja u onim drugim smislima u kome je ovde bilo malo reči... mogu da se imena i prezimena, ali da se složimo s tim da su to žrtve, da su one jednake svuda, isti pravni, kako god hoćemo da kažemo, položaj da imaju i tako da na ove stvari gledamo. To je to. Što se tiče ovih reparacija ja se u to ne bih upuštao i tako dalje, istraga o nestalim osobama, sve su ovo korektni zadaci koji bi stajali pred tom komisijom. Toliko bih ja, ovaj.

Danijela Gavrilović: Zahvaljujem. Samo sam želela da možda malo usmerim diskusiju, kada pominjemo žrtve da li mislite da treba malo da porazovaramo o tome ko zapravo jeste žrtva... jer svi ljudi koji se bave tranzicionom pravdom znaju da to nije nimalo lako u konkretnoj situaciji odlučiti, zapravo prosuditi da li je to... često ne možemo da prosudimo da li je to žrtva ili počinioć... pa smo ovde govorili da u ovoj zemlji Sijera Leone, u Africi, se zapravo događalo da

su deca ili mladi regrutovani u vojsku gde su oni činili zločine, dal' su oni sada žrtve i ta komisija je njih uključivala kao žrtve ili su oni počiniooci. Da li mislite da komisija treba da ima jedan širok mandat da procesuiru kršenje ljudska prava, da onda bude njihovo diskreciono pravo da prosuđuju ko je žrtva ili zločinac ili treba vrlo precizno definisati ko se može smatrati žrtvom i u kojim slučajevima komisija je nadležna da to istražuje. Jer u ovim iskustvima vidimo da, recimo, u Čileu su se bavili samo onim žrtvama koje su imale smrtni ishod što je dovelo do isključivanja znatnog broja drugih žrtava... onda u Argentini samo nestalim licima... prosto, da li treba sada za početak ići na uži jedan, ovaj, fokusirani cilj ili, ili široko odrediti obim žrtava kojim se komisija bavi.

Nenad Popović: Ja ću sad da javno kažem nešto što sam nekim ljudima već rekao u privatnim razgovorima. Kada su u pitanju organizaciona pitanja, ja sam tu zakleti lenjinista, a Lenjin nas je učio *лучше меньше, но лучше* - bolje manje, ali bolje. Ako hoćemo da nam ta komisija uradi nekakv posao i da uradi efikasno, onda je bolje da prosto zadaci komisije budu manji, da joj se da da uradi manje ali da to bude jasno definisano šta je to što komisija treba da uradi i sa kakvim rezultatom treba da dođe pred onoga ko ju je formirao, bez obzira da li će to biti državni organ ili neko drugi. S tim u vezi se meni nameće jedno drugo pitanje, jedno je mi ćemo formirati komisiju i ta komisija će uraditi nekakav posao, uglavnom se slažemo u tome da taj posao koji komisija treba da uradi jeste prikupljanje nekakvih činjenica. Drugi problem, šta ćemo mi raditi s tim što nam komisija preda kao rezultat svog rada... e, i onda se postavljaju gomila ovih drugih pitanja koja su uzgred pominjana... pitanje odgovornosti, pitanje moralnog obeštećenja žrtava, pitanje otkrivanja uzroka, i tako dalje, i tako dalje... dakle, to su drugi poslovi i treba ih raditi nakon toga i treba da ih radi neko drugi, ne komisija... ono što, po mom sudu, komisiji treba staviti u zadatak jeste ono što sam u prvom javljanju govorio... dakle, prikupiti što je više moguće činjenica o svoj šteti koja je naneta, mislim pre svega, naravno, na ljudsku štetu, ako hoćete na ljudske patnje, ako hoćete na moralnu štetu, čak, meni se čini da je najveća šteta koja je napravljena za ovih petnaest godina, zapravo, šteta koja je naneta jednom načinu, jednom pristojnom načinu, uljuđenom načinu života. U tih petnaest godina su razorene institucije, u tih petnaest godina su srušeni svi kriterijumi za razlikovanje dobra i zla i to je šteta koja je, čini mi se, veća nego sva ona materijalna, a čini mi se i veća nego što su bile ljudske patnje, bez obzira što su one najneposrednije... zbog tog urušavanja institucija, zbog tog urušavanja svih kriterijuma i sada imamo sve ove probleme o kojima ovde pričamo i imamo, imamo muku kako da sa njima na kraj izađemo. Hvala.

Danijela Gavrilović: Aha, samo da kažem u vezi sa ovim... sa budućnošću, sa preporukama za budućnost, zapravo, sprečavanjem dalje štete ako je to ikako moguće. Jer komisija zapravo ima nekakve veze sa sprečavanjem dalje štete. Da li bi onda zaista imalo smisla to javno slušanje žrtava? Naravno, u svim dosadašnjim slučajevima nije se to moglo da tako sprovede, ogroman je broj žrtava, da sve one dobiju šansu da kažu javno svoju reč... ali kad govorimo o tom prepoznavanju dobra i zla, da li bi to javno slušanje žrtava, koje pri tom doživljavamo kao ljude, moglo da upravo utiče na nas i na ove mlade generacije o kojima Vi govorite i sa kojima se i ja srećem i svi mi koji su vrlo radikalno raspoložene i desničarski, da oni nauče da prepoznaju šta je dobro, a šta je zlo ako bi se suočili sa ljudskom patnjom. Jer kako drugačije? Dal' ćemo mi činjenicom da ih podučimo da prepoznaju dobro ili zlo, ili ćemo ih ljudski zapravo na neki način taknuti time što će videti kakvo se zlo desilo sa obličjem ljudskim, sa patnjom, prosto mi se čini da to zaista ima smisla u tom ukazivanju na razlikovanje dobra i zla. Izvolite.

Vehid Šehić: Ja podržavam sve one koji smatraju da komisija mora imati tačno određen mandat i cilj šta će da radi, ona ne može sveobuhvatno raditi iz prostog razloga jer im je mandat ograničen i mi ne smijemo sebi dati zadatak koji nećemo moći završiti, odnosno, oni za godinu i po ili dvije godine... jer onda bi to proizvelo možda teže posljedice nego neke druge stvari. Javno saslušanje je jedan segment rada komisije, ovaj, i on neće bit, nažalost, dostupan velikom broju ljudi, jedino ako bi se pravili dokumentarni filmovi pa da se prikazuje kao obrazovna nastava, ali to već ulazite u sisteme države koji moraju to da prihvate. Ja sam za činjenice i to za žrtve... pazite, postoje dvije vrste... žrtva ili štetna posljedica, život se ne može vratiti i to je neprocijenivo... neke štete ili žrtve možemo popraviti. Znači, moralno bi bilo oko ovih gdje se ta šteta ne može popraviti i uzijeti još dvije – tri grupe žrtava, na primer, logoraša koji su žrtve onog rata, ali i žrtve ovog sadašnjeg sistema jer ih niko ne štiti, silovane žene vazda one žive s nečim, prenosi se na sredinu u kojoj živi, znači, možemo mi o dvije – tri grupacije žrtava govoriti. Ne bih ja sad govorio koliko će imati... kako će izgledati završni izvještaj, on je s preporukama. Ali, pazite, kolega je fino rekao, obaveza je Tužilaštva koje je sad reformisano pa vodi istrage, bar kod nas, da kad dobije taj izvještaj sa preporukama ono mora djelovati, ukoliko nađe elemenata da postoji nešto... znači, možemo posredno postići jedan efekat. Ovo o čemu ste vi pričali, sve su to krive državne institucije, one stvaraju, i to u prvom redu pravosudni institucije, odnosno politička volja... onog trenutka kada se na Kosovu bude neko procesuirao zato što je napravio zločin, razumijete, neće ovi moći upirati mi svoje kažnjavamo, a oni svoje ne kažnjavaju... to je danas uobičajeno, i onda se stvara ovo javno mnjenje. Možda će ova komisija natjerati sve institucije koje štite, aj' da kažemo, pravdu ili istinu da rade svoj posao... a da nema političke volje i Evropska komisija koja je zamolila pravosudne institucije Srbije i Kosova da procesuiraju ratne zločine... to je jasno rečeno... znači, ne postoji ta još uvijek politička volja i onda se neće desiti ovo, jer dok god bude kaže sude samo našim neće i onim, a činjeni su zločini... ali, i to je, tu je isto komisija i kroz ove konsultacije, ja tvrdim ove konsultacije mogu proizvesti mnogo, mnogo pozitivnih efekata, a onda i sa svojim preporukama koje bi trebale da budu opet na parlamentu, ja se slažem za parlament, i da on te preporuke prihvati... istina, to će ići teško jer izvještaj Južnoafričke komisije je žestoke polemike izazvao u njihovom Parlamentu i faktički on nikad i nije usvojen do kraja u parlamentarnoj proceduri, al' se mora stvarati ambijent da će ipak kad tad ta istina bola za nas morati vidjet svijetlost dana.

Danijela Gavrilović: Istini za volju, sada su, ovaj, policajci osuđeni ovih dana na 68 godina zatvora, čini mi se... to je to, da...

Vehid Šehić: ... ali zato ja govorim naši ne sude našima, a oni neće svojim, to je taj ambijent u kojem mi trenutno živimo.

Danijela Gavrilović: U redu, izvolite. Uključi samo ovaj...

Draško Bjelica: ... ako ima [nekog drugog da se javi za reč] ja ću vrlo rado odustati, ali povodom ovih pitanja koja su sad nabacana... u jednom tekstu koji nam je dostavljen, u prilogu, autor sa ogromnim međunarodnim iskustvom daje savet verovatno nekom, ovakvom sličnom skupu, kaže morate, molim vas mnogo više čitati, čitati, čitati. Pa ja bih na ovu temu, kako razgovarati, saslušati žrtvu, stvoriti uslove da se žrtva ispoveda... koja vrsta intervju? Pa normalno mora da postoji brilijantna profesionalna obuka, ali nemojmo *a priori* govoriti kao da

nemamo na tu temu ništa, ovaj, napisano. Imate Žene u crnom su izdale nekoliko knjiga, Žene u ratu, i sve su to razgovori sa, ispovesti žena koje su silovane u vojnim logorima ili su doživjele neku drugu vrstu nasilja... pa znate, kad pročitate jednu takvu knjigu onda drugačije se razgovara na ovu temu. Pa tako, da li sad javno i šta je sad javno ili kako... onda se prosto to drugačije razgovara. Dakle, postoji neko iskustvo, srećom ne startujemo od nule... treba to dobro proučiti... ili, recimo, evo imali smo juče svi, verovatno u kontekstu onoga što se danas održava u Beogradu, pa i ovde, verovatno ne slučajno, povodom suđenja u Beogradu imali smo i dva filma, jel' tako o stradanjima u Suvoj Reci/Suharekë, pa to je trebalo videti i to je trebalo doživeti, pa onda iz tog konteksta videti odnos... špekulativno postavljeno pitanje ima i špekulativni nivo, itekako svog smisla, činjenice, vrednosti, emocije, i tako dalje, i tako dalje... mi sad imamo otprilike kao klatno sa jedne strane, ovaj, ka drugom... imali smo jedno vreme i medijsku i političku, ne znam koliko je baš tu policije bilo, samo se govori otprilike o hvatanju ratnih zločinaca, pa se to ograničilo samo na po komandnoj odgovornosti... ja se sećam kad je Milošević uhapšen i poslat u Hag, otprilike mi smo završili posao evo mi smo ga predali sad i toliko... i sad imamo još, oni koji su na tom spisku optuženih koje treba uhvatiti, to su Ratko Mladić, ko beše ovaj, da, Goran Hadžić... ja tačno mogu, otprilike, da pretpostavim kako će ovdašnji političari, vlast, političke partije evo mi smo završili saradnju sa Hagom, ustvari tu je samo zagrebano... tu i tamo ima poneko suđenje za izvršioci... to je isto jedno i teorijski i etički vrlo važno pitanje da li samo suđenje po komandnoj odgovornosti ili samo neposredni izvršioci. Oni koji su čitali na tu temu malo više literature se sećaju jednog žestokog spora između Žan Pol Sartra i Merlo – Pontija na tu temu, da li samo jedno ili samo drugo ili, recimo, ja sam imao prilike da razgovaram opet sa filozofima, ali onom najvećeg kalibra na temu povodom hapšenja Miloševića... otprilike, autor je, ta druga strana, moj inače prijatelj zastupao tezu da moraju da odgovaraju pre svega izvršioci, da je na njima odgovornost, ali pazite vi imate standardna, ovaj, standardne izgovore ili kvazi izgovore koje smo čuli u ovom nirnberškom suđenju, čujemo ga i u Hagu i svako ko god je, istinu govoreći, za dvadeset godina nisam nikog čuo da kaže kriv sam, što je prosto neverovatno, isti akteri su na političkoj sceni. Postavlja se, recimo, koja je razlika između Haga i Nirnberga, i sad idemo na to da se tzv. sudovi u ex jugoslovenskim republikama da preuzmu, ovaj, deo tih suđenja... razlika između Nirnberga i Haškog suda što su u Nirnbergu i po sastavu bile sudije i optuženi su bili samo ona druga strana, to je bio najveći minus, recimo, nirnberškog suđenja... kad je pokušano strukturalno ili barem kao ideja da to izmeni, koliko je u tome uspeo to je druga stvar, ali strukturalno nema ta podela poraz, pobeđeni – poraženi, dakle, prosto se sudi svakom zločinu i sagledava se svaka žrtva, ma na kojoj strani je, ovaj, jer se postavlja pitanje, recimo, kao tipično pitanje nakon II svetskog rata, nakon nirnberških suđenja šta je, recimo, sa bombardovanjem nemačkih gradova ili recimo, najbolji primer je bombardovanje Hirošime. Moj sagovornik je tada rekao da pilot zna se koji je njegov posao da vozi avion... zašto nije, recimo, se obratio Čerčilu ili de Golu ili Staljinu, izvinite ja ću da vozim, a vi podite sa mnom pa pritisnite onu bombu... dakle, ovo je bio jak argument za tezu da treba da odgovaraju izvršitelji... što se mene tiče, moraju da odgovaraju i jedni i drugi. Zašto ovo sad kažem? Dakle, imali smo i na nivou jezika... jednom se isključivo govori o zločincima, zločincima, zločincima... sada otprilike kao da mi treba da se ograničimo, ta potencijalna komisija samo na pitanje žrtva... ma nije rečeno i jedno i drugo, naprosto je u pitanju korelacija... uz sva ograničenja koja ima komisija, koja ima sudstvo ili druga institucija, ili sva ograničenja, ili s obzirom na pojmovno razlikovanje političke, moralne, krivične i metafizičke odgovornosti. Takođe, čini mi se da se malkice pojednostavljeno, luči pojam... se pojam uzrok... kao da... prvo, ako baš hoćemo, a mislim da je auditorijum takav da to pitanje možemo da postavimo, pojam

uzroka nije nimalo jednostavan pojam... od onih filozofa poput Rasela, kažu da je to jedan mitski monstrum koji više nema u nauci nikakvog smisla, od Hjumovog osporavanja i tako dalje, ali je činjenica da filozofi i naučnici barataju sa pojmom uzroka... ali je činjenica da na jedan način govorimo o uzroku kad govorimo o prirodi i o prirodnim naukama, fizika, hemija, biologija iako bi sad mogli da redukuju pitanje etike i društvenih nauka na, na nekakav prirodni fauk i uzročno – posledični sled. Kad govorimo o ponašanju čoveka, dakle, to je ono razlikovanje akuzalnog i telesnog objašnjenja, pojam uzroka ima jedno dosta redukovano značenje, jer ako bismo taj isti pojam uzroka zadržali u ovome o čemu mi razgovaramo, nema smisla pominjati nikakvu krivicu, nikakvu odgovornost i nikakav zločin, dakle, dominantni pojam, pojmovi su tu motiv i razlog... e, neće biti da je nikakav slepi niz uzročno – posledičnog odnosa, nekakvi zakoni, nekakvi datumi užasnog razaranja. Drugo, kada se utvrdi to da neko jeste žrtva, vi prosto ne možete da postavite pitanje a ko je ubio, ko je silovao, kojim sredstvima, nožem, pucao, i tako dalje... vi ćete već postaviti pitanje nekakvog uzroka, nečega što je izazvalo takvo stanje i utoliko je ono što je u komisiji, uopšte u ovom konceptu za osnivanje komisije vrlo prisutno ograničen je, vrlo precizno ograničen domen toga što će raditi komisija, to, što se uslovno kaže, prikupljanje činjenica... iako, pazite, izgleda mnogo naivnije, mnogo lakše kad se kaže mi ćemo tu samo skupiti činjenice, a kao pitanje istine je nešto drugo... pa ako baš hoćete, šta je to činjenica i kako se ona metodološki utvrđuje, proverava, testira, kako se izvodi dokaz jednostavnije je pitanje od Pilatovog pitanja, pristupa a šta je to istina... dakle, ako postavimo pitanje šta je činjenica, dovešće nas do istog vrtloga pitanja kao pitanja istina, pravda, lepota... ali je... šta je tu najprioritetno da se ne brkaju ni vode rasprave, jedno je skup filozofa na kojem će o tom pitanju raspravljati i sad kada se neko na tom istom skupu kaže manite vi filozofi činjenica je nešto drugo, život je nešto drugo i tako dalje, onda bi tako da učukaju filozofiju i nauku i umetnost i tako dalje... imate obrnuto, kad se Pilat našao u situaciji da donese odluku šta se Hristom, onda je on pobećao od odgovornosti evo neka presudi narod... o kojem pominje kolega novinar iz Leskovca... koji je to narod? Da je u redu sa tim, tzv. narodom pa ne bi do toga došlo. E onda Pilat kaže umesto da donese konačnu odluku, šta da radi, da li da preuzme na sebe odgovornost evo presudiće narod da li je Hrist ili baraba će biti oslobođena... e on Hrista pita a šta je to istina. Dakle, prosto ne smemo brkati nivoe... vratiću se na ono što je na samom početku diskusije u prvom delu REKOM, mislim da su ideja, koncepcija, strategija o osnivanju ove komisije, kako će to u praksi ići... ali hoću da kažem da mi ne polazimo od nule, imamo jedno sasvim solidno iskustvo brojnih nevladinih organizacija, bojim se da se ne dobije samo, ako je moja ocena tačna, da su, pomenuo sam Helsinški odbor, ne znam, Žene u crnom, i tako dalje, možda više uradile nego sve institucije zajedno... ne bih želelo da nakon godinu ili koliko dana da se sretnemo, da opet bude da su te i mali broj institucija uradile više nego svi zajedno. Ono što se meni ovde posebno bilo interesantno, kad sam čitao ove tekstove, iako kažem to podrazumeva jedno ozbiljnije studiranje, radi li, komisija podrazumeva da se, da im se otvori dokumentacija iz Haga... to je onda mnogo ozbiljnije, to je onda cela... za sve druge institucije, za nauku... ima li nauka važnijeg posla nego da se suoči sa ovim temama, aman zaman... a onda bi to podrazumevalo da je, da su državne institucije dužne da otvore svoje arhive istoj toj komisiji, kao što, kao Hag što tražite... i onda to otvara neke nove perspektive. To što će ova komisija biti oročena na tri godine, što ima nekakvog smisla, pa nećemo valjda, ne pomišljamo valjda da je posao na ovu temu zločin i žrtva završen za tri godine, ne, ne, to će biti narednih ne znam koliko decenija zapravo.

Danijela Gavrilović: Zahvaljujem. Sada nas kolega Draško vraća na pitanje svih pitanja, naime naš je radni naziv za utvrđivanje, komisija za utvrđivanje činjenica... i onda su se i druge komisije suočavale sa tim šta će smatrati činjenicom, kako se činjenica dokazuje, kada će zapravo imati potpunu izvesnost da su činjenicu dokazali, to će zaista biti problem u radu komisije. A onda sad Draško kaže da rad nevladine organizacije i to je sasvim dovoljno, uradili ste i tako dalje, ali neće nevladine organizacije moći da imaju pristup svim tim dokumentima, zato je potrebna podrška države i da se dokumentaciji, arhivi državne bezbednosti i tako dalje, pristupi i to je zapravo čini mi se i ideja ove komisije da zaista uspe da dokumentuje ono što istražuje. Izvolite, Nenade.

Nenad Popović: Ja prvo da reagujem na ovo relativizovanje činjenica. Naime, pitate se šta je istina i pitate se šta je činjenica, ta su pitanja prosto različitih nivoa, ja mislim da će se kolega Draško s tim složiti...

Draško Bjelica: Nisam ja to rekao...

Nenad Popović: OK, hoću samo da reagujem na tvrdnju da je naizgled jednostavno reći šta je činjenica kao što je to šta je činjenica samo po sebi razumljivo... naravno, nije razumljivo samo po sebi, postaje razumljivo onda kad se komisiji da mandat da prikupi određenu vrstu činjenica, po određenoj proceduri koristeći određen postupak... i onda je stvar sa činjenicama vrlo jednostavna i uopšte nije tako sporna kao što može da bude sporna priča o istini. Prosto, to je ono na šta sam hteo da reagujem i...

Draško Bjelica: Ako može ovako dijalog...

Nenad Popović: Može, može dijalog...

Draško Bjelica: Činjenica, da biste imali iskaz o činjenici, on je istinit ili neistinit... Kako možete da odvojite ta dva pitanja, prosto je nezamislivo, ni logički ni metodološki.

Vehid Šehić: Ako mogu, izvinite Nenade, samo da Vam nešto kažem. Lijepa je vaša diskusija, ja ću vam na primjeru reć da činjenica ne mora...

Nenad Popović: ... govorim o činjeničnom iskazu...

Vehid Šehić: U jednom postupku...

Nenad Popović: ... istinit ili neistinit...

Vehid Šehić: Ne, ne, ne, ne... činjenica da je sud u Bosni i Hercegovini osudio na osnovu prikupljenih činjenica čovjeka za ratni zločin da je ubio bračni par i jednu ženu i on je dobio 27 godina zatvora... završen postupak... i to će biti sudska istina i svaka istina dok se ne pojavi neka nova činjenica koja će to ili potvrditi, znači ostaće, ili će negirati... nakon četiri godine, nova činjenica bračni par se pojavljuje živ i zdrav... molim vas, ono više nije... to je, ako govorimo sad o teorijskoj istini, zato je utopija, i ona ima ograničeno dejstvo dok se ne pojave određene činjenice, al' ja ne bih ulazio sada u to... shvatam... to je nešto o čemu... to je teorijski... vi

morate jedno shvatiti, da ovo što mi sada govorimo da to nama jako godi, sutra ćemo mi imati jedan drugi nivo konsultacija sa udruženjima žrtava gde nivo, neću reć intelektualni, nego obrazovni, njima ne omogućava da oni na ovaj način razgovaraju i mi moramo sada njima objasniti neke stvari na jezik koji je njima prihvatljiv... znate, činjenice su istine, sve je to, u filozofiji ste vazda u pravu, ali život pokazuje neke druge stvari... ja sam zato na početku rekao da je vrlo malo sudskih presuda koje zadovoljavaju pravdu, vrlo malo. Eto samo sam tu želio nešto da kažem, ja se izvinjavam.

Nenad Popović: Mogu da nastavim tamo gde me je Draško prekinuo?

Danijela Gavrilović: Izvoli.

Nenad Popović: Ostaviću to sa činjenicama po strani, to ćemo nas dvojica da razrešimo posle. Mene plaši prosto proširenje mandata te komisije, na primer, mene plaši priča o ispitivanju i utvrđivanju odgovornosti... iz prostog razloga, to sam pomenuo, to je opet pilatovska situacija, znate... sad se sud pojavljuje u ulozi Pilata i predaje predmet narodu, ovom slučaju komisiji koja treba da uradi posao u tom slučaju koji po prirodi stvari treba da uradi sud. Ni sud ni po koju cenu ne smemo da iz ove stvari izbacimo, ne smemo da ih poštedimo... ne radi se o sumnji, nego se radi upravo o tome da oni svoj deo odgovornosti moraju da iznesu, oni svoj deo posla moraju da odrade, to od njih mora da se traži isto tako, kao što će se tražiti i od Tužilaštva... i možda je dobra ideja šta raditi sa materijalom koji prikupimo... mi možemo da prikupimo materijal i tako što ćemo izlistati žrtve i ne samo da ćemo ih izlistati, nego ćemo i pored svake napisati i šta je urađeno u vezi sa tom žrtvom, da li je podignuta optužnica, gde je suđeno i kako je presuđeno i koje su sve žrtve koje smo mi ustanovili... činjenica, jel', ovaj, da su žrtve a da u vezi sa njima nije ništa urađeno. I onda to treba dati Tužilaštvima i tražiti od njih da prosto nekakav odgovor na pitanje šta je sa tim ljudima dalje. I to može da bude dobar plan za neku dalju akciju...

Danijela Gavrilović: Da, to je ono o čemu je i sudija govorio. U redu, dalje po ovim pitanjima što se tiče mandata, ovaj, samog izveštaja, načina distribuiranja. Da li imate nekakvu ideju u vezi sa izveštajem, njegovim distribuiranjem, mogućim uticajem, ovo je jedno koje smo čuli... šta? Da li uopšte taj izveštaj može i pod kojim uslovima da ide u medije, sa kojim elementima, elementi izveštaja, kome ga dostaviti, hajde da malo razmišljamo o tome, i da pozovemo da, da, druge učesnike u debatu da se uključe i da nam da daju doprinos ovoj diskusiji. Da li se neko javlja? Evo, samo izvolite.

Vehid Šehić: Mi imamo sada pojam zaštićenog svjedoka, znači, on je zakonom zaštićen od javnosti... i kad govorimo o načinu komunikacije komisije sa javnošću, pa i drugim, moramo opet vodit računa da ne povrijedimo žrtvu. Znači, javno svjedočenje ili svjedočenje žrtve da li će biti javno ovisi o njoj, mi moramo poštivati... ukoliko žrtva zahtjeva da ostane anonimna, mi o moramo poštivati, kao što svjedok zaštićeni ostaje anonimna, on ima broj, šifru i ostaje... znači, mi imamo neke nove elemente u našim životima, ovaj, koje ćemo morati kao neke standarde primjeniti i u našim izvještajima... znači, možda će postojati izvještaj ili će postojati apsolutna saglasnost o nekim stvarima da ide u javnost, ima nešto u izvještaju po zahtevu nekih žrtava, na to će imat pravo, da ne ide u javnost, ali može biti dostupno nekim institucijama koje se time bave... i postići ćemo mi, onda isto, ovaj, dobar, ja mislim dobar efekat... Ali da je doći do izvještaja...

Danijela Gavrilović: U redu. Još neko mišljenje osim o ovim elementima? Izvolite.

Radomir Mladenović: Govorili smo ovde da će iz Haga da bude dosta ustupljeno predmeta... ja verujem u to, to je sigurno. Sticajem okolnosti bio sam svedok u predmetu petorke, generala ovih naših rukovodećih i onda sam se informisao. Oni u Hagu imaju zaista dosta podataka o eventualnim osumnjičenima... dovoljno je da, na primer, u ovom predmetu se pomene Petar Petrović kao komandant neke jedinice... to je dovoljna indicija, odnosno, da se pokrene, da bude, da postoji osnovana sumnja ili osnov sumnje. I drugo, država Srbija je, koliko ja znam, pored ovog Veća za ratne zločine u Beogradu, planira da formira i Veće u Nišu, Novom Sadu. Prema tome, biće kapaciteta, biće kadrova i ljudi sposobnih, spremnih da sve ovo procesuiraju. Tako da ne bude tu zabune da li je pravosudni kadar dobar, da li ćemo se izboriti sa tim, sigurno da hoćemo. Mi ne poznajemo Petra Petrovića ili Aliju, kako već prezime, ne gledamo mi tako optuženog nego gledamo činjenično stanje, jeste li učinio ili nije i na osnovu toga donosimo odluku. Toliko bih ja samo po ovom pitanju.

Danijela Gavrilović: Zahvaljujem. Dalje. Izvolite.

Dragan Vesić: Ja se izvinjavam, Dragan Vesić. Da ne, ne, ne bih da ulazim u ovaj pravni aspekt, to što sam do sad uspeo da pročitam, sve ove formalne stvari, to je naravno dobro, ali postoji jedan problem... imam utisak da mi danas uopšte i ne bismo razgovarali o ovoj temi jer je od rata prošlo evo bezmalo dvadeset godina, a imamo taj problem krivci sa bilo koje strane da dolaze nisu izvedeni ili bar veći deo njih pred lice pravde. To jeste strašno i to se dogodilo zato što promene nisu donele promene, mislim na promene od 2000. godine, na neke suštinske promene... dakle, sada ne bismo o ovome razgovarali nego bismo možda bili pred vratima Evropske zajednice i standard bi nam bio mnogo bolji, a ne bismo hodali korakom puža ako ne hodamo u mestu. Ja moram da kažem jedno svoje zapažanje, neću vam oduzeti puno vremena, ovaj, veoma je teško i medijima i nevladinim organizacijama da danas u ovom ambijentu formiraju REKOM u jedno takvo ili u jednu takvu komisiju. Znači, prvo treba pripremiti javnost za ovako nešto, to je jedna stvar... drugo, treba postaviti pitanje imamo li mi kritičku javnost i zašto je nemamo... kakav je nivo političke kulture naših građana, ja lično mislim da je nikakav, da je možda čak i parohijalni... treba postaviti pitanje, ovaj, sad zašto je to tako, to bi se mnogo daleko otišlo i vi to mnogo bolje znate nego ja... drugo, naši građani i sami ste rekli Danijela su mladi ljudi skloni tim nekim ekstremnim, konzervativnim opcijama i to meni liči kao kad sad mi treba da skočimo, imamo želju da se kupamo, a napolju je trideset stepeni, a treba da skočimo u bazen sa ključalom vodom da bismo krenuli sa jednim ovakvim poduhvatom. Znači, kad su u pitanju ratni zločini, kad je u pitanju genocid nikad naravno nije kasno i to naravno pravnicima, ovde, uvaženi sudija, pravnicima to odlično znaju da nikada to ne zastareva. Ovde su, takođe, komparativno prikazani neki primeri, njihovi nedostaci i njihove dobre strane, da li Parlament formira, učestvuje u formiranju te komisije, šef države ili, ili naprosto postoji neki treći ili četvrti put. **Kako god okrenete, mislim da je uslov da ovo uspe, da se nekako sačeka, ako je moguće malo, da se pripremi javnost, na postepen način, ako je to uopšte moguće, za šta krivim i političare i medije jer oni su učestvovali u tom ratnom huškanju i da se ne vraćam na to u šta je Srbija krenula, u populizovano, umesto u demokratiju... i da, onda, ono što je najvažnije jeste da se ovo medijski na pravi način prezentira, pa da se tek onda formira neka komisija... dakle, ne neka nego ova komisija... dakle, ja nemam pitanje, ja samo iznosim svoj stav i svoje mišljenje da**

se ne ide suviše brzo i da se ne skoči u taj bazen sa ključalom vodom, kako hoćete sa vodom gde je temperatura pedeset stepeni ispod nule.

Danijela Gavrilović: Zahvaljujem. Mi smo sada vrlo ohrabrujuće stavove sada čuli iz pravničke struke, prosto su nam i gospođa Dokat koja je bila ovde i gospodin sudija kazali da postoji volja u tom sistemu, da se na tome radi. Međutim, činjenica je da se to sporo do sad odvijalo, jel' tako i to naravno i pospešuje ovu debatu. Međutim, ono o čemu govorimo i polako provejava celog dana i evo kolega Vesić, čini mi se već drugi put opominje, i zaista mislim da je važan doprinos koji se čuje, a to je da ne postoji raspoloženje u javnosti, znači, ne politička volja nego da zapravo ljudi ne žele o tome... da li... ne znam sad, nisam baš potpuno uspela da to sama sebi objasnim... zato što su nedovoljno zainteresovani ili zato što prosto misle drugačije, da ljudi nisu spremni da se suoče sa prošlošću i da o tome misle na ovaj način. E sad, ovo što vi kažete da malo čekamo, ne znam dal' bismo... a da probamo u međuvremenu da pripremamo... mi pripremamo na neki način svih ovih petnaest godina, sve nevladine organizacije zapravo pokušavaju da o tome govore. Pa i taj podatak da su neomiljene nevladine organizacije nam dovoljno govori koliko smo uspeli u tom pripremanju nekog terena... prosto, mislim da nismo mnogo uspeli... ne znam šta bi nam to čekanje donelo, to je jedna stvar, a druga stvar je zapravo, ovaj, i medijima, ako ovde ima još predstavnika, bilo ih je dosta danas i ostalim učesnicima i svima nama postavljam pitanje na koji način, da li zaista u javnost... i samim organizatorima koji imaju iskustvo u tome... postoji raspoloženje javnosti da se ovim temama bave... ja mislim da zapravo organizatori imaju svest o tome i zato pokušavaju da omasove i dobiju podršku javnog mnjenja na ovaj način, ali se plašim da je opet ovo razgovor istomišljenika, jedan zatvoren krug koji se sporo širi i ja se zaista radujem svim ovim ljudima koji su nam se danas pridružili i nova su lica i pojaviće se i na nekim drugim skupovima, mestima ali ne znam kakva je vaša procena, zaista, i u Srbiji i u drugim državama, da li u javnosti ova priča ima sada šansu, a ne verujem da će, da će... ustvari, čula sam u razgovoru sa jednom devojkom koja radi sad doktorat na temu da se tek sada otvaraju ta istraživanja sudbine Nemaca posle II svetskog rata u Poljskoj, Češkoj, i tako dalje, možda se u jednom trenutku zaista dogodi taj istorijski trenutak, ali se plašim da čekanje neće doneti mnogo dobrog. Zahvaljujem. Evo, Gorana.

Gorana Đorić: Gorana Đorić iz Odbora za građansku inicijativu, ja ću se unapred izvinuti, nisam bila na prvom delu razgovora i ako ponavljam nešto o čemu ste pričali, stvarno mi je žao, al' malo sam se raspitala kod Nenada, pa... Htela bih da se nadovežem na ovu priču o javnosti, angažmana javnosti u celoj ovoj stvari, eventualno pridobijanje javnosti, pripremanja, možda, javnosti da prihvati neku poruku koju bi, eventualno, ova komisija mogla da da. Meni se čini da je to blisko vezano sa jednim možda malo početnijim i konkretnijim pitanjem, to je cilj ove komisije, odnosno, šta ova komisija hoće da uradi. Jedna stvar je da komisija prikupljanjem činjenica o žrtvama, ja bih rekla, mislim da je ovo malo prejudiciranje u naslovu prikupljanje činjenica o ratnim zločinima i povredama prava jer mislim da to baš ulazi u posao suda... jedna stvar je prikupljanje činjenica o žrtvama animira Tužilaštvo i sudske organe da, eventualno, ovaj, pokrenu neke procese protiv počinilaca zločina nad tim žrtvama i ako je to jedini cilj, onda mi se čini da javnost, da na neki način čak i nije potrebna, ma kako to možda zvuči pragmatično, jel'... ako je cilj prosto kazniti zločine na osnovu prikupljenih činjenica o žrtvama, to se onda može raditi na raznorazne načine, mogu se koristiti pogodni, oportuni trenuci, mogu se koristiti oportuna sredstva, može se koristiti prijateljski nastrojena politička struja koja će progurati tu stvar u jednom trenutku i tu smo stvar završili. Međutim, meni se čini da je to malo pogrešno

shvaćen cilj aktivnosti ove komisije, i mislim da je verovatno taj cilj postavljen i okrenut pre svega budućnosti, a to je ako hoćete delovanjem unazad, zaštita jednog mogućeg vrednosnog i pravnog poretka u budućnosti, zapravo šta mi, u kakvom društvu mi hoćemo da živimo i mislim da takva osvrnutost na budućnost može da nam pomogne i između ostalog i da definišemo razne pojmove koji su ovde ostali ovako filozofski nedefinirani. Dakle, nema tu nekih univerzalnih kategorija nego će nam prosto dobro i zlo biti ono što mi želimo u budućnosti da bude dobro ili da je zlo ono što mi ne želimo da se u budućnost ikada desi. E sad, ako nam je to cilj, onda, ovaj, mislim da postoji problem pridobijanja javnosti i mislim da, u ovom trenutku, ja ću vrlo grubo podeliti, osim ove usko zainteresovane javnosti, ostatak javnosti na one koji jednostavno o tim stvarima ništa ne znaju, zaista ne znaju, ne na način da se prave blesavi, nego jednostavno to je van horizonta, van vidokruga, život potpuno drugačije izgleda, lokalnog je karaktera, usredsređen je na neke druge probleme i sada neka priča o zločinima od pre dvadeset godina, suočavanje sa javnošću, uplitanje u to da li su vojnici heroji ili su zločinci, prosto je to nešto strašno mnogo za taj deo javnosti, a drugi deo javnosti je vrlo neprijateljski po meni raspoložen prema aktivnosti ovakvih komisija iz prostog razloga što ih to stavlja u probleme koji ih prevazilaze, opterećuju, čine ih nesrećnim, nemoćnim, doživljavaju se potpuno, onako, izloženim nekim silama kojima nisu u stanju da se suoče i bolje je ne znati. E sad, mi tu javnost treba na neki način da pridobijemo, onda mislim da u skladu sa takvom javnošću treba definisati sve ove procedure i izborne, i participacija, i mandat, i saopštavanje, i ko će biti, ovaj, nosilac celog tog posla... i probala sam, ništa novo neću reći i tu ću završiti, da fokusiram šta je glavni problem, otprilike, te javnosti... naime, ja mislim i ta reakcija što ste vi opisali u Leskovcu, otprilike, se problem vidi ovako neko vaš je učinio zločin i treba da odgovara, zašto da odgovara, zato što je taj zločin ugrozio neke vrednosti, osnove nekog pravnog poretka.... e sad, dve su stvari tu koje su u velikom konfliktu, to što je taj počinio, što je narušio neki vrednosni sistem i pravni poredak i to što je taj neko vaš... meni se čini da je u ovom trenutku ta dimenzija, kako bih rekla, prisvojna, to je neko moj, nešto što krucijalno determiniše naše ponašanje, naš afekat, našu emotivnu, emotivnu nastrojenost u svim populacijama, u svim regionima i da je sad jedan veliki poduhvat i, ako hoćete, podvig odustati od tog vašeg u ime vrednosti i pravnog poretka, koji je jedna potpuno apstraktna ideja. Kad bi se to lepo, onako, koincidiralo da je neko njihov povredio, nama učinio zlo, pa je povredio vrednosni sistem i pravni poredak super on mora da odgovara, on je zločinac... kad se to skocka u našoj glavi, onda zločin jasno vidimo, ali ako je neko naš povredio pravni poredak, ova dimenzija da je to neko naš bitno zamagljuje naš vidokrug da postoji neka druga vrednost za koju eventualno mi treba da se, ovaj, izborimo, po cenu da na neki način žrtvujemo taj svoj sopstveni identitet i identitet svog brata, sestre, pobratima, kuma, i već kako to, jel' dalje ide. E, prosto sam mislila da eventualno ta dimenzija, kako razlučiti... meni se strašno dopalo, ne znam dal' ste gledali Žarko Puhovski je pričao na zagrebačkoj televiziji o tome da se treba suočiti sa tim da su neke antifašiste istovremeno bili i zločinci i da je, na primer, najveći antifašista po njegovom mišljenju svih vremena Josif Visarionovič Staljin istovremeno bio i najveći zločinac i da je to nešto što čak i, da tako kažem, intelektualna publika, intelektualna javnost teško u svojoj glavi spaja tu činjenicu. Oko pitanja žrtvi i zločinca, možda treba da se suočimo sa tim da su neki ljudi u ovim proteklm događajima istovremeno bili i zločinci i žrtve... da je ubijen, možda, neko u najbližoj porodici pa je on onda otišao, pa je ubio za odmazdu, jel', ovaj, i počinio na taj način zločin nad nekim ko je počinio zločin nad njim... ili u tvom slučaju, onaj tvoj primer što si rekla mobilisana deca i omladina, jel' žrtva nasilne mobilizacije istovremeno štiti svoj život i puca u nekog, eventualno, u strahu u civila, u dete ili ne znam već šta... dakle, mislim, možda zvuči previše apstraktno i konceptualno ovo što sam

rekla, ali ustvari mislim da taj, to treba na neki način omogućiti kroz procedure koje će ovlastiti ovu komisiju da radi neke stvari, da nam to bude, možda, jedna regualtivna ideja da u tim procedurama razmišljamo... kako izabrati članove, a da ovi koji ne žele nikog svog da optuže za zločin jer im je, da tako kažem, mila istina i pravda, ali im je još...

Danijela Gavrilović: ... da kaže „evo ona mrzi naše“...

Gorana Đorić: Da, kako isključiti tu vrstu primedbi kroz ove procedure, mandat, ovlašćenja, činjenice, i tako dalje. E to sam... nisam možda rekla ništa pozitivno, ali sam možda formulisala problem kako se bar meni postavio. Hvala.

Nenad Popović: ... ne mogu da odolim, a da vas ne podsetim na jednu skorašnju činjenicu... mladić pod imenom Mladen Kovačević, Milan Kovačević... Miladin Kovačević je uradio nešto što se u svim pravnim sistemima smatra krivičnim delom. Ne da nije osuđen, nego je vrh države, i tu je ono što je moja rezerva prema državi, platio milion dolara naših para da bi sprečio izvršenje pravde ili...

Danijela Gavrilović: Nije baš tako bilo...

Nenad Popović: Molim? Da bi obezbedio vršenje naše pravde nad našim čovekom, jel tako? To je bolje? I to je ono što može jako lepo da ilustruje poentu koju je Gorana...

Gorana Đorić: Da, samo što to u vezi sa državom nije bilo baš tako nego je neko u Konzulatu napravio prestup pa da mi ne bismo ušli u diplomatski. Ali je pri tom činjenica da je veliki deo javnosti, na jednoj televiziji sam slušala da je Brana Crnčević i onaj, već kako se zove, Radoš Bajić, ili već, su govorili „pa dete se zaigralo i šta sada malo se izudarali, zašto je to strašno“.

Nenad Popović: Zamislite sad samo nekog crnog Amerikanca koji se zaigra pa udari našeg... onda bi pravda verovatno bila bez deset godina robije nećemo da razgovaramo. To je muka.

Danijela Gavrilović: U redu, još neki doprinos ovoj diskusiji? Evo Vehid.

Vehid Šehić: Ja bih samo... ja ću se opet vratiti žrtvama. Kad govorimo o tim nekim preprekama s kojim se mi susrećemo, i ta karakteristika licemerstva. Ja još nisam vidio da su se žrtve solidarisale iskreno sa žrtvama. Mislim, to je jedan veliki problem oko kojeg treba da raspravljaji, govore sociolozi i psiholozi... evo u Bosni i Hercegovini, vi ste bili jel', nismo svi za kažnjavanje ratnih zločina, to su udruženja raznih tipova žrtava. Kada sud počinje suditi nekom, onda oni izađu i protestvuju kažu „vidi sudi ovom, a na nama je izvršeno toliko zločina“ i blokira rad suda ili ono što je najlicemernije, a gdje mi moramo raditi bila komisija, ne bila, da se žrtve često solidarišu sa zločincom koji je drugim napravio bol, pa dočekuju svoje ratne zločince, žrtva dočekuje zločince iz reda svog naroda i to je strašan bol žrtvama stvarnim oko tog zločinca, a onda se sastanu kažu mi se borimo da se žrtve ne gledaju po naciji, imenu, prezimenu i tako... hoću da vam kažem da ono... gdje ja sam... nisam skeptik ja mi ćemo se borit... što ja nemam povjerenja ni onoj koja govori da se solidariše, jer znam da u suštini će on svog koji je pobio one druge gledati kao heroja... da li mi možemo u čitavom ovom procesu demistifikovati taj pojam nacionalnog heroja, bar u tom periodu '90., '91. – 2001. Možda kroz utvrđivanje nekih, opet

govorim, činjenica možemo to napraviti. Slažem se sa vama da vrlo često žrtvava ima kao zločinaca i to praksa u Bosni i Hercegovini u ratu pokazuje da sam spasio vas, al sam ubio tamo troje i vi ćete mene braniti kako sam ja dobar čovek, a tamo nema svjedoka koji će potvrditi da sam ja i zločinac jer i svjedoci umiru. Jako je teška situacija ovde, ali i zato sam nekako pristalica da se jasno odredi mandat ove komisije, jasan cilj i ne ić preširoko jer ćemo se početi zavlaić u ovome o čemu ste vi govorili i onda ćemo se izgubiti i nikad nećemo dovršit jedan dio posla... ja sam zato ajmo napraviti sada ovaj čep makar, a ovu flašu ćemo ostaviti nekim drugim da prave, al makar da znaju da ima čime da se zatvori... eto tu ja vidim... jer ne vjerujem mnogo ni... ja vam govorim o svjedocima... ja se uvek bojim te želje za, tog motiva mržnje prema drugom... i oni koji rade u sudovima u Bosni i Hercegovini su svjesni činjenice da mnogi lažno svjedoče jer on ne mrzi njega kao njega sa imenom i prezimenom, zato što je one nacije, znate... jel', ovaj, nažalost opet Tužilaštvo ne radi svoj posao pa niko još dosad nije kažnjen za lažno svjedočenje i tako... znači, mi kroz ovaj konsultativni proces... ja vama govorim, pa i ovaj pravnički deo, možemo mnogo toga uraditi da natjeramo da konačno neko bude osuđen zato što je lažno svjedočio, a čovjek je pravosnažno osuđen... to je borba za neku pravdu, borba za činjenice.

Danijela Gavrilović: Izvolite.

Andrej Nosov: Pa ja sam samo hteo da... malo suprotniji argument od ovog koji je sad Vehid rekao, a čini mi se da se stvari pomeraju. Navešću samo jedan primer iz čitavog ovog procesa, naime, Fond za humanitarno pravo je 2007, ako se ne varam, organizovao konferenciju o Čelebićima i o logoru koji je bio u Čelebićima, na kome su govorile žrtve, Srbi uglavnom, starci i tad sam ja prvi put zapravo video da jedno Udruženje Prijedorčanki *Izvor*, Edin Ramulić i nekoliko njih, dakle, Bošnjaci dolaze na tu konferenciju sa namerom i jasno, javno izraženim stavom da podrže ove ljude iz udruženja žrtava iz Čelebića, dok oni javno svedoče u Beogradu, pošto su prethodno zajedno bili na različitim takvim skupovima, što pokazuje da ta solidarnost između pojedinačnih grupa, mi opet možemo da kažemo, to su vrlo, vrlo specifične situacije, specifične grupe ljudi, ali je činjenica da postoje takvi primeri koji, neću uopšte da poreknem ono što je Vehid rekao, samo kažem da postoje primeri koji treba da nam budu, o kojima treba da se čuje, o tome ništa ne čujemo. Vi ste imali 28. marta u Podujevu obeležavanje deset godina zločina u Podujevu... suđenje za taj zločin je najpre počelo u Prokuplju, a potom prebaćeno u Beograd... ovde niko ništa nije čuo o obeležavanju tog zločina, a po informacijama koje postoje sa tog obeležavanja, to je bio jedan istorijski trenutak za Podujevo, zato što to nije bilo uopšte organizovano onako kako smo mi navikli da gledamo ta obeležavanja zločina, već se govorilo o oprostaju, govorilo se o tome da moramo da pantimo šta se dogodilo, ali da gradimo drugačije odnose, to se kod nas ne čuje... upravo je tu, čini mi se, ta blokada važna da i neki pozitivni primeri... znate koliko ima pozitivnih primera, stalno govorimo o žrtvama i o počinocima zločina, a nikad ne govorimo o dobrim ljudima u zlim vremenima, to su *roll* modeli, to su heroji generacija koji zaslužuju spomenike i ulice i priče, i tako dalje...

Vehid Šehić: Pa da to kažem, znate, daleko od očiju, daleko, nema te boli, daleko od srca... mislim, to je priroda, ali za mene bi bio kvalitet, kao što pokušavam dole u Srebrenici napraviti, Srebrenica, Kravica, i ovo, da oni koji se znaju, koji nastavljaju neki zajednički život u budućnosti postupaju ovako. Znate, pojavi se neko iz zapadne Bosne, pa ode dole, nek se... al' nek naprave to tamo, razumijete... to je onaj problem s kojim se ja susrećem... i ovo pozitivni primeri, to se radi i tu ne treba čak ni komisija, to je naša obaveza svakodnevna... i za Srđana

Aleksića, i za, moram reć da je to nevladin sektor uradio, pomogao, da Jeftić, onaj iz Borova, iz Vukovara dobije najveće priznanje jer je spasio 200 ljudi, jer je uspio tako da ih spase tako što je rekao da su to Srbi, a bili su Hrvati, znači, to su primjeri i vidimo da tamo imate jednog čovjeka Mesića koji ima *feeling*, zato pa mu je dao odlikovanje, a ove udruženja žrtava su bili maltene protiv, ne vukovarskih koji su osetili bol nego dragovoljci rata i tako... nismo mi izgradili taj još uvijek... a ovdje kroz konsultacije ipak ćemo naći neki zajednički imenitelj.

Danijela Gavrilović: Samo bih još želela da pomenem... pričali smo o tome kakav će komisija imati uticaj na pravosudni sistem, i tako dalje... mislim zaista, možda idealistički, ali verujem duboko u to, da komisija pored toga ima upravo i tu, taj mandat da donese moralnu osudu i zaista mislim da ta empatija ljudska, koja se doživljava kroz svedočenje je vrlo važna i zato mislim da nije bitan samo izveštaj, nego je bitan i čitav proces, jer zaista će tada postati, verovatno, nebitno naš i njihov nego ćemo se valjda u jednom trenutku prepoznavati kao ljudi, jer tek tada možemo svim žrtvama priznati ljudsko dostojanstvo. Jer kada prosto vidite bol čoveka vidi drugi čovek i prepozna ga na taj način, a ne kao Srbina, Albanca, katolika, i tako dalje prosto mislim da ova komisija ima i tu funkciju, da pokaže tu ljudsku bol, da izazove empatiju i da prosto ljudi te naše – njihove i tako dalje, dožive na jednom nivou univerzalnih vrednosti. Još neki komentar, predlog na ovu temu?

Draško Bjelica: ... Danijelina poslednja rečenica u raspravi pre ručka, pa je to bio povod da se javim... evo vi ste sad ponovili tu rečenicu i ono radi čega sam se tad javio nisam stigao da kažem, hoću mnogo toga, pa ono najvažnije ne stignem. Naime, pomenuli smo osnovnu tezu čovek čoveka ubija, čovek je i žrtva, čovek je i ubica... ali sad postoji mogućnost da odemo u drugu krajnost, da od opšteg ne vidimo posebno, pojedinačno, odnosno, personalno. Tačno je, opšta istina da čovek čoveka ubija, siluje, pljačka, ali nije čovek čoveka ubio zato što je taj drugi čovek... dakle, ovaj otisak sa druge strane ne sme da se izbriše... zamislite sad spisak svih žrtava, svih zločinaca, znači, postoji samo ime i prezime, ne al' on je ubijen zato što je te i te nacionalnosti, te i te veroispovesti, tog i tog političkog uverenja, zato što je onog sin ili ko zna kog od ranije, kao kojem ratu, i tako dalje. Dakle, hoću za tu vrstu integralnosti svih podataka ili, pošto vam je najomiljenija reč *činjenica*, a da se ne vraćam na osnovnu tezu koju sam u prvom javljanju iskazao, da se ne sme brkati prosto spor oko činjenica i spor oko vrednosti i da o jednom istom možemo da se sporimo, ali iz dve različite perspektive, kad govorimo o činjenici kao činjenici vrednosno neutralno i ako iskaz mora biti istinit ili neistinit pa su tako i dileme... čas se o istini govori kao o vrednosti, a čas se kaže istina i vrednost. Dakle, prosto ne smeju se brkati te dve različite vrednosti, odnosno, ne smemo otići u ono što je bio glavni motiv ubistva ili stradanja ili genocid. Pa nije Srebrenica nastala zato što je čovek čoveka hteo da ubije nego što su bili te i te nacionalnosti, masovne grobnice na Kosovu i Srbiji. Prema tome, ne ili-ili nego prosto skupina tih podataka ili ćemo napraviti drugu grešku, još jednom ćemo ubiti ubijene. Samo toliko.

Danijela Gavrilović: Evo, ako su ubijeni zato što su bili druge vere i etničke pripadnosti neka im dostojanstvo ljudsko, molim te, neka im ljudsko dostojanstvo bude vraćeno zato što su ljudi. Mislim da je to...

Draško Bjelica: Ne sporim se ja oko toga, to je suviše očigledno, nego hoću da kažem da... prosto je neodvojivo...

Vehid Šehić: Ostavićemo nekim drugim da kažu da ubijeno je toliko i toliko Albanaca, oni koji se bave tom vrstom, naš zadatak je nešto drugo. A sigurno da ovo o čemu vi govorite, biće podaci, ali ne bi mi trebali da se bavimo tim nego upravo ovi koji procjenjuju koja je vrsta ratnog zločina, pa dal' će biti genocid, pa dal' će biti ovo... istoričari, psiholozi, sociolozi, i tako, ostaviti jedan prostor gde imate ekskluzivno pravo na to nego to je izvještaj koji će moći svi da koriste.

Danijela Gavrilović: Ako nema više diskusija, ja ću vas zamoliti da samo napravimo kratku pauzu, da naš izvestilac pripremi zaključke našeg današnjeg rada, da eventualno intervenišemo ako mislimo da nešto nije dobro interpretirano i da nakon toga završimo naš današnji seminar.

Zaključci

Danijela Gavrilović: Dajem reč Jeleni Simić ispred Fonda za humanitarno pravo da rezimira našu današnju raspravu, evo, izvoli Jelena.

Jelena Simić: Hvala. Ispred Fonda za humanitarno pravo, i ispred Koalicije za REKOM. Ja prvo želim da vam se svima zahvalim, vama koji ste ostali pogotovo, ali i onima koji su otišli na tome što ste bili ovde sa nama i što ste aktivno učestvovali u predlaganju mogućih rešenja za budući REKOM. Ja ću sada pokušati da sumiram neke zaključke do kojih smo danas došli, vi naravno, možete da me ispravite, možda sam ja nešto pogrešno interpretirala. Počecu prvo od nekih opštih, opštih mesta. Prvo je uviđeno da u društvima u regiji, odnosno sada govorimo o Srbiji postoji javnost koja je nezainteresovana za suočavanje sa prošlošću, da je to jedan od problema, drugi problem je to što ne postoji politička volja ali opet je pokazan optimizam u tom smislu što se na javnost može uticati da preduzme aktivnu ulogu u ovom procesu zagovaranja osnivanja REKOM – a, a i u tome što državni organi, predstavnici državnih struktura mogu da vremenom pokažu volju da se i oni aktivno uključe u inicijativu i da na kraju i osnuju REKOM. Treba, dakle, uticati na kreiranje javnog mnjenja koje će biti povoljno za osnivanje REKOM – a, u tome jednu od glavnih uloga imaju nevladine organizacije i mediji, oni treba da budu ti koji će stvarati, koji će kreirati tu javnost koja će sama od sebe posle tražiti od država da osnuju REKOM. U tom smislu je važno i da nevladine organizacije se aktivnije uključe i snažnije i obimnije se međusobno umrežavaju kako bi zajednički zagovarale inicijativu za osnivanje REKOM – a, pa sam ja to negde videla u ovom kontekstu osnivanja i postojanja i delovanja Koalicije za REKOM da bi to bio jedan od modaliteta njihovog umrežavanja. Dalje, naglašeno je da uslovi u regiji su specifični, a specifični su zbog toga što je karakter oružanih sukoba na ovim prostorima dosta specifičniji u odnosu na neke druge sukobe o kojima smo imali prilike danas da čujemo nešto i koje su isto prošle kroz iskustvo osnivanja komisija i u tom smislu i REKOM treba da odgovara na te specifične uslove, dakle, zaključak je da on ne treba, da mi ne trebamo kopirati, na osnovu iskustva drugih, ne trebamo kopirati druge komisije, ali svakako trebamo koristiti njihova iskustva kao nešto na osnovu čega ćemo učiti šta je dobro, a šta to nije dobro, pa onda na osnovu specifičnosti koju uočimo primenimo ili ne primenimo ta iskustva kod nas. Sad, što se tiče karakteristika REKOM – a, ja bih tu pošla redom, pa ovako predlog kako osnovati REKOM, konkretna preporuka je bila da REKOM treba da osnuju, da se osnuje zakonom koji će biti donet u Parlamentu, uočeno je da predsednici nemaju dovoljno ovlašćenja, odnosno, nemaju ovlašćenja

koja mogu preneti REKOM – u, te zbog toga, a Parlamenti su ti koji mogu pružiti dovoljno ovlašćenja za preduzimanje istržnih radnji, te zbog toga je jedan od modaliteta da se REKOM osnuje zakonom koji će biti donet u Parlamentu, s tim što, takođe, treba pronaći modalitet kako to uskladiti sa tim, sa tom potrebom da, odnosno, sa činjenicom da će REKOM biti jedno međudržavno telo, da će biti na regionalnom nivou i u tom smislu treba naći neka, neke pravne modalitete za šta se možemo obratiti stručnjacima prava, to nije bio zaključak, to ja sad sama kažem. Izbor članova, nije bilo konkretnih predloga kako izabrati članove, ali je bilo predloga ko treba da budu članovi REKOM – a i u tom smislu vi ste predložili da to treba da budu istaknuti borci za ljudska prava, da to treba da budu dokazani i predani stručnjaci koji su do sada radili na dokumentovanju kršenja ljudskih prava, a tu je bio i predlog da u rad REKOM - a treba uključiti i političare i predstavnike vojnih, a ne znam da li je bilo i policijskih organa. Dalje, mandat REKOM – a treba da bude jasno i precizno definisan, ne preširok, on svakako treba da bude, da uključuje utvrđivanje činjenica o onome što je počinjeno, dakle, o ratnim zločinima. Sve, nešto... utvrđivanje uzroka i odgovora na pitanje zašto će verovatno uslediti kasnije, time treba da se bavi neko kasnije, eventualno, tek kad bi bilo osnovano. Dalje, te utvrđene činjenice, da, to je ono što je bilo jako značajno danas, utvrđene činjenice predstavljaju osnovu za buduće procesuiranje tih zločina, počinjenih zločina i u tom smislu REKOM i Tužilaštvo treba da ostvare međusobnu saradnju, tako što će REKOM svoje nalaze prosledivati Tužilaštvima koja će na osnovu toga da li postoje dovoljni dokazi preuzimati istrage u skadu sa svojim nadležnostima. Dalje, REKOM... takođe ste predložili da jedan od rezultata rada REKOM – a treba da bude popis ljudskih gubitaka sa imenom i prezimenom žrtava, ali takođe je kasnije predloženo da pored imena i prezimena navedemo i detalje u vezi sa time, da li je zločin u kom su oni stradali i procesuiran ili nije. Javno slušanje, javno slušanje ste podržali kao jedan od metoda rada komisije, ali ne i jedini metod rada, zbog toga što on ne može da pruži dovoljne dokaze koji bi rezultirali utvrđenim činjeničnim stanjem i zbog toga taj metod treba kombinovati sa drugim metodima kao što je, ovaj, e sad mogu da kažem to mogu biti uzimanjem izjava ili proveru podataka dobijenim na javnim saslušanjima sa nekim podacima iz prvih izvora. Jedan značajan predlog od Semihe Kačar je bio da REKOM takođe treba da istražuje kršenja ljudskih prava koja nisu bila počinjena na teritoriji koja je bila zahvaćena direktno oružanim sukobima, ali kršenja ljudskih prava koja su bila počinjena u kontekstu oružanih sukoba. Dalje, REKOM ne treba da uključuje počinioce ratnih zločina u svom radu, ali svakako treba da rezultira popisom počinioce, počinilaca. Na kraju, REKOM treba da ima pristup haškoj arhivi, državnim arhivama, a što se tiče reparacija to je nešto, to, to je aktivnost koju REKOM treba da preporuči i kojom će se baviti neko kasnije osnovano telo, ali svakako jedna od mera reparacije jeste javno priznanje patnje žrtava i vraćanje njihovog dostojanstva. A onda je na samom početku i pre nego što smo uopšte krenuli u diskusiju jedan od učesnika predložio da se uspostavi Dan sećanja koji bi obeležavale sve države u regiji. Na kraju, ja bih zaključila sa time što ste vi... sa vašim odgovorima na pitanje zašto REKOM, rekli ste da je REKOM važan zbog uspostavljanja vrednosti demokratskog društva u komisija, u kome se poštuju ljudska prava, u kome postoji vladavina prava i to će biti jedna brana koja će sprečiti buduće oružane sukobe, zatim on je važan i zbog uspostavljanja, ponovnog uspostavljanja poverenja između različitih zajednica, do juče sukobljenih zajednica, a na kraju i jedno od možda i prioriteta zbog toga što vraća dostojanstvo žrtvama i što priznaje njihovu bol i patnju kroz koju su prošli. Ja vas sad molim da me ispravite ukoliko sam nešto pogrešno shvatila i interpretirala.

Danijela Gavrilović: Čini mi se da je Nenad Popvić predložio da članovi REKOM-a budu ljudi koji su dokazano uspešni u dokumentovanju zločina i on je pomenuo čak i jedno ime, ja sad ne mogu da se setim... Drinka Gojković...

Draško Bjelica: Ako sam ja dobro zapamtio, kaže se javnost Srbije je nezainteresovana, mislim da je ocena bila drugačija, bar sam je ja predložio i to je moj utisak da se može govoriti o većinskom pasivnom i aktivnom otporu suočavanju sa istinom i pravdom da bi se prikivala činjenica, ali i da se sigurno može govoriti o jednom, svih ovih godina pa i danas, vrlo aktivnom odnosu dela javnosti prema ovom pitanju. Jer ovakva ocena da je javnost prosto nezainteresovana nije tačna. Paradoks je da je u Srbiji bilo možda više procesa nego igde drugde, a to što su učinci takvi kakvi jesu, to je druga stvar. Tako da, većinska, složio bih se kao što je bila i većinska javnost za politiku, aj' da kažemo pre petooktobarkog režima, jednako tako postoji većinska saglasnost i danas, odnosno, pasivan ili aktivan otpor suočavanju sa istinom i pravdom, valjda postoji jedan deo javnosti, pa i mi smo neki deo javnosti jel' da, to sigurno se ne može sporiti. Dakle, ta preciznija ocena.

Danijela Gavrilović: Da li ima još neka reakcija na izrečene zaključke?

Jelena Stojanović: Evo ja. Pa jedan od predloga je bio da se, da jedan od ciljeva REKOM bude spisak žrtava, i onda je bio jedan predlog da pored svakog imena stoji dokle se došlo, da li je suđenje počelo ili ne... ja se izvinjavam ako ste rekli, da...

Andrej Nosov: Ja bih samo oko tog, čini mi se da smo propustili, ovde je bio još jedan predlog o okolnostima, dakle, o tom nekom činjeničkom zapisu koji se tiče daljeg procesuiranja, ne samo ime žrtve nego i okolnosti u kojima su stradale.

Danijela Gavrilović: Više nema reakcija na ovaj zapisnik, Ja ću vas zamoliti da predate pristupnice, Izjave o pristupanju koje su bile u vašem materijalu, oni koji to žele i koji nisu to uradili do sada, a ako ste to obavili onda ništa, ali prosto oni koji to žele mogu da Jeleni predaju pristupnice. Još jedanput želim da vam se zaista zahvalim na vašem doprinosu i učestvovanju i svako dobro.